Thomas F. Torrance

ANALYSIS LOGICA IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

Authore

D. ROBERTO ROLLOCO
Scoto, Miniſtro Ieſu Chriſti, &
Rectore Academiæ Edin-
burgenſis.

EXCVDEBAT
IACOBVS STOER,

M. DCIII.

EXIMIO VIRO ET AMICO SVO SVMME DILIGENDO ET OBſeruando *Gulielmo Scoto* ab Elie, S. & G. per Chriſtum.

IEſum Chriſtum vnicum ſalutis humanæ fundamentum eſſe, in quo nos in peccatis & offenſis mortui iuſtitiam & vitam recuperamus, luculenter teſtatur Apoſtolus, dum prædicat eum factum eſſe nobis à Deo ſapientiam, iuſtitiam, ſanctificationem & redemptionem; eoque profitetur ſe inter Corinthios nihil ſcire decreuiſſe niſi Ieſum Chriſtum, eúmque crucifixum; & alibi eminentiam cognitionis ipſius tanti facit vt eius cauſa omnibus ſeipſum multauerit, eaque vt Chriſtum lucrifaceret pro ſtercoribus duxerit. Hoc fundamentum Satanas, vetus ille & aſtutus ſalutis noſtræ hoſtis, omni ratione ſemper conuellere conatus eſt: primùm quidem per obſtinatos illos & contumaces Iudæos, contra quos diſputat Paulus in celeberrima illa ad Romanos epiſtola, qui neſcientes per lapſum

deperditam esse omnem naturæ sanctitatem & bonitatem, nulloque miseriæ suæ sensu affecti, pro Christo ipsiúsque merito substituerunt bona & iusta naturæ opera, quibus solis eam vim tribuerunt vt nos coram Deo iustificent & salutem mereantur. Deinde cum hac ratione (vtpote apertiore quàm vt clarescente iam Euangelij luce regno Christi multùm incommodare posset) minùs proficeret, alia, & ea quidem occultiore via, grassatus est per eos Iudæorum qui fidem Christianam in speciem amplexi, legis se zelo teneri simulabant. Hi solo Christo non contenti cum eo legem & naturæ opera, in negotio salutis & iustificationis humanæ, cõiunxerunt. Quorum vestigiis etiamnum insistentes Pontificij, pro natura ex parte bona & sancta pugnant aduersus Christum solum; & partiuntur quasi iustificationem & salutem humanam inter Christum gratiámque Dei, & naturæ vires & opera. Aduersus hoc hominum genus ex professo videtur Apostolus disputare in hac ad Galatas epistola, in qua semper inculcat nullo modo simul consistere posse in opere salutis humanæ gratiam & naturam, Christi mortem siue merita & opera legis; & eum qui naturam, vel naturæ partem aliquam, associat gratiæ, gratiam planè destruere, quæ vel sola est vel nulla: vt cùm dicit; Ex fide Christi nos iustificari & non ex operibus legis: Si per legem est iustitia Christum sine causa mortuum

tuum

tuum esse:&,Dei gratiam (quæ tota est in Christo,eiúsque passione)abrogari: eos qui legis opera cum Christo coniungunt fascinatos esse vt veritati non obsequantur:legem non esse ex fide (hoc est, legi cum fide, vtpote cum ea planè pugnante,conuenire nullo modo posse)hereditatem si ex lege est non iam esse ex promissione: conclusisse Scripturam omnia sub peccatum vt promissio ex fide IesuChristi daretur credentibus: filium Dei factum esse legi obnoxium,vt eos,qui legi erant obnoxij, redimeret: inanes factos esse Christi quicunque per legem iustificantur, & à gratia excidisse: in sola cruce Domini nostri Iesu Christi gloriandum esse, & huius generis alia permulta, quæ hanc epistolam legenti passim occurrunt, quibus clariora & illustriora testimonia aduersus blasphemam Pontificiorum de iustificatione hominis coram Deo sententiam quis desideret? Itaque hanc epistolam cum vidisset fælicis memoriæ *D.Rollocus* inprimis vtilem ad vnicum illud salutis fundamentum stabiliendum, veram de hominis iustificatione doctrinam confirmandam, & discipulorum suorum animos aduersus nefandum illum aduersariorum de summo illo & inprimis necessario religionis capite errorem muniendos, suscepit, non tam prælegendam, quàm Analysi logica in Scholis nostris Edinburgænis illustrandam; quæ, etsi breuis sit & succincta, adeò tamen plana

est ac perspicua, Apostoli mentem vbique tam clarè aperiens, vt non oscitanti lectori iusti commentarij vicem supplere possit. Hanc ego Analysin, licet seriùs fortasse quàm oportuit absolutam, pro multitudine tamen occupationum mearum maturatam, offero nunc tibi, vir eximie, non meo, sed *Rolloci* nomine, qui properantem iam desideratissimam illam *ἀνάλυσιν* expectans, tibi consecrari, & sub tuis auspiciis prodire voluit omnia opuscula, quibus ipse in summa corporis ægritudine extremam manum imponere, & lucis vsuram impendere non potuit. Cùm enim ingentem beneficiorum cumulum in eum congessisses, parem tantis meritis gratiam rependere se non posse professus; quod solùm potuit, animi gratitudinem testatus est, beneficentiâ tuâ omnium seculorum memoriæ commendatâ. Itaque nominatim singulis hisce opusculis solennia hæc dedicationis verba Testamento præscribi mandauit, GVILIELMO SCOTO IN PERPETVVM TESTIMONIVM AMICITIÆ NOSTRÆ DEDICO CONSECROQVE. Hoc autem munusculum etsi tuis in *Rollocum* meritis haudquaquam respondeat, scio tamen tibi fore gratissimum, vt qui omnia à tam eximio Dei organo profecta magni facere & in summo pretio habere solitus sis, & nunquam destiteris operum *Rolloci* edi-

tionem

tionem (tum viuo, tum vita functo authore) vrgere, vt si quid vtilitatis ad Ecclesiam Dei ex *Rolloci* laboribus, præsertim autem hisce postremis, peruenerit, illud tibi magna ex parte acceptum sit ferendum. Vale: Edinburgi, Idibus Iulij 1602.

HENRICVS CHARTERIS.

Doctrina partim est de iustificatione hominis *siue iustificationis modo, partim parænetica est & moralis. Ad doctrinam de modo iustificationis transit capitis secundi vers. 15. & priori parte vers. 16. In altera parte v. 16. propositio est instituta doctrinæ, Non iustificari hominem ex operibus legis: vbi intelligenda est affirmatiua propositio negatiuæ huic contraria, iustificari hominem per Christum, siue per fidem Iesu Christi, cuius bis mentio facta est eodem illo versu. Ad huius propositionis confirmationem accedit vers. 21. capitis secundi, & vicissim pluribus argumentis, ad versum 15 capitis tertij, nunc quidem confirmat iustitiam per fidem, nunc verò refutat iustitiam ex operibus. Nam versu 21. capitis secundi refutat iustitiam ex operibus. vers. 6. capitis tertij & deinceps vsque ad vers. 10. duobus argumentis confirmat iustitiam ex fide. vers. 10. & deinceps refutat rursus iustitiam ex operibus.*

Hanc disputationem duabus digreßionibus interrumpit, quarum priore occupat argumentum aduersariorum contra propositionem institutam, eique respondet, à vers. 17. capitis secundi ad vers. 21. Posteriore autem ex indignitate egreditur in vehementem reprehensionem defectionis Galatarum, à versu 1. capitis tertij ad vers. 6. A vers. autem 15. capitis tertij ad vers. 7. capitis quinti demonstrat duas propositiones, principali illi propositioni de iustificatione per fidem, affines: prima est legem non abrogare promißionem, quam pertractat à vers. 15.

capitis

capitis tertij ad vers.23.capitis eiusdem: secunda est veniente fide legem non amplius esse pædagogum, vel, quod idem est, nos non amplius esse sub lege: sed legem nobis quodammodò esse abrogatam.

Hanc propositionem fusè ostendit à versu 23.capitis tertij ad vers.7.capitis quinti. Ostendit autem eam dißimili conditione Iudæorum ante Christi aduentum & post eius aduentum, sub finem capitis tertij. Hanc dißimilem conditionem primùm illustrat similitudine conditionis hæredis, à 1.versu capitis quarti ad vers.8. Deinde eandem illam dißimilem conditionem docet per figuram quandam ex ipsa lege desumptã: inde concludens nos non esse sub lege, sed sub gratia, à vers.19.capit.quarti ad caput quintum.

Capite quinto ex doctrina illa de legis abrogatione infert exhortationem ad perseuerantiam in libertate, in qua exhortatione immoratur ad vers.7. Et hæc quoque tractatio digreßionibus aliquot est interrupta: prima est in reprehensionem Apostasiæ Galatarum, qualis fuit etiam cap.1.vers.6. & deinceps, & cap.3.vers.1. & deinceps: qualis etiam habetur capite quinto, à versu 7. ad 13. (nam in hac epistola tam frequens est in reprehensionibus, vt incertum videri poßit magísne ex instituto doceat an reprehendat) hæc digreßio est à vers.8.capitis quarti ad vers.12. Altera est qua hortatur Galatas ad mutuum erga se amorem, à vers.12.eiusdem capitis ad vers.19.

Doctrinã hanc de modo iustificationis sequitur do-

ctrina parænetica *de Christianis moribus, quæ primùm generalis est à vers. 13. capitis quinti ad vers. 26. capitis eiusdem: deinde specialis à versu 26. capitis quinti ad vers. 11. capitis sexti: quo loco* conclusio *est epistolæ, in qua ad detegendum pseudoapostolorum fucum & Galatarum animos à falsa ipsorum doctrina auocandos, instituta comparatione depingit ante oculos Galatarum pseudoapostolorum ingenium & suum, ad finem capitis simul & epistolæ huius.*

ANALY-

ANALYSIS LOGICA IN EPISTOLAM

Pauli ad Galatas.

ANALYSIS CAP. I.

ARGVMENTVM.

Huius capitis tres sunt partes.

I. In prima parte est salutatio ad versum sextum.

II. In secunda parte assertionem Apostolatus sui aggreditur, reprehendendo Galatarum inconstantiam, eiusque authores pseudoapostolos execrando ad versum 13.

III. In tertia parte ad Apostolatum suum asserendum historiam vitæ suæ anteactæ contexit, in qua persistit ad versum 15. ca. 2.

CAP. I.

1 *Paulus Apostolus (non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, ac Deum Patrem qui suscitauit eum ex mortuis)*

2 *Quique mecum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiæ:*

3 *Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino nostro Iesu Christo:*

4 *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, vt*

eximeret nos ex præſenti ſeculo malo, ſecundum voluntatem Dei & Patris noſtri:

5 *Cui ſit gloria in ſecula ſeculorum. Amen.*

P*Aulus*]Salutatio, in qua conſideramus *primùm* perſonas ſalutantes, *deinde* perſonas ſalutatas, *poſtremò* bona quæ à perſonis ſalutantibus optantur ſalutatis. *Perſona ſalutans* prima eſt Paulus: cuius nomini adiectum eſt epitheton officij Apoſtolatus.

Non ab hominibus] Egreditur in deſcriptionem quandam Apoſtolatus ſui in eum finem vt ipſum vindicet à contumelia aduerſariorum qui Apoſtolatum Pauli in quæſtionem vocârunt.Deſcriptio eſt Apoſtolatus ipſius à cauſis ſuis; cauſæ ſunt Ieſus Chriſtus , & Deus pater. Explicantur cauſæ Apoſtolatus Pauli veræ à cauſis diuerſis, & iis quæ cauſæ non ſunt: ſiue quod idem eſt,explicantur cauſæ veræ κατ᾽ ἄρσιν & remotionem eorum quæ non ſunt cauſę. Sunt autem eæ homines nimirùm ψιλοὶ & nudi:nam Ieſus Chriſtus etiam homo eſt, ſed homo non tantùm.Hominem arcet ab Apoſtólatu ſuo duplici reſpectu. primùm arcet eum ab Apoſtolatu ſuo, vt primum efficientem & authorem.*Non ab hominibus*,inquit,nempe vt primis authoribus Apoſtolatus mei.

Primi authores Apoſtolatus, & omninò vocationis cuiuſque ſunt, qui primi mittunt aliquem

quem in vocationem, & ſegregant quaſi hominem mittendum ab aliorum hominum numero, eumque inſtruunt mandatis, ac reddunt functioni aptum. verbi gratia, Deus non tantùm Apoſtolorum, ſed & omnium in Eccleſia ſua verè miniſtrorum primus autor eſt, quia ipſe eſt qui ſolus ſegregat eos è reliquorum hominum numero, & ſatis inſtructos donis mittit ad officium quoduis obeundum in Eccleſia ſua. Eſtque hæc prima pars vocationis nempe miſſio à primo autore profecta. De hac prima parte vide Rom.12.6.7. *Habentes*, inquit, *diuerſa dona pro gratia quæ vobis data eſt, ſiue Prophetiam, ſiue miniſterium*, &c. Ergo prima pars vocationis conſiſtit in dono & menſura gratiæ, quæ data eſt vnicuique. De hac quoque prima vocationis parte vide 1.Cor.12.28. *Et alios quidem conſtituit Deus in Eccleſia, primum Apoſtolos, deinde Prophetas, tertiò Doctores.* Vide etiam de hac prima parte vocationis, Eph.4.11. *Dedit alios quidem Apoſtolos, alios Prophetas, alios Euangeliſtas, alios autem Paſtores & Doctores.* De hac quoque vocationis parte prima vide Act.1.24. *Et precantes dixerunt, tu Domine, qui corda omnium noſti, oſtende vtrum ex his duobus elegeris.* Act. 6. 3. *Diſpicite ergo fratres ex vobis*, &c. vide quoque 1.Tim.3.2. *Oportet Epiſcopum irreprehenſum eſſe.* & Tit. 1. 7. *Oportet Epiſcopum inculpatum eſſe*, &c. Prima enim pars vocationis, & prima quaſi miſſio Dei, conſiſtit in donis quibus inſtructum hominem ſe

gregat quodammodo è numero reliquorum ad functionem aliquam in Ecclesia sua obeundam. Donis istis ordinariè concessis non secus etiam hodierno die segregat homines ad ministerium suum, quàm olim in primitiua ecclesia datis donis extraordinariis, clara voce Apostolos suos segregauit, vt de Pauli, & Barnabæ segregatione legimus Act. 13.2. *Segregate mihi Barnabam & Saulum operi, ad quod eos aduocaui.* Est igitur prima hæc vocationis pars communis omnibus ministris in Ecclesia Dei.

Neque per hominem] Arcet deinde hominem ab Apostolatu suo, tanquam Apostolatus & vocationis ministrum, vel causam administram. Estque hoc prærogatiua muneris Apostolici, quòd cùm ordinarij in Ecclesia Pastores vocationem habeant suam aliqua ex parte per homines, hominũque ministerium; Apostoli non fuerunt ad functionem suam per hominum ministerium admissi, siue ordinati, sed per eundem illum Christum qui vocationis ipsorum autor primus extiterat. Quare Apostolorum vocatio tota fuit à Deo, neque subiecta fuit ordinariæ & receptæ consuetudini in instruendis Ecclesiæ ministris.

Sed per Iesum Christum] In descriptione Apostolatus sui designat potissimum causam quasi ministram, quia de ea controuersia fuit maximè. Nam hoc peculiare fuit Christi Apostolis, non quidem quòd à Deo tanquam primo

mo vocationis autore fuerint, hoc enim Apostolis commune est cum omnibus in Ecclesia verè ministris sed quòd per Deum fuerint, hoc est, quòd ordinatio quasi eorum & vt loquuntur, inauguratio, siue ad vocationem admissio per ipsum Deum, à quo primùm fuerunt missi, extiterit. Neque enim alium habuerunt missionis suæ authorem, aliumve ordinationis suæ ministrum: verum ordinatio eorum, vt sic dicam, extraordinaria fuit & à Deo immediatè: vnde dicuntur Apostoli, & ante eos Prophetæ, à Deo & ἀμέσως: & immediatè vocati esse: quia nimirum per Deum tanquam ministrum vocationis suæ, non per hominem vocati sunt. In vocatione igitur Apostolorum, idem fuit autor & efficiens prima & causa administra. In vocationibus verò in Ecclesia ordinariis, alia est causa efficiens & principalis, nempe Deus, alia administra, nempe homo. *Iesum Christum* primùm nominat, deinde *Deum patrem*, non sine causa aliqua, vt videtur. Innuitur enim hoc ordine personam vocantem proximè fuisse filium Dei, verùm non vocatum Paulum à filio sine voluntate patris, à quo primùm profecta est Pauli vocatio & Apostolatus. Vnde in vtraque ad Corinth. epist. cap. 1. V. 1. dicit se *Apostolum Iesu Christi per voluntatem Dei*: nam Iesus Christus per spiritum suum proximè dat omnia dona hominibus, dat Apostolos, dat Prophetas, &c. vno verbo, dat spiritum

ſanctum, & omnia ſpiritus ſancti dona: verùm dat ea, vt loquitur Chriſtus Ioh. 15.26. à patre ſuo tanquam ſpiritus & omnium donorum ipſius primo fonte. *Cum venerit*, inquit, *conſolator, ille, quem ego mittam vobis, à patre, &c.*

Qui ſuſcitauit eum] Breui hac Dei patris deſcriptione, non tantum innuitur Dei potentia quæ tum maximè apparuit quum ſucitauit filium ſuum ex mortuis, Epheſ. 1. 20. Rom. 1. 4. ſed etiam gloria ipſius Chriſti, qua eum ipſe deus pater affecit: nam tum primùm poſt mortem cœpit pater glorificare filium cum eum ex mortuis ſuſcitauit. Atque hæc eſt illa gloria quam precatur, dari ſibi à patre Ioh. 17.1. *Pater, venit hora illa, glorifica filium tuum.*

2. *Quique mecum*] Secunda perſona ſalutans, in genere comprehenſa fratrum omnium nomine, qui vnà cum ipſo Romæ erant.

Eccleſiis Galatiæ] Perſonæ ſunt ſalutatæ, nimirum particulares omnes Eccleſiæ Galatiæ, quæ fuit regio Aſiæ minoris, quam Galli olim incolebant, quæ & Gallo-Græcia dicta eſt.

3. *Gratia vobis*] Hæc ſunt bona quæ perſonæ ſalutantes optant ſalutatis, optant quidem ea ab Authoribus ſuis & fontibus, ex quibus ſolis promanant, *Deo patre* tanquam primo fonte omnium bonorum, vt qui ſit prima illa glorioſæ trinitatis perſona: & *Deo filio* tanquam ſecundo fonte omnium bonorum, vt eſt

est secunda illa trinitatis persona. *Gratiæ* nomine intelligo per metonymiam, gratiæ Dei effectum, quam Paulus Rom. 5. 2. *gratiam* vocat *in qua stamus*. Est autem gratia reconciliationis cum Deo, & iustificationis, ex qua deducit Apostolus ibidem pacem erga Deum, hoc est, tranquillitatem & bonæ conscientiæ lætitiam. Hæc enim est illa *pax*, quam potissimùm hoc loco optat Galatis, etsi hoc nomine prospera omnia alioqui significentur in vulgari illa Hebræorum salutatione.

4. *Qui dedit semetipsum*] Christi quædam descriptio subiecta est, ad hoc vt videant Galatæ eum quoque authorem ac fontem esse gratiæ ac pacis. Est autem descriptio Christi ex effecto illo tam voluntariæ donationis sui, ac traditionis in mortem pro peccatis nostris. Pater quidem tradidit pro nobis filium suum, Rom. 8. 32. verùm ipse quoque filius voluntate sua se tradidit. Nisi enim voluntate sua pro nobis mortuus fuisset, profectò mors ipsius pro peccatis nostris iustitiæ patris non satisfecisset. Neque enim, nisi voluntaria fuisset mors Christi, obedientiæ nomine dici potuisset: nam obedientiam omnem oportet voluntariam esse. Ergo mors Christi pro nobis non tantùm nobis expendenda est ac ponderanda ex eo quòd Christus extrema omnia passus sit nostra causa; verùm ex eo quòd summa voluntate omnia passus sit, & sua sponte se exinaniuerit,

& obediens factus sit Patri ad mortem usque, mortem autem crucis, Philip. 2.7. 8.&c. Neque tantùm placet mors Christi Deo patri suo, ideò quòd ex voluntate Christi hominis fuit (nam etiam Christus qua homo, summa voluntate mortuus est) sed multò magis quòd ex voluntate λόγου & filij Dei fuit. Obediẽtia enim Christi maximè pẽdet ex voluntate ipsius, qua Deus est in persona filij, ut & inanitio illa deitatis in persona filij, & obscuratio quasi quædam diuinæ gloriæ in persona filij, quæ tunc temporis fuit, cum assumpta illa natura hominis passa est omnia, illa (inquam) inanitio deitatis in persona filij pro satisfactione, qua satisfit iustitiæ diuinæ, vel inprimis habenda est.

Hinc igitur est quòd mors Christi usque adeò placeat Deo patri, & pater in ea tanta quasi cum voluptate conquiescat. Hinc (inquam) est vel inprimis, quòd filius ut patrem glorificaret se exinaniuerit. Primùm assumpta forma serui, &c. Deinde quòd summa cum voluntate se exinaniuerit. Inde vulgò dicimus valorem sacrificij Christi tantum, tantúmque ipsius meritum pendere ex dignitate personæ filij Dei, quæ σωματικῶς habitat in humana & assumpta natura. Satisfactionis enim & meriti ratio petenda est primùm ex deitate in persona filij, ex voluntate deitatis illius, & ex exinanitione deitatis illius in persona filij submittentis se propter Patris sui gloriam.

Vt eximeret nos]Finis est facti Christi in tradendo se in mortem, est autē exemptio nostri, hoc est, electorum ex præsenti sæculo malo. In eundem hunc sensum dicitur, Act.2. 40. *Seruamini ex natione ista praua.* Hinc duo sequuntur, primùm id quod habet Apostolus Ephes. 2.3. *Nos olim versatos esse in offensis ac peccatis, vt & reliquum mundum, nos omnes conuersatos esse in cupiditatibus carnis. Denique fuisse nos naturâ filios iræ vt etiam reliquos.* De hoc quoque vide Tit.cap.3.3.*Nam eramus quondam amentes, rebelles*,&c.

Deinde ex hoc loco apparet mortis Christi non hunc esse finem, vt omnes sine exceptione seruentur, etsi mors Christi alioqui in se sufficiens sit ad seruandos omnes citra exceptionem. Vnde ipse apud Iohannem cap.12.47. *Non veni* (inquit) *vt condemnem mundum, sed vt seruem mundum*,etiam,si fieri possit, ipsos reprobos. Non enim stat per sufficientiam mortis Christi,quin omnes reprobi seruentur: verùm si consilium Dei, & efficaciam mortis Christi,hoc est, ipsum effectum, quem reipsa in hominibus habet, spectes, finis mortis Christi magis propriè est vt eximat quos ab æterno elegit per vocationem efficacem in tempore,eximat(inquam)è reliquo mundo iam olim descripto ad damnationem,& exemptos iustificet,ac seruet.

Erga aliquo pacto duplicem mortis *Chri-*

sti finem statuere possumus: *priorem*, vt omnes sine exceptione seruentur, vnde Deus dicitur *seruator omnium maximè fidelium:* Seruator, inquam, est omnium, si diuinæ voluntatis approbationem simpliciter spectes, & mortis Christi sufficientiam. *Posteriorem* dicere possumus finē, qui magis propriè finis est, id quod conspici potest, ex illis ipsis Apostoli verbis, eum dicit seruatorem esse maximè fidelium. Posterior ergo & proprius finis est, vt exemptos aliquot è reliquo mundo iustificet, & seruet. Hic finis pendet non ex approbatione Dei simpliciter, sed ex decreto efficaci, neque ex sufficientia tantùm mortis Christi, sed ex efficacia. Quod ad mundum attinet testis est Apostolus 1. Cor. 11. 32. Mundum, hoc est, maiorem mundi partem & hominum multitudinem condemnatum iri. *A Domino,* inquit, *erudimur, ne cum mundo condemnemur.* Ergo mundus condemnabitur.

Secundum voluntatem] Exceptionem hanc & cōseruationem electorum etiam Patri tribuit, tanquam fonti primo omnium bonorum, quæ ad nos per Filium Iesum Christum perueniūt. Voluntas hæc Patris non est approbationis simpliciter, sed decreti, alioqui enim vult omnes saluos fieri, etiam ipsos reprobos, 1. Tim. 2. 4.

5. *Cui sit gloria.*] εὐχὴ, qua bene precatur Galatis, desinit in glorificationem Dei Patris: vt enim illis optat gratiam & pacem à Deo, ita Deo optat suam gloriam, & eam quidem æternam.

Gratia

Gratia enim Dei in homines,vt à Deo eſt,ita in Dei gloriam debet redundare. *Ex eo, & per eum, & in ipſo ſunt omnia, ipſi ſit gloria in ſæcula,* Rom. 12.36. Ex hac Apoſtoli optationis ſiue precationis formula, diſcimus concludendas eſſe preces noſtras & petitiones omnes cum glorificatione nominis Dei, ac Dei illius à quo omnia petimus, vt vel ea re ſignificemus nos non tam reſpicere bonum aliquod creaturæ, quàm creatoris & ſeruatoris gloriam, quam reſpicientes preces pro creatura fundimus, & ipſi bona à Deo exoptamus.

6 *Miror vos ita citò, deſerto eo qui vocarat vos in gratiam Chriſti, transferri in aliud Euangelium.*

7 *Quod non eſt aliud: ſed nonnulli vos turbant, & volunt inuertere Euangelium Chriſti.*

8 *Sed etiam ſi nos, aut Angelus è cœlo euangelizet vobis præter* id *quod vobis euangelizauimus. anathema eſto.*

9 *Vt antè diximus, etiam nunc iterum dico, Si quis vobis euangelizauerit præter* id *quod accepiſtis, anathema eſto.*

10 *Non enim* vtrum *homines an Deum ſuadeo? aut quæro hominibus placere? Enimuerò ſi adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.*

11 *Notum autem vobis facio, fratres, Euangelium prædicatum à me, non eſſe ſecundum hominem.*

12 *Neque enim ego ab homine id accepi, neque edoctus sum, sed* illud *patefaciente* mihi *Iesu Christo.*

6. M*iror vos ita*] Secunda pars epistolæ pariter & capitis, in qua agitur apologia & defensio Apostolatus sui. Orditur autem eam à reprehensione inconstantiæ, ac vanitatis Galatarum. Reprehensio aperta non est, qualis est posteà cap. 3. 1. sed subobscura, & per admirationem (quæ est exclamationis quædam species) tractata. Ergo admiratur potiùs eorum inconstantiam in doctrina Euangelij à se prædicati, quàm reprehendit eam. Atque hæc mitigatio seueritatis illius qua meritò agere potuisset cum Galatis; admonet non temerè initium sermonis faciendum ab obiurgationibus & reprehensionibus, sed paulatim prima facie mouendos hominum animos, & flectendos, imò informandos ac instituendos in rei ipsius veritate: tum deinde veniendum esse ad seueriorem agendi rationem.

Non tamen hoc loco, ita sedato animo est Apostolus ac quieto, quin aliquam certè, & non mediocrem quidem eam, commotionem animi, & affectionem admiratione hac sua præ se ferat. Admiratio enim omnis, vt & exclamatio, existit ex vehementiori aliquo affectu: sententia admirationis est: miror vos traductos esse à me in aliud Eu angelium, idque tam citò.

citò. Ergo admirationis causæ sunt, primùm factum eorum, deinde facti celeritas: admiratur enim traductos ac translatos eos tam citò. Pro nomine suo habet circumscriptionem.

Deserto eo qui vocauerat vos] Atque id modestiam Apostoli commendat: neque dicit simpliciter translatos à se vocante, sed à se vocante *ad tantam gratiam*, quo significat non tam defectionem à se factam, quàm à gratia Christi, atque ita aggrauat eorum inconstantiam & ἀποστασίαν. Est igitur terminus vt loquuntur, à quo translationis & mutationis huius, Paulus, sed non simpliciter, verùm Paulus vocans ad gratiam Christi. Nam deficere à Paulo per se nihil est, at deficere à Paulo vocante ad gratiam Christi, graue est: id enim est non tam deficere à Paulo, quàm deficere ab ipsius Christi gratia. Vnde notandum, defectiones istas hominum in Ecclesia Dei non tam ponderandas esse ex ipsis hominibus, siue pastoribus siue aliis Ecclesiæ membris, quàm ex gratia hac ad quam vocant pastores, & quæ est in Ecclesia Dei.

Terminus autem ad quem, vt vocant, est *Euangelium aliud.* Notandum etiam hoc, quòd non tam dicat eos transfugisse actiuè loquendo, quàm translatos esse, passiuè loquendo, ea re inconstantiam eorum ac defectionem non tam imputans ipsis, quàm impostoribus pseu-

do apoſtolis, ideoque affectionem totam, quæ hoc verſu duntaxat inchoata eſt, effundit poſteà in pſeudoapoſtolos denunciato aduerſus eos anathemate v.8.& 9.

7 *Quod non eſt aliud &c.*] Corrigit quod dixit proximè, in aliud Euangelium tranſlatos ipſos, interpretatione quadam alius Euangelii: aliud enim quod dixit Euangelium non tam planè aliud & diuerſum interpretatur, quàm vnum idemque Chriſti Euangelium, ſed peruerſum, &, vt vim verbi ſequamur, tranſuerſum, hoc eſt, tranſuerſum à ſinceritate ſua, in Euangelium quoddam mixtum, adiecta circumſione, adeoque tota lege Moſaica. Vide Galat.2.3. & Act.15.1.& deinceps.

Notandum quòd pro eadem ſumat hoc loco, hæc duo. *Nonnulli vos turbant, & volunt inuertere Euangelium Chriſti.* Nam ex his, poſterius eſt prioris quædam definitio. Reuera enim turbantur homines, & cruciantur eorum conſcientiæ. Denique impelluntur atque agitãtur cùm transferuntur à ſinceritate Euágelii Chriſti, & ab illa pace ac tranquillitate animi, quæ eſt ex puro ſinceróque Euangelio, vnde poſteà cap.5. verſ.12. de impoſtoribus qui Euangelium inuertunt, ait, *Vtinam abſcindantur qui vos inquietant*: hoc eſt, mutant animos veſtros, neque ſinunt quieſcere in gratia ſola, ac ſinceritate Euangelii Chriſti. Neque enim ſtabiliri poteſt anima hominis, aut conquieſcere,

nisi in sola Dei per Christum gratia.

Inuertere]Hoc idem videtur significare cum eo verbo quod habet 2. Cor. 2. 17. *cauponari*, & quod habet 2. Corinth. 4. 2. *falsare*. Nam inuertere Euangelium, quod dicitur hoc loco, nihil aliud est, quàm cauponari, vel falsare sermonem Dei, quod est, vt apparet 2. Cor. 2. 17. Non ex sinceritate de Christo loqui, hoc est, non proponere Euangelium Christi sincerum ac impermixtum, sed alia re aduentitia, & aduersaria admixtum, vt lege Mosaica, sapientia & philosophia humana. Atque hactenus reprehendit, siue admiratus est potiùs Galatarum inconstantiam ac vanitatem. Ex qua illud semel discimus admirabilem esse hominum vanitatem in iis præsertim quæ sunt Spiritus Dei, & rebus religionis, quam tantam dicit esse Apostolus Ephes. 4. 14. Vt circumferantur homines quouis vento doctrinæ. Remedium huic malo vnum eodem ad Ephes. capite affert, perpetuum in Ecclesia Dei ministerium: apertè enim dicit: Ideò datos Apostolos, Prophetas, Euangelistas, Pastores & Doctores in hunc finem, ne simus ampliùs pueri, qui fluctuemus, & circumferamur quouis vento doctrinæ.

8 *Sed etiam si nos*] Totus hic locus patheticus est, & quidem variorum affectuum. Principio enim orationis suæ affectus fuit admirationis; nunc verò affectus est imprecationis,

vel execrationis. Execratio hæc, vt & superior illa admiratio, exclamationis quædam species est. Quare dicendum est, Apostolum persistere in incœpta illa exclamatione, neque persistere modò, sed etiam exclamando altiùs assurgere. Nam imprecatio hæc siue execratio, sublimior est ac vehementior admiratione illa. Sed ad rem, vt priùs miratus est inconstantiam, ac vanitatem Galatarum, ita nunc execratur inconstantiæ illius ac defectionis authores.

Execrationis sentẽtia hæc est: *Si quis euangelizauerit vobis præter id quod nos euangelizamus, anathema esto.* Verùm primùm est execratio specialis, & denunciatio in certas quasdam personas, sed hypothetica, vt sic loquar, non autem simplex: denunciat enim anathema in se, & in Angelum, non simpliciter, sed conditionaliter, *Si*, inquit, *nos aut Angelus è cœlo*, &c. hypothetica hac & conditionali denunciatione, etiam in Angelum subobscurè innuit quantum anathema, quanta execratio maneat homunciones Pseudoapostolos. Solet enim Paulus docendo, vel admonendo, vel etiam execrando, vt hoc loco, suam ipsius personam vel digniorem aliquam aliam substituere, ad hoc vt magis moueat, vel aliud quod minus est subinnuat: ita enim ipse profitetur 1. Cor. 4. 6. *Hæc autem, fratres, figurâ quadam transtuli ad meipsum & Apollo propter vos, vt in vobis dicatis supra id quod scriptum*

ſcriptum eſt non ſapere.

Anathema hoc, & execratio facilè perſpicitur ex zelo Chriſti, & Euangelii ipſius exiſtere. Nam qui zelo Dei eiúſque gloriæ ducitur, animus eius accenditur, atque exacerbatur in diuinæ gloriæ aduerſarium quemcunque, adeò vt & ipſum damnet & execretur, & ne ſibi ipſi quidem parcat, ſi ſuppoſitione, & fictione animi pro aduerſario reputetur. Imò verò qui zelo Dei gloriæ ducitur lubenter exitio ſui ipſius, etiam non vt aduerſarij, Dei gloriam vult redemptam. Id quod diſcimus exemplo Pauli, Rom. 9.3. quo loco imprecatur ſibi propter Dei gloriam non autem tanquam aduerſario: hoc verò loco ſibi imprecatur vt aduerſario quidem, ſed ex hypotheſi & fictione. Zeli enim in animo accenſi hæc natura eſt: nihil eſt aliud quàm ſtudium quoddam ardens, quo quis ducitur ad hoc vt ſeruet Deũ ipſiuſque gloriam ſanctam ac inuiolatam. Vnde coniunctum eſt hoc ſtudium cum ira in eum quicunque demum is ſit, qui velit Deum ipſiuſque gloriam violare. Coniunctum quoque eſt ſtudium hoc cum contemptu, & neglectu omnium rerum, etiam ſui ipſius, ſi comparatio fiat cum Deo eiuſque gloria. Hæc duo coniuncta eſſe cum zelo & ſtudio diuinæ gloriæ ſatis conſpici poteſt, primùm ex illo ad Roman. quem citauimus: deinde ex hoc ad Galatas loco.

Oritur igitur (vt verbo dicam) execratio hæc Pauli, ex ardenti illo ſtudio Chriſti & Euangelij ipſius, quem zelum dicimus: Oritu- quoque ex ardenti ira in aduerſarios quoſcunque, etiam Angelos ipſos, ſi fingas eos ſinceritati Euangelii Chriſti aduerſarios. Oritur igitur, vt in ſumma dicam, ex animo planè accenſo, & corde exardeſcente partim feruore zeli, & amoris Chriſti, partim feruore iræ in aduerſarios Chriſti.

9. *Vt antè diximus*] Prout augeſcit ardor animi, & duplicatur quaſi affectus: ita repetitur execratio, & denunciatio anathemattis Differt autem anathema repetitum à ſuperiore, quod cùm ſuperius & ſpeciale fuerit, & conditionale ſiue hypotheticum; poſterius hoc, & generaliter, & ſimpliciter, hoc eſt, citra hypotheſin propoſitum eſt. Ait enim in genere, *Si quis vobis euangelizauerit*, quaſi dicat, Quicunque vobis euangelizauerit, ergo in anathemate hoc repetito comprehendit pſeudoapoſtolos, & ipſum in pſeudoapoſtolos apertiùs denunciatum eſt. Strauit autem ſibi viam ad ſecundum hoc anathema, quod generalius eſt & ſimplicius, per prius illud & ſpecialius & hypotheticum, ſubſtituta nimirum perſonâ ſuâ & Angeli, vt videatur etiam pſeudoapoſtolis ipſis denunciatio hæc non eſſe pro fecta ex odio vel ira in ipſos ſimpliciter, verùm ex Chriſti zelo, cùm apertè illud ſignificet in

ſuperiori

ſuperiori anathemate, ſinceritatem Euangelij præferre ſe, etiam ſibi, etiam Angelo, aduerſus quem alioqui nefas eſt denunciare anathema. Vides igitur vel ex hoc ordine in denunciando obſeruato, non ita affectu abreptum Apoſtolum vt locum aliquem prudentię non reliquerit.

Anathema]De hoc verbo ſæpius dictum eſt: ſignificat autem quiddam ſeparatum, ac ſepoſitum à communi aliquo vſu ad vſum aliquem peculiarem & ſacrum, vnde deuotum aliquid vel Deo vel etiam Diabolo & exitio, anathema dictum eſt. Paulus Roman. cap. 9. verſ. 3. ſeparationem hanc innuit, dum dicit anathema ἀπὸ τοῦ χριστοῦ, quaſi dicas anathema ſeparatum à Chriſto.

10. *Nunc enim* vtrum *homines*] Affectus Apoſtoli ad ſummum perueniens in proxima execratione, nunc interrogatione hac paulatim quaſi remittitur. Eſt enim etiam in hac interrogatione affectus aliquis, verùm non ita intenſus, ſed paulò remiſſior. Per occupationem autem reddit rationem anathematis denunciati in quemcunque qui euangelizet præter id quod à ſe iam euangelizatum ſit. Eſt autem ratio à fine ſibi inter euangelizandum propoſito; quaſi dicat, Euangelizando hunc mihi finem propoſitum habeo, vt Deo, non autem hominibus, placeam. Ergo non abs re & immeritò denuncio anathema in eos qui euan-

gelizant præter id quod ego euangelizaui.

Ex fine hoc ſubinnuit ſinceritatem Euangelii à ſe prædicati,&c,vt loquitur 2. Corinth. 2.verſ. 17.ex ſinceritate ſe de Chriſto loquutum.Nam qui in agendo gloriam Dei inprimis ante oculos habet, is ſincerè agit, qui verò gratiam hominum captat, is non agit aut loquitur ſincerè. Ergo ex ſtudio gloriæ diuinæ innuit ſinceritatem Euangelii à ſe prædicati. Simul autem dum aſſerit Euangelium à ſe prædicatum, taxat pſeudoapoſtolos, qui in euangelizando quærebant potiùs hominibus placere quàm Deo, id quod apertè ſignificat Apoſtolus Gal. 6.12. dum dicit doctores circumciſionis id ſpectare, ne ob crucem Chriſti perſecutionem patiantur,hoc eſt,vt gratificarentur Iudæis atque ita effugerent perſecutionem: ſenſus enim horum verborum videtur eſſe quaſi dicat,Numquid in Euangelizando capto gratiam hominum, vt faciunt aſſentatores iſti pſeudoapoſtoli qui in gratiam Iudæorum, à quibus metuunt perſecutionem, adulterant Euangelium Chriſti, eique circumciſionem, adeoque totam legem Moſaicam permiſcent.

Ex hoc illud perſpicitur, nihil tam ſanctum eſſe quod non violabunt qui ad gratiam hominum omnia facere apud ſe decreuerunt.Porrò πείθειν ἀνθρώπους nihil aliud videtur eſſe,quàm quod ſequentia verba explanant , *placere*, vel ſatisfacere *hominibus*: phraſis hæc, vel in bonam

nam vel in malam partem capitur: In bonam quidem 2. Corinth. 5.11. *Scientes*, inquit, *terrorem illum Domini* ἀνθρώπους πείθομεν, id est, *homines ad fidem adducimus*: hoc verò loco in malam partem capitur, & est seruire humano affectui & ad gratiam loqui.

Enimuerò si adhuc hominibus] Intelligenda hîc est tacita negatio, qua Apostolus negat se quærere vt placeat hominibus. Nam ratio per Dialogismum & communicationem tractatur: Similem reticentiam negationis, vide Rom. 4. 1. 9. Ratio autem tacitæ responsionis, quæ est quod non quærat hominibus placere: ratio (inquam) eius est, ab incommodo consequente contrarij, hoc est, quod consequeretur ex eo, si quæreret hominibus placere, est autem incommodum quòd Christi seruus non esset, sed potiùs seruus hominum, & hostis crucis Christi, vt loquitur Philip. 3. 18. Nota igitur, non posse consistere hæc duo, vt nimirum quis faciat aliquid ad gratiam hominum simul & gloriam Dei.

11. *Notum autem facio*] Altera ratio est execrationis quam confidenter, & μετὰ παῤῥησίας proponit, ait enim γνωρίζω ὑμῖν, quæ formula est loquendi ad eos propriè pertinens, qui cum authoritate aliqua & fiducia loquuntur. Est autem ratio à forma & modo prædicati à se Euangelij: non est, inquit, κατ' ἄνθρωπον, hoc est, humano more, vel humano spiritu à me præ-

dicatum Euangelium, verùm diuino more ac diuino ſpiritu. Similem loquutionem vide Rõ. 3.5. κατ' ἄνθρωπον λέγω. 2. Cor. 10.3. eodem ſenſu videtur dicere ſe non κατὰ σάρκα bellum gerere, ſed arma militiæ ſuæ diuinitus valida eſſe. Ergo ſententia argumenti eſt, quod Euangelium à ſe prædicatum non ſit humanum quiddam, aut ſapiat ſpiritum humanum, hoc eſt, quòd in prædicando Euangelio non ſit ipſe loquutus ex humano ſenſu ac ſpiritu. Hinc ſequitur non immerito denunciatum eſſe anathema aduerſus eos qui euangelizent, præter id quod ipſe euangelizauit.

12. *Neque enim ego*] Ratio eſt cur euagelium à ſe prædicatum non ſit ſecundum hominem, ab extraordinaria reuelatione Euangelij à ſe prædicati. Tractatur autem ratio à diuerſa traditione, & doctrina humana ac ordinaria. Non (inquit) accepi illud ab homine, hoc eſt, docente ac erudiente me tanquam diſcipulum, vt verba ſequentia exegeticè exponunt, quibus dicit, neque edoctus ſum de ordinaria hac docendi ac diſcendi ratione, vide 2. Tim. 3.14. At tu (inquit) permane in iis quæ didiciſti, &c.

Sed patefaciente] Apocalypſin hanc ſiue reuelationem intelligit extraordinariam, quæ fit immediatè per Chriſtum ipſum: ordinaria etiam reuelatio per Chriſtum fit, eiúſque Spiritum, ſed mediatè per miniſterium humanum, & media à Deo ordinata, vt lectionem, auditionem, &c.

&c. Nota igitur vt vocatio Apostolorum extraordinaria fuit, per Christum ipsum immediatè, ita cognitionem eorum, & dona ad vocationem pertinentia, eámque confirmantia extraordinaria fuisse, & per Christum ipsum immediatè subministrata.

13 *Audiuistis enim quomodo versatus sim olim in Iudaismo, me videlicet summè persequutum esse Ecclesiam Dei & eam vastasse:*
14 *Et profecisse in Iudaismo super multos æquales meos in genere meo, cum vehementiore studio tenerer traditionum quas à patribus meis acceperam.*
15 *Sed quando placuit Deo, qui separauit me ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam,*
16 *Retegere Filium suum in me, vt euangelizarem ipsum inter Gentes, non statim contuli cum carne & sanguine:*
17 *Neque redij Hierosolymam ad eos qui ante me* fuerant *Apostoli, sed abij in Arabiam, ac denuò reuersus sum Damascum.*
18 *Deinde tribus post annis redij Hierosolymam, vt viserem Petrum: & mansi apud eum dies quindecim.*
19 *Alium autem ex Apostolis non vidi quenquam, nisi Iacobum fratrem Domini.*
20 *In iis porrò quæ scribo vobis, ecce coram Deo non mentior.*
21 *Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.*
22 *Eram autem ignotus facie ecclesiis Iudeæ*

quæ erant in Christo:

23 *Sed solùm audierant* , qui dicerent , *Qui persequebatur nos aliquando , nunc annuntiat fidem quam olim vastabat:*

24 *Et glorificabant Deum de me.*

13. A *Vdiuistis enim*] Vt ostendat quod dixit próximè,non accepisse se Euangeliũ suum ab homine,neque edoctum esse , sed per reuelationem Iesu Christi , historiam vitæ suæ anteactæ contexit, cuius in genere duæ sunt partes.*Prima* est de vita,ac conuersatione Pauli in Iudaismo,ad versum 15. huius capitis. *Secunda* est de vita & conuersatione Pauli in Christianismo,ad versum 15.cap. sequentis. Quòd ad historiam conuersationis in Iudaismo , primùm hoc versu est eius propositio generalis confirmata ipsorum Galatarum testimonio, quasi dicat,nam hæc fuit mea olim in Iudaismo conuersatio, cuius & vos testes estis saltem auriti:famâ enim & sermonibus hominum ad vos delata est.

Me videlicet] Propositam in genere conuersationem suam in Iudaismo explicat per partes,quarum hæc est prima,quòd summè persecutus sit Ecclesiam Dei.De persecutione Pauli lege Act.8.3.& 9.1.&c.& 22.4.5.& 26.9. &c. itẽ 1.Cor.15.9.1.Tim.1.13.Philip.3.6.

Et eam vastasse] Secunda pars conuersationis Pauli quæ est superioris quædam amplificatio: nam

nā ad vastationem processit persecutio, hoc est, ad subuersionē Ecclesię. De vastatione hac vide Act. 8.3. quo loco eam definit ex effectis: *Saulus,* inquit, *vastabat Ecclesiam, intrans in singulas domos, & trahens viros ac mulieres, tradebat eos carceri*; & Act. 22.4. vastationem significat per persecutionem vsque ad mortem, hoc est, extremam persecutionem. Notādum autem ex hoc candore in scribendo, quod ne sibi quidem parcat: Paulum in scribendo non à spiritu humano actum, sed à Spiritu Dei sancto, vt loquitur Petrus 2. Epist. 1.21. de Prophetis Dei veteribus, ac proinde scripturam hanc ex imperio Dei esse, vt ait Paulus Rom. 16. 26. adeóque ipsum Dei verbum. De nemine enim legimus qui à spiritu tantùm humano actus est, quin in scribendo sibi ipsi pepercerit, & vitia sua celauerit.

14. *Et profecisse*] Tertia pars conuersationis, progressus omninò quem fecit in Iudaismo: proponitur per comparationem minorum, factam nimirum cum multis ex æqualibus, & coætaneis in genere suo, hoc est, in secta Pharisaica: erat enim religione Pharisæus, Philip. 3. 5. Act. 23.6.

Quum vehementiore studio] Profectum suum ac progressum quem fecit in Iudaismo explicat à causa sua, affectu nimirum zeli quo tenebatur traditionum patriarum: zelum hunc quoque proponit per comparationem mino-

rum factam cum coætaneis in genere suo: nam quo ardentiori zelo tenebatur eo maiores quá coætanei progressus fecit in Iudaismo. De zelo Pauli vide Act. 22.3. & Phil. 3.6. zelum hunc in Iudaismo, iam conuersus, furorem quendam appellat Act. 26.11. *Supra modum*, inquit, *furens aduersus eos, persecutus sum in exteras vsque ciuitates*: ex ignorantia dicit fuisse ac infidelitate 1. Tim. 1.3. quemadmodum & obstinatorum Iudæorum zelum, zelo illi suo similem, dicit non fuisse ex notitia, Rom. 10.2.

Traditionum quos à patribus] Act. 22.3. vocat patriam legem, quas hîc vocat traditiones à patribus acceptas, hoc est, traditiones Pharisaicas. Non enim ipse solùm Pharisæus erat, sed etiam Pharisæo patre natus, Act. 23.6. *Ego Pharisæus sum, filius Pharisæi*. Nota ex hac tertia parte conuersationis Paulinæ: causam cur quis proficiat in quacunque religione esse zelum Dei, siue is ex notitia sit, siue ex ignorátia, Profectum autem hunc in religione non metimur tantùm ex cognitione, sed multò magis ex vita, & defensione religionis quam profitemur, & oppugnatione aduersariorum. Hunc profectum Pauli intelligimus fuisse: nam hunc affectũ zeli sui ipse testatur fuisse Philip. 3.6. *Quod ad zelum attinet, persequens Ecclesiam*. Atque hactenus fuit prima pars historiæ vitæ Pauli anteactæ in Iudaismo, qua viam sibi strauit ad sequentem historiam vitæ in Christianismo,

quæ

quę maximè huius instituti est, pertinétq; ad id ostendendũ quod propositũ fuit suprà vers. 12.

15. *Sed quando placuit Deo*] Hîc incipit secunda pars historiæ vitæ Pauli transactæ in Christianismo, cuius rursus varia sunt membra. Primum est ab hoc versu, ad versum 18. in quo istud in summa narratur: post reuelationem illam Christi extraordinariam, non communicasse se rem illam cum vllo hominum, hoc est, non accepisse se hominum approbationem & consensum antequam iret prædicatum Euangelium. Reuelationem Christi ascribit bene placito, & εὐδοκίᾳ Dei. *Quando*, inquit, *placuit Deo reuelare filium suum:* qua quidem re excludit omnem causam huius beneficii & reuelationis quæ in seipso sit, & beneficium Deo tantum acceptum refert. Nam omnium beneficiorum Dei, siue ea ab æterno collata sint, siue in tempore conferantur, causa est in ipso Deo tantùm, & ipsius Dei εὐδοκίᾳ. vide Eph. 1. 5. & deinceps, non etiam in nobis operibus vel meritis nostris: atque hac re voluit commendare nobis gloriam gratiæ suæ vel inprimis: vnde Eph. 1. 16. postquàm dixisset, Deum nos prędestinasse in sese, hoc est, pro εὐδοκίᾳ sua, statim subiecit, *ad laudẽ gloriæ gratiæ suæ*, quo significare voluit vel ideo inprimis commendari gloriam gratiæ Dei, quòd nos in sese & pro εὐδοκίᾳ sua, sine respectu alicuius causæ in nobis, prædestinauerit ad vitam æternam.

Qui separauit]Obiter quasi altiora reuelationis huius fundamenta iacit, idque ad maiorem beneficij amplificationem, & commendationem. *Primum* fundamentum reuelationis Christi, est separatio Pauli iam inde ab vtero: quo significatur electio ipsius ab æterno. Simile quid lege de Ieremia Propheta, Ierem. 1. 5. *Secundum* fundamentum est vocatio in tempore, quæ nihil aliud est, quam complementum & executio separationis, & electionis illius ab æterno. Primùm enim Deus decreto suo separat, eligit, & vocat nos ab æterno: deinde in tempore decretum illud vocationis exequitur, nosque reipsa vocat.

Vide hoc loco vt Apostolus dum instituit mētionem vnius beneficij, nēpè beneficij reuelationis Christi, abripiatur quasi in considerationem beneficiorum antecedentium iam inde ab æterno; quo quidem admonemur beneficium aliquod Dei quod in præsens confertur, altiora perpetuò habere fundamenta, adeóque à gratia Dei quæ ab æterno fuit, pendere, atque ideò debere nos non duntaxat oculos figere in præsenti aliquo beneficio, sed ferri altiùs in considerationem, &, si opus sit, commemorationem beneficiorum illorum ex quibus præsens illud beneficium dependet, vt & Deo sit maior gloria in beneficiis suis, & in nobis ipsis sit maior lætitia.

16. *Retegere filium suum in me*] Reuelatio

hæc

hæc extraordinaria eſt, id quod indicant verba illa *in me*, quibus ſignificatur reuelationem hanc intus, & in animo ipſius, per Chriſtum immediatè factam, non autem extrà per hominem aliquem, vel per miniſterium humanum, atque hoc eſt quod dixit verſu primo, ſe Apoſtolum non per hominem. Nota hîc diſcrimen inter Apoſtolos, qui extra ordinem vocati ſunt, & ordinarios in Eccleſia paſtores. Apoſtoli tantùm θεοδίδακτοι erant, hoc eſt, docti à Deo tantùm, paſtores vèrò non ſolùm θεοδίδακτοι ſunt, & docentur intrinſecus per ſpiritum Dei ſanctum, ſed etiam extrinſecus hominum opera erudiuntur, & ordinariis mediis (vt doctrina, vt ſcripturarum lectione) ad cognitionem perueniunt. Deus enim & in veteri Eccleſia, & in noua, voluit primùm extraordinariam reuelationem eſſe, deinde ordinariá. Prima enim reuelatio in veteri Eccleſia extraordinaria eſt, ſecũda ordinaria, qua docẽtur homines, & diſcunt deinde ea quæ aliis hominib. à Deo extra ordiné, & immediatè reuelata sũt.

De hoc intereà admonemur, non ampliùs fore reuelationem aliquam extraordinariam, neque à nobis expectandam eſſe ad Chriſti ſecundum aduentum vſque, in quo erit plena illa patefactio & reuelatio: voluntas enim Dei, quantum noſtrâ intereſt ſcire, plenè perfectéque reuelata eſt in veteri & noua ſcriptura, idque extra ordinem, primùm

Prophetis & Apostolis, adeò vt nobis tantùm reliquum sit quod faciamus in hac vita, vt per ordinaria media proficiamus in iis quæ iam reuelata & patefacta sunt.

Vt euangelizarem] Finis est extraordinariæ reuelationis factæ Paulo, vt nimirùm gentes per ipsius ministerium, & ordinariè id acciperent atque discerent, quod ipse extraordinariè & per Christum immediatè accepit atque didicit. Gratiam Dei extra ordinem sibi in gratiam Gentium datam esse ipse profitetur Ephes. 3.2. Nota igitur: Etsi non visum sit Deo se Ecclesiæ suæ, & omnibus Ecclesiæ membris extra ordinem reuelare, tamen extraordinariam illam reuelationem certis quibusdam, prout ipsi visum est, Ecclesiæ membris factam, ad Ecclesiæ totius vsum pertinere: & propter Ecclesiam, eiúsque membra singula factam esse: vnde Apostolus 1. Cor. 3.21. *Omnia*, inquit, *vestra sunt, & Paulus, & Apollos, & Cephas, & mundus*, &c. Vide de hac re 1. Cor. 12.1. &c.

Non prætereà contuli] Hæc est summa propositio primæ partis historiæ vitæ Paulinæ in Christianismo. Nam quæ sequuntur ad vers. 18. ad hanc sententiam declarandam pertinét. Sensus est, quasi dicat, contentus extraordinaria hac Christi reuelatione tanquam sufficiente ad munus Apostolicum obeundum, non præterea communicaui cum vllo hominum, aut requisiui consensum vel approbationem vllius

lius hominis, ac ſi non ſatis inſtructus eſſem vnica illa extraordinaria Chriſti reuelatione. Ergo, vt verbo dicam, his verbis innuit Apoſtolus, non quæſiuiſſe ſe poſt illam reuelationem Chriſti, doctrinæ ac cognitionis ſuæ confirmationem, quam vocant, aut ratificationem ab vllo mortalium. Nam hoc diſcriminis eſt inter Apoſtolum & Paſtorem, quòd cùm Apoſtolus non acceperit ab hominibus, vel ab Eccleſia approbationem doctrinæ ſuæ extra ordinem reuelatæ, neque ſubiectus fuit hominum iudicio, vel cenſuræ, quaſi in doctrina errare potuerit. vide Corint. Cor. 4.3. quo loco videtur Apoſtolus, omnium hominum iudicium declinare. Paſtor verò in Eccleſia ordinarius, quantumuis eruditus, & omnium rerum cognitione inſtructus, non adeat munus prius, quàm confirmationem & approbationem doctrinæ ſuæ ab Eccleſia acceperit.

Carne &c] Carnis & ſanguinis nomine intelligit hominem fragilem ac infirmum, erroribus obnoxium: ex partibus enim hominis quæ fragilitatem ſignificant ac important, maluit hominem deſignare quàm ex nomine ſuo; vocabula enim carnis & ſanguinis ſonant infirmitatem creaturæ. Eph. 6.12.

17. *Neque redij Hieroſolymam*] Declaratio eſt præcedentis ſententiæ ex profectione Pauli, & itinere ſtatim poſt reuelationem illam Chriſti extraordinariam ſuſcepto. Profectionem ſuam

explicat diuersis, primúmque narrat quò non sit profectus; deinde quò sit profectus: quod ad primum, ait, non redij Hierosolymam.

Ad eos qui ante me] nempe, vt cum Apostolis Christi conferrem: Non redii, inquit, Hierosolymam, quia hinc profectus est Damascum ad synagogas, vt si quos inuenisset sectæ Christianæ, tum viros, tum mulieres, vinctos duceret Hierosolymam Act.9.2.

Qui ante me fuerunt Apostoli.] Erat enim Paulus Apostolorum vltimus 1.Cor.15.8. *Vltimo verò omnium velut abortiuo visus est etiam mihi*: & versu 9. ibidem, non vltimum solùm, & nouissimè vocatum profitetur, sed etiam Apostolorum minimum, imò non dignum qui vocetur Apostolus, & Eph.3.8. non modò Apostolorum minimum, sed & omnium sanctorum longè minimum se profitetur.

Sed abij in Arabiam] Nunc ostendit quò profectus sit statim post extraordinariam illam Christi reuelationem, Abij, inquit, in Arabiam: desertam intellige, vbi nondum nominatus erat Christus.

Ac denuò reuersus sum Damascum] è qua nimirùm abij in Arabiam. Ex hac Pauli profectione illud intelligitur, quod declarandum suscepit, non statim post reuelationem illam Christi cótulisse se cum carne & sanguine. Nam si animus fuisset conferre cum carne & sanguine, rectà Hierosolymam ad Apostolos rediisset, at non

rediit

rediit Hierosolymam, sed abiit in Arabiam primum, ac denuò reuersus est Damascum, vnde exiit: Ergo non statim contulit cum carne & sanguine.

Nota de industria susceptum esse hoc iter ab Apostolo, ne haberent aduersarij quod obijcerent aduersus ipsius Apostolatum. Si enim Hierosolymam statim reuersus fuisset, vel inuisendi Apostolos tantùm causa, non conferendi cum iis, aut communicandi gratia, profectò egregiam hinc nacti sibi visi fuissent aduersarij occasionem vocandi in dubium eius Apostolatum: quamobrem Pauli exemplo abstinendum est etiam ab iis rebus & actionibus quæ alioqui licitæ sunt, ac legitimæ, ne demus aduersariis occasionem calumniæ, ac iniustæ accusationis: Nam, vt ait Apostolus Ephes. 5. 15. Videndum est quomodo accuratè incedamus, non vt insipientes, sed vt sapientes, redimentes occasionem, quoniam dies mali sunt.

18. *Deinde tribus*] Secunda pars historiæ conuersationis Pauli in Christianismo, continet autem reditum eius Hierosolymam post aliquot annos, nimirum tres. Triennij huius Lucas in Actis Apostolorum non expressè meminit, tantùm hoc habet de tempore in genere Act. 9. 23. *Expleto autem multo tempore*. Hic videtur intelligendum illud triennium, quod intercessit inter conuersionem Pauli, & reditum eius Hierosolymam versus. Nam anno demum

poſt conuerſionem quarto ineunte, Hieroſolymam rediit.

Vt viſerem Petrum] Hunc finem inuiſendi Petri conſultò expreſſit, ne putaretur Hieroſolymam reuerſus eo fine vt cum Petro conferret.

Et manſi apud] Narrat quàm breui tempore apud Petrum manſerit, quô ſignificet ſe à Petro non edoctum: neque enim eruditur aliquis in re aliqua niſi ſatis longo tempore.

19. *Alium autem ex.*] Hoc narratur per occupationem, dici enim potuit, an non vidiſti Hieroſolymis niſi ſolum Petrum? reſpondet ſe non alium vidiſſe ex Apoſtolis excepto Iacobo: paucitas enim iſta Apoſtolorum quos conuenit Paulus Hieroſolymis huc pertinet, vt oſtendat non contuliſſe ſe cum Apoſtolis, aut ab iis prætereà edoctum fuiſſe, nam illud opus omnium Apoſtolorum præſentiam ac ſententiam poſtulaſſet.

Iacobum fratrem Domini] Hic fuit non Zebedæi filius, Iohannis Apoſtoli frater, ſed Alphæi filius, qui & Iacobus minor, & iuſtus, & frater Domini, hoc eſt cognatus, ſecundum Hebraicam phraſin, dictus eſt. Is eſt qui hanc Epiſtolam Iacobi Apoſtoli nomine inſcriptam ad duodecim tribus diſperſas ſcripſit Act. 9. 27. Habes Paulum à Barnaba deductum ad Petrum & Iacobum, quo etiam loco habes ſermonem illum à Paulo cum Apoſtolis collatum,

poſt-

postquàm ad eos adductus esset: narrauit, inquit, quomodo in via vidisset Dominum.

20. *In iis porrò quæ*] Obiter quasi inserit narrationi attestationem, id nimirum exigente rei quæ agitur grauitate ac pondere: eoque tendit hæc attestatio, & appellatio Dei, vt fides narrationi habeatur. Permittitur autem in rebus magni momenti exponendis ac narrandis Deum attestari, vt fides dicto habeatur. Quia igitur permagni intererat ipsos Galatas fidem habere huic narrationi, quâ confirmauit Apostolatum suum, ideò narrationem hac attestatione illis comprobauit. Vide similem attestationem Rom. 9. 1. *Veritatem dico per Christum, non mentior.*

Nota igitur quemadmodum in prima illa parte historiæ vitæ suæ in Christianismo ostendit non contulisse se cum carne & sanguine ex eo quòd non Hierosolymam ad Apostolos, sed aliò se contulerit statim post illam reuelationem Christi extraordinariam: ita in hac secunda parte idem ostendit ex eo quòd reuersus tandem Hierosolymam dũtaxat inuiserit Petrum, non manserit apud eum nisi dies paucos, non viderit alium quenquam ex discipulis nisi Iacobum.

21. *Deinde veni in*] Tertia pars historiæ vitæ Pauli in Christianismo: continet autem profectionem eius in Syriam, & Ciliciam. Act. 30. narratur cum Hierosolymis deductum Cæsa-

ream,& deinde Tarſum emiſſum. Sunt autem Cæſarea & Tarſus vrbes Ciliciæ. Ergò Paulus ipſe hoc loco meminit regionum in quas profectus eſt; Lucas autem particularius vrbes Ciliciæ deſignauit, in quas profectus eſt. Porrò natus eſt Paulus Tarſi, vt ipſe de ſe teſtatur. Act. 22.3. enutritus verò eſt Hieroſolymis ad pedes Gamalielis, ibidem. Occaſionem profectionis huius in regiones Syriæ primùm, deinde Ciliciæ, habes Act. 9. 29 30 vbi ait liberè nomine Domini Ieſu loquutum eſſe, & diſceptaſſe Paulum aduerſus Iudæos, aduerſus Græcos qui Hieroſolymis erāt, ideóque conatos eos ipſum interimere, qua re deinde cognita à fratribus, eum deductum eſſe Cæſaream, & inde Tarſum veniſſe: ergo perſecutio vrgebat profectionem iſtam in regiones Syriæ, & Ciliciæ, quemadmodum & illam ſuperiorem quæ fuit Damaſco Hieroſolymam Act. 9. 23. 24. &c. Factum eſt autem profectione hac Pauli, vt latiùs diffunderetur Euangelium Chriſti. Sic ſolet Chriſtus hoſtium rabie ad propagandum regnum ſuum abuti. Vide Act. 8. 1. &c.

22. *Eram autem ignotus*] Profectionem, vel potiùs commorationem ſuam in regionibus Syriæ & Ciliciæ, commendat teſtimonio Eccleſiarum Chriſti quæ in Iudæa erant. *Illæ*, inquit, *glorificabant Deum de me*, ex eo autem amplificat hoc teſtimonium Eccleſiarum Iudaicarum, quòd ipſe non niſi fama, & ſermonibus hominum

num Ecclesiis illis cognitus fuit. Amplificat igitur hoc Ecclesiarum testimonium de Paulo, quod glorificarent Deum de homine, alioqui sibi ignoto, hoc est, facie ignoto, fama tamen cognito. Nota igitur hoc loco, glorificandum Deum esse de instrumentis illis Dei illustribus, & quasi luminaribus totidem, quæ à Deo excitantur ad præbendum lumen cognitionis gloriæ Dei in facie Iesu Christi, vbicunque locorum degant, & quantumcunque nobis ignoti sint facie. Satis nobis sit quòd audiamus eos tanto cum fructu Euangelium Christi annuntiare.

23. *Qui persequebatur nos*] Notanda hîc est glorificationis huius causa, quæ non in eo sita est, quòd Paulus annuntiârit simpliciter doctrinam fidei, sed in eo quòd is, qui aliquando persequebatur doctrinam fidei euaserit nunc prædicator, non doctrinæ quidem alius cuiusdam, verùm eiusdem illius, quam olim persequebatur ac vastabat. Nota ergo: Paulus ex persecutore factus est prædicator, & prædicator quidem eiusdem doctrinæ quam persecutus est.

Glorificatur quidem Deus tum cùm quiuis annuntiat doctrinā fidei, at verò magis glorificatur cùm is qui anteà persecutus est eam doctrinam, eandem posteà annuntiat. Doctrina hæc latiùs extendi potest hoc modo: Glorificatur quidem Deus salute cuiusuis hominis: at magis glorificatur salute & conuersione eius

hominis,qui prius apertum quasi bellum Deo indixit:nam in eo relucet clariùs Dei misericordia:cùm enim peccatum abũdat tum gratia superabũdat: & quò quis grauiùs peccauerit in Deũ,eò iam conuersus ad Deũ euadit illustrius exemplum misericordiæ diuinæ. Hinc Paulus 1.Tim.1.16.prædicat se factum exemplum esse credituris Deo in vitam æternam, exemplum autem ideò factus est quia priùs erat blasphemus,persecutor & iniuriosus.

ANALYSIS CAP. II.

ARGVMENTVM.

I. Hoc capite primùm persistit in historia illa vita sua in Christianismo transacta ad vers. vsque 15. quo loco transitione facta versu 15. & priori parte versus 16. tandem posteriori parte eiusdem versus proponit, non iustificari hominem ex operibus.

II. A versu 17. ad 21. digreßio est, qua occupat argumentum quoddam aduersariorum contra propositionem illam iustificationis per fidem, eique respondet.

III. Versu autem 21. primũ argumentum est quo ostendit, ex operibus legis non iustificari vllam carnem.

CAP. II.

1 *Deinde interiectis annis quatuordecim, rursum ascendi Hierosolymam vnà cum Barnaba, assumpto simul & Tito.*

2 *Ascen-*

2 *Ascendi autem ex reuelatione, & exposui eis Euangelium quod prædico inter Gentes: sed priuatim cum eis, qui sunt in pretio, ne quo modo frustrà currerem aut cucurrissem.*

3 *Sed neque Titus qui mecum erat, quum esset Græcus, coactus fuit circumcidi.*

4 *Nempe propter emissarios falsos fratres, qui irrepserant ad explorandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem adigerent.*

5 *Quibus ne ad momentum quidem cessimus per subiectionem, vt veritas Euangelij permaneret apud vos.*

6 *Ab iis autem qui existimantur esse aliquid, qualescunque fuerint, nihil mihi discrepat, personam hominis Deus non accipit: Nam qui sunt in pretio, nihil mecum præterea contulerunt.*

7 *Imò è contrario, quum vidissent mihi concreditum fuisse Euangelium præputii, sicut Petro circumcisionis:*

8 *(Nam qui efficax fuit per Petrum ad Apostolatum circumcisionis, efficax fuit etiam per me erga Gentes)*

9 *Quùmque cognouissent gratiam mihi datam Iacobus & Cephas & Iohannes, qui æstimantur esse columnæ, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis: vt nos inter Gentes, ipsi verò inter circumcisos,* Apostolatu fungeremur.

10 *Solùm* monuerunt *vt pauperum meminissemus: quod & ipsum studui facere.*

11 *Quum autem venisset Petrus Antiochiam, in os ei restiti, eò quòd condemnandus esset.*

12 *Nam antequam venissent quidam à Iacobo, vnà cum Gentibus edebat: quum autem venissent, subduxit sese ac separauit ab eis, metuens eos qui erant ex circumcisione.*

13 *Ac simulabant vnà cum eo reliqui etiam Iudæi: itaque etiam Barnabas simul abreptus fuit in illorum simulationem.*

14 *Sed quum vidissem eos non recto pede incedere, vt veritati Euangelij congruebat, dixi Petro coram omnibus, Si tu, quum sis Iudæus, Gentiliter viuis, ac non Iudaicè, cur gentes cogis iudaizare?*

D*Einde interiectis*] Hæc quarta pars est historiæ vitæ Pauli in Christianismo ad versum vsque 11. Continet autem profectionem eius Hierosolymam versus, simul & id quod ab eo Hierosolymis agente factum est: proponit itaque hoc versu profectionem suam. *Deinde*, inquit, *ascendi rursum Hierosolymam.* Propositio non nudè subiecta est, verùm amplificata est, primùm, adiuncto tempore ascensionis. Deinde, adiuncto comitatu, *Vnà cum Barnaba*, inquit. Tertiò, causa ascensionis impellente, principiò versus 2. *Ascendi*, inquit, *ex reuelatione.*

Interiectis annis] Hi anni numerandi esse videntur, non quidem inde à conuersione Pauli, verùm à primo reditu Hierosolymam, qui fuit

post

post conuersionem tribus annis. Vide cap.1.18. Atque ita hæc, de qua nunc loquitur, ascensio videtur fuisse anno post conuersionem 17. In Actis Apostolorum legimus, Paulum post conuersionem suam, omninò quatuor temporibus reuersum Hierosolymam. Primus reditus fuit Damasco, tribus annis post conuersionem Act. 9.26. Gal.1.18. De secundo legimus Act. 11. 30. cuius Apostolus ipse non meminit ad Galatas. De tertio legimus Act.15.3. De quo habetur ad Gal.2.1. De quarto legimus Act. 21. 17. qui & vltimus fuit, cuius etiam ad Gal. nulla fit mentio. Ergo hoc loco intelligendus videtur tertius ille Apostoli reditus Hierosolymam versus.

Vnà cum Barnaba] Hic est Barnabas ille qui Paulum quo tempore primùm reuersus est Hierosolymam acceptum duxit ad Apostolos, Petrum & Iacobum Act.9.27. qui deinde abiit Tarsum, vt requireret Saulum, & eum inuentum duxit Antiochiam Act.11.25. Qui etiam vnà cum Paulò missus est Antiochia Hierosolymam: in secundo Pauli reditu Act.11. 30. Separatus etiam est cum Paulo ad prædicandum gentibus, Act.13. 2. De Pauli autem & Barnabæ peregrinatione inter gentes, eas nominatim, quæ fuerunt in Asia minori, lege inde à cap.13. Actorum, ad cap. vsque 15. Barnabas etiam simul cum Paulo missus est Antiochiâ Hierosolymam, percontaturus de quæstione circumcisionis, quam Iudæi quidam obtrudebant An-

tiochenis, Act.15.1.2. Et hoc loco tandem à Paulo separatus est propterea quod de Marco inter ipsos non conuenerat. Act.15.36. & deinceps. Ante illud tempus perpetuò erant peregrinationis socij, verùm tum primum interueniente illo dissidio separati sunt, ita tamen vt Deus eorum dissidio ac separatione ad Ecclesiæ suæ ædificationem abusus sit. Erat autem Barnabas vir bonus & plenus spiritu sancto ac fide, Act.11.24.

Assumpto simul.] De Tito nulla fit mentio. Act.15.2. quo loco est historia tertij reditus huius Pauli Hierosolymam versus. Tantùm dicitur illic alios quosdam ex fidelibus vnà cum Paulo & Barnaba ascendisse Hierosolymam. Aliis illis annumerandus videtur Titus, cuius hîc expresſè meminit Apostolus. Videtur ex hoc loco priùs Paulo cum Tito intercessisse familiaritatem quàm cum Timotheo, quem quidem assumptum à Paulo legimus aliquanto tempore post hunc tertium reditum, Actor. 16.3.

2. *Ascendi autem*] Hæc causa est impellens ascensionis, reuelatio Dei extraordinaria, de qua tamen nihil habemus Act. 15. vbi de tertio hoc reditu agitur. Subindicat autem Apostolus hac ascensionis suæ causa extraordinaria, extraordinarium se hominem, quocum Deus extraordinem egerit.

Et exposui] Hactenus profectio fuit, nunc sequitur

quitur id quod fecit Hierosolymis. Exposui, inquit, iis, nempe Hierosolymitanis, *Euangelium quod prædico inter gẽtes.* Tum correctio quędam est, quasi dicat, non quidem exposui Euangelium meum palam in concilio aliquo conuocato, ac si doctrinæ meæ rationem aliquam redderem, sed priuatim ac familiariter doctrinam meam communicaui mea sponte, idque non cum quibusuis, sed cum iis qui sunt in pretio & maximi nominis, vt cum Iacobo, Petro, Iohanne, de quibus posteà versu 9. Subindicat autem hac re non veritum se fuisse censuram eorum qui erant maximi nominis, & in pretio habiti sunt.

Ne quo modo] Facti sui finem addit, non quidem vt aliquid disceret ex Apostolis, sed tantùm vt occurreret tempestiuè falsis illis de se rumoribus, quòd aliam ab Apostolorum doctrina traderet doctrinam, per quos fieri potest vt perderet operam suam, aut etiam perdiderit in Euangelizando gentibus, hoc est, nullo cum fructu, vel doceret vel docuerit. Finem autem hunc expressit verbis translatis ab eis qui in stadio currunt, quibus sese non vno in loco comparat, vt 1. Cor. 9. 24. 2. Tim. 4. 7. 8. Phil. 3. 12. & deinceps.

Nota hoc loco, Apostolum in prædicando Euangelio ante omnia ob oculos habuisse salutem & conuersionem eorum quibus prædicauit: nisi enim id spectasset, profectò doctrinam

ſuam ne Apoſtolis quidem communicaſſet. Omnia igitur facienda ſunt priùs,quàm vt fruſtrà laborent Paſtores,hoc eſt,nullum fructum laborum ſuorum percipiant. Nam hæc futura eſt eorum gloriatio in extremo die,teſte Paulo Philip.2.16. quòd non fruſtra cucurrerint aut in vanum laborauerint. Vide ſimilem locutionem Gal.4.11. Metuo de vobis ne fruſtrà fatigatus ſim apud vos.

3. *Sed neque*] Illuſtratur proximum factum, in exponendo Apoſtolis Euangelio ſuo, effecto ſuo duplici. Primùm eſt:Titus quicum ipſo erat non coactus fuit circumcidi, nẽpe ab Hieroſolymitanis,& Apoſtolis.

Cùm eſſet Græcus] Amplificatio quædam & ratio per occupationem : dici enim potuit, cur cogendus fuit circumcidi ? Reſp. quia Græcus erat, ac proinde incircumciſus ac præputiatus.

4. *Nempe propter*]Ratio cur noncoactus fuit circumcidi Titus,per occupationem.Eſt autem à cauſa primùm mouente, & iis hominibus qui Apoſtolos ad id vrgebant,& cum iis de circumcidendo Tito agebant:erant autem emiſſarij. Tum deſcribuntur emiſſarij illi,erant falſi fratres.

Qui irrepſerant ad]Deſcriptio hæc emiſſariorum paulò diligentius examinanda eſt, *primum* ,generis loco eſt,quòd fratres ſint. *Deinde*,differentia prima eſt,quòd non veri, ſed falſi fra-

ſi fratres ſint. *Tertiò*, ſecunda differentia eſt à modo ingreſſus eorum in Eccleſiam Dei, non quidem palam ingreſſi ſunt, ſed irrepſerunt. *Quartò*, differentia eſt à fine ingreſſus clancularij, eoque duplici. prior eſt, vt explorarent libertatem Eccleſiæ; tum quæ ſit illa libertas exponitur, quam habemus, inquit, in Chriſto Ieſu : hoc eſt, non ciuilis aliqua & politica, ſed Chriſtiana ac ſpiritualis. Porrò de hac libertate poſtea cap.5.1. eſt autem ea qua Chriſtus nos liberauit à tota lege, tam ceremoniali, quàm morali, qua ex parte moralis iuſtificat aut condemnat, hactenus enim ab ea liberamur. Poſterior finis ex priori pendet, eo enim pertinebat eorum exploratio & quaſi ſpeculatio Chriſtianæ libertatis, vt tandem Eccleſiam Chriſti in ſeruitutem adigerent. Hic autem vltimus finis eſt ac præcipuus quem ſibi proponunt ſpeculatores, & exploratores quicunque, vt nimirùm tandem ſubuertant eos ad quos explorandos mittuntur. Porrò ſeruitus hæc eſt qua legi inſeruiendum fuit, ac proinde peccato & morti. Nam hæc neceſſariò coniuncta ſunt, vt appa ret Rom.6.7. ab hac ſeruitute diſſuadet poſteà cap.5.1.

5. *Quibus ne ad*] Concludit ex hac cauſa, ab emiſſariis & exploratoribus ſumpta, non ceſſiſſe ſe, ne ad momentum quidem, illi hominũ generi. Nimirùm hoc eſt reipſa idẽ cum eo quod dictum eſt ſuprà, non coactus fuit Titus

circumcidi. Significat autem ſi coactus fuiſſet ab Apoſtolis circumcidi Titus, quòd ea res non tam fuiſſet Apoſtolis cedere, quàm emiſſariis illis, qui ad hoc ipſum inſtigârunt Apoſtolos.

Ne ad momentum] Hac circumſtantia innuit quàm ſtrenuè emiſſariis illis reſtiterit, quámque nihil planè iis voluerit concedere aut gratificari. Nam in cauſa Chriſti nihil, ne tantillum quidem, aduerſariis eſt condonandum.

Per ſubiectionem] Hoc verbo addito ſignificatur modus illius quaſi ceſſionis, fuiſſet enim turpis ac ſeruilis. Sic enim Emiſſariis illis ſeſe turpiter ſubiecíſſet Apoſtolus, prodita libertate Chriſtiana. Quòd ſi igitur cedendum ſit aliquibus aliquando, videndum illud ne cedendo prodamus libertatem noſtram in Chriſto Ieſu, & noſtra ipſorum culpa in ſeruitutem redigamur.

Vt veritas Euangelij] Hic finis eſt cur non ceſſerit, non modò vt veritas, hoc eſt, ſinceritas Euangelij, ſine legis permiſtione, permaneret, ſed etiam vt permaneret apud Galatas: ſignificat enim reſtitiſſe ſe aduerſariis non tantùm cauſa Euangelij & Chriſti, ſed etiam Galatarū: Nam in re religionis hæc duo perpetuò ante oculos debemus habere, primùm Dei ipſius gloriam, deinde ſalutem hominum. Porrò his verbis obiter Galatarum beneuolentiá captat.

Nota

Nota ex hoc primo effecto quando non ſit cedendum aduerſariis, ne in rebus quidem adiaphoris, in quibus initio & primis illis temporibus Apoſtolorum numerabatur circũciſio, nempe tum cùm res non eſt cum infirmis fide, de quibus Rom. 14. Act. 16. 3. (Quorum gratia circumciſus eſt Timotheus ne illi nimirum offenderentur) ſed cum obſtinatis malitioſis, &, vt hîc vocantur, emiſſariis, qui hoc vnum ſpectant vt ſubuertatur libertas Chriſtiana, cum his res fuit Apoſtolo hoc tempore, & in eo hominum genere ſunt Papiſtarum plerique hodierno die, qui non tantùm id ſpectant vt libertas Chriſtiana in adiaphoris ſubuertatur, ſed vt omninò veritas Euangelij deſtruatur.

6. *Ab iis autem qui*] Hoc alterum effectum eſt, quo explicatur illud Pauli factum in exponendo Euangelio ſuo Hieroſolymitanis præſertim Apoſtolis: eſt autem quòd ii qui putantur eſſe aliquid, & in pretio ſunt, nihil cum ipſo præthereà contulerunt, hoc eſt, nihil vel adiecerunt doctrinæ ipſius, vel de ea diminuerunt, vel in ea immutarunt. Porrò defectus eſt aliquis in hac ſententia, qui ſupplendus eſt per verbum illud quod eſt in fine verſus. *Præterea contulerunt*, vt ſit ſenſus, *ab iis qui putantur eſſe aliquid nihil mecum prӕtereà collatum eſt.* Intelligit autem eos qui poſtea verſu 9. vocantur columnæ, hoc eſt, eos qui citra controuerſiam Apoſtoli erant, vt Iacobum Petrum, Iohannem,

& Apostolos cæteros..

Qualescunque fuerint.] Hæc in parenthesi legenda sunt. Correctio autem est proximi verbi, quasi dicat, quid dico eos qui putantur esse aliquid? Nam qualescunque, vel quocunque loco aliquando fuerunt tum cum Christum secum præsentem haberent nihil meâ refert, hoc est, nihil moror, non in hoc laboro: nam hoc vnum scio, Deum personam hominis non accipere, hoc est, non respicere, vel personam illorum, vel personam meam, ita vt vel velit eos solos esse Apostolos, vel nolit me esse Apostolum, *qui prius eram blasphemus, persecutor, iniuriosus*. 1. Timot. 1. 13. Disce igitur exemplo Dei, adeóque ex natura Dei iustissima, non adeò respiciendas esse hominum conditiones, siue bonas siue malas. Quasi verò possit Deus pessimum quemque & in speciem abiectissimum erigere, ita vt inter optimos quosque censeatur: & rursus ex iis qui optimi habetur pessimos facere. Vnde Apost. Rom. 14. 4. *Tu quis es qui condemnas alienum famulum, proprio domino stat, aut cadit, stabilietur autem, potest enim Deus eum stabilire.*

Ἐμοὶ γὰρ οὐδὲν] Resumptio est sententiæ illius initio versus inchoatæ & abruptæ: particula enim γὰρ resumptioni inseruit, idémque valet atque, *inquam*, mutata autem est loquendi forma, & ex passiua, vt loquuntur, actiua facta est.

7. *Imò*

7. *Imò è contrario*] Correctio quædam est præcedentis sententiæ, quasi dicat, tantùm abfuit ab eo vt aliquid mecum præterea contulerint, aut aliquid in mea doctrina correctione dignum existimauerint, vt è contra, dextras dederint mihi ac Barnabæ societatis, eáque re approbârint totam meam doctrinam, in eámque consenserint.

Quum vidissent] Causæ approbationis Apostolorum narrantur, ne quid temerè ab iis factum videatur. Prima est, viderunt mihi concreditum fuisse Euangelium inter Gentes, vt Petro, inter Iudæos. Quomodo ante id perspexerint, narratur sequenti versu in parenthesi.

8. *Nam qui efficax*] Obseruarunt concreditum Paulo Euangelium inter Gentes, ex efficaci Dei operatione per ministerium ipsius. Argumentum est ab effecto Euangelii ipsius tanquam instrumenti, cuius principalis causa fuit ipse Deus. Ideò dicit non quidem ego efficax fui, sed Deus efficax fuit per me. Porrò hoc idem re esse videtur cum eo quod dicitur Rō. 15.18. *Christus effecit per me*, hoc est, meo ministerio. Tractatur autem hic locus, vt & superior simili comparatione Petri, vt significet se Dei gratia Petro nihilo inferiorē, non quidem vt Petro aliquid detrahat, verùm vt asserat apostolatum suum.

9. *Qúmque cognouissent*] Secunda causa est approbationis Apostolorum, cognouerunt Ia.

cobus, Cephas & Iohannes gratiam mihi datã. Hæc est specialis quædam notitia certorum ex Hierosolymitanis, eorumque primi nominis, cum superior illa generalior fuerit Hierosolymitanorum. Erant autem primi nominis, Iacobus, Petrus & Iohannes, de quibus dicit, quod putabantur esse columnæ, hoc est, à falsis fratribus soli in pretio habebantur. Quorum etiam nominibus ad alios decipiendos abutebantur, hi, inquit, nominatim dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis, quo significârunt vnitatem illam & consensionem in doctrina, neque id tantùm, sed & societatem in Apostolatu. Sed verba sequentia symbolum hoc exponunt, quibus dicit, *Vt nos inter gentes.* Quibus verbis significat ideò dextras esse datas, vt eo quasi signo approbarent Apostolatum Pauli, & Barnabæ inter Gentes fuisse, quemadmodum & ipsorum fuit inter Iudæos. Hac igitur correctione amplificauit superius illud Apostolorum factum, quòd nihil prætereà cum Paulo contulerint.

10. *Solùm* monuerunt.] Occupatio est: an de nulla planè re te admonuerunt? huic occurrit respondétque: tantùm hoc monuerunt, vt pauperum meminissemus, hoc est, Sanctorum, qui Hierosolymis & in Iudæa agebant.

Quod & ipsum] Exponit fidem suam ac diligentiam in exequendo illud Apostolorum mãdatum, atque hoc obiter ad iustam ipsius commen-

mendationem: vide de præstito hoc officio 1. Cor. 16. 1. & deinceps. 2. Cor. 8. 9.

11. *Cum autem venisset*] Quinta pars est historiæ vitæ Paulinæ in Christianismo transactæ. Summa est. Antiochiæ Petro in os restiti. Factum autem hoc est posteaquam Paulus & Barnabas Hierosolymis reuersi sunt Antiochiam Syriæ, ibi quoque reuersi manserunt: vide Act. 5. 34. Manentibus Antiochiæ Paulo & Barnaba, vt apparet ex hac historia, Petrus Hierosolymis Antiochiam venit.

In os ei restiti] In Græco est in facie, vel coràm: neque tantùm coràm egit cum Petro Paulus, sed etiam palàm & in conspectu omnium, vt apparet ex v. 14. sequente: publica enim peccata & scandala remouenda sunt publicis reprehensionibus. Vide 1. Tim. 5. 20. *Eos qui peccant*, inquit, hoc est, presbyteros, qui peccant cum offensione multorum, iam legitimè conuictos peccati *coram omnibus argue, vt & reliqui timeant.* Verba autem hæc significant grauem, confidentem, & liberam reprehensionem, inferúntque authoritatem in reprehendendo planè Apostolicam: nam huc pertinet tota hæc historia conuersationis Pauli, vt appareat eum Apostolum esse & extra ordinem à Deo edoctum.

Eò quod condemnandus] Ratio est propositæ reprehensionis ex merito ipsius Petri. q.d. nam cõmeritus est reprehensione, adeóque condemnationem, hoc est, sententiâ quasi damnatoriâ.

12. *Nam antequã*]Confirmat meritũ Petri ex facto ipsius sibi tam repugnanti, & contrario pro temporum diuersitate, cùm oporteat Christianos sibi constare in bono perpetuò, neque mutari pro tẽporum vicissitudine: Deus enim sui semper similis est: *Ego Iehoua & non mutor*, Mal.3. 6. Primum itaque membrum facti sibi repugnantis est, quòd vnà cum Gentibus ederit, nullo ciborum delectu facto, quod & ipse Petrus iam anteà ex cœlesti visione didicit, Act. 10.15.& deinceps, vbi hanc vocem audiuit, *Quæ Deus purgauit, tu ne polluito.* Ergo non peccauit Petrus, eò quòd cum Gentibus ederit & vsus sit Christiana libertate in adiaphoris: huius facti prioris tempus denotatur, tum nimirùm, cum nondum venissent quidam à Iacobo, hoc est, Hierosolymis, vbi Iacobus frater Domini agebat. Hi autem erant Iudæi, neque, vt videtur, infirmi illi fide, quoad adiaphora, quibus cedendum fuit ne offenderentur, Rom. 14.1. & deinceps: verùm obstinati qui contenderunt legem Mosaicam cum Euangelio Christi coniungendam esse, similes nimirum illis emissariis qui voluerunt Titum circumcidi suprà versu 3. & deinceps.

Quum autem venissent]Secundum membrum facti Petri primo illi planè repugnans: est autem quod subduxerit sese ac separauerit à Gentibus earúmque mensis, à consuetis cibis: hoc factum tempore suo circumscriptum est, nempe

pe quo venerunt quidam à Iacobo Antiochia, fortaſſe ad explorandam libertatem, vt illi emiſſarii ſuprà. Cauſa quoque facti addita eſt, quia metuit Iudæos qui venerunt à Iacobo. Metus hic proculdubio laudabilis non fuit: videtur autem fuiſſe cuiuſmodi fuit ille, de quo 2. Tim. 1. 7. *non Deus nobis*, inquit, *dedit Spiritum timiditatis, ſed roboris*. Videtur autem Petrus conc̄epiſſe hunc metum, non tam ob id ne offenderet infirmos Iudæos quàm ne ipſe perſecutionem aliquam pateretur, nam qui ritus legis Moſaicæ coniunxerunt cum Euangelio Chriſti ideò fecerunt, ne ob crucem Chriſti perſecutionem paterentur: vide Gal. 5.11. *Ego, ſi circumciſionem etiam prædico, quid adhuc perſecutionem patior?* ibidem 6.12. *Quicunque volunt ſpecioſi apparere in carne, ij cogunt vos circumcidi, tantùm ne ob crucem Chriſti perſecutionem patiantur.* Quare cùm metus hic reprehendendus fuerit, ſequitur & factũ illud ex metu hoc reprehendendum fuiſſe, & Petrum eo facto grauiter peccaſſe: ſed de hoc poſteà.

13. *Ac ſimulabant vnà.*] Facti huius poſterioris amplificatio ex ſcandalo, quod ex ipſo ſequutum eſt: eo enim offenſi ſunt reliqui Iudæi vnaque cum Petro ſimulârunt.

Itaque etiam] Ex Iudæis qui offenſi ſunt nominatim commemoratur Barnabas, qui cum tantus eſſet vir & cum Paulo gentium Apoſtolus, eius præſertim offenſione ac ſimulatione

exaggeratur factum illud Petri, quòd videlicet tantum virum ſimul abripuerit in eandem ſimulationem ac hypocriſin. Factum Petri, vt his verbis patet, hypocriſeôs nomine deſignat: nam Petrus eò quòd ſubduxerat ſe à Gentibus, quibuſcum priùs comedebat, hypocritam ſe geſſit, hoc eſt, ſimulauit ſe delectum aliquem ciborum facere, adeóque legem Moſaicam magni facere, cùm tamen perſuaſum haberet eam abrogatam: fecit hoc in gratiam Iudæorum, & eorum qui à Iacobo venerunt: cùm tamen nullius hominis reſpectu ſimulandum ſit, vel hypocriticῶs viuendum, verùm candidè & ex animo prout dictat conſcientia, facienda ſunt omnia: vnde præcipit Paulus de adiaphoris Rom. 14. 5. *Vnuſquiſque in animo ſuo plenè certus eſt*, nempe vſu ἀδιαφορῶν, quibus vti vel non vti oportet, prout conſcientia dictat. Quod ſi conſcientia dictauerit, & non vtamur, iam quoque peccatum eſt.

14. *Sed quum vidiſſem*] Hactenus fuit Petri factum ſibi contrarium, ex quo ſequitur eum reprehenſione dignum fuiſſe: nunc habemus ipſa reprehenſionis verba, verùm priùs ex ſuperioribus cauſa reprehéſionis breuiter repetita eſt. Eſt autem quòd tum Petrus inprimis, deinde alij eius exemplo, non recto pede inceſſerint, hoc eſt, claudicârint. Id autem declarat ex eo quòd non inceſſerint ſecundum veritatem Euangelii, quæ regula eſt ſecundum quam

nobis

nobis ambulandum eſt in vita, à quaſi ſemel deflexerimus, iam profectò in vita erramus & quaſi claudicamus.

Dixi Petro coram] Per proſopopœiam illa ipſa verba repetit quibus tum vſus eſt cum Petro in os reſtitit: ad proſopopœiam his verbis acceſſum facit.

Si tu, quum ſis] Summa reprehéſionis hęc eſt: quòd Gentes, quantum in ipſo fuerat, coegit Iudaizare: hoc eſt, implicauerit eos legis ſeruitute, vel, vt ipſe loquitur Galat. 5. 1. ſeruitutis iugo, atque ita abduxerit à Chriſto, fecit autem hoc Petrus ex conſequenti, vt loquuntur: nam dum ſeparauit, ſubſtraxit & ſeduxit ſeipſum à gentibus & ipſarum menſis, atque ipſis inſpectantibus quaſi noluit vti libertate Chriſtiana in adiaphoris, profectò idem fecit re ipſa ac ſi coegiſſet gentes tranſire ad Iudæos. Suo enim exemplo Gentes offendit, & quod in ipſo erat, perſuaſit Gentibus abſtinendum eſſe à cibis illis lege Moſaica vetitis. Quid autem hoc fuit aliud quàm efficere, vt Gentes relicto Chriſto legem Moſaicam amplecterentur? Nam qui vel vnicam legis Moſaicæ ceremoniam amplectitur, profectò is debitor eſt totius legis ſeruandæ: id quod habet Apoſtolus de circumciſione poſteà cap. 5. 3. Exaggeratur factum hoc Petri, quod reprehenditur, ex præcedenti facto non diſſimili modò, ſed planè contrario. *Si tu*, inquit, *quum ſis Iudæus*, quaſi dicat, hæc ἀνω-

θετα sunt ac planè dissonant, quòd primùm ipse tu gentiliter vixeris, ac non Iudaicè, hoc est, ad morem Gentium, & non Iudæorum, nimirum nullo delectu ciborum habito, ac deinde coegeris Gentes viuere more Iudæorum: quasi dicat, Quî possunt hæc vnà constare vt tu viuas more Gentium, cogas autem Gentes viuere more Iudæorum, cogis autem dum subtrahis te à Gentibus, earúmque mensis, metu Iudæorum. Ergo non simpliciter & nudè reprehendit hoc Petri factum in subducendo se à Gentibus, verùm comparatè, facta comparatione cum priori Petri facto planè contrario. Peccauit igitur Petrus bis, primùm quod offenderet Gentes, deinde hoc auxit peccatum eius quod ipse secus se gesserit, & modo planè contrario, quo viuere voluerat Gentes: neque enim decet Christianum aliter vitam suam instituere, aliter verò & modo contrario viuendum aliis persuadere, verùm quodcunque nos nobismetipsis deligimus faciendum in vita, tanquam factu optimum, sanè id aliis faciendum debemus commendare, ac in vita sequendum.

Vides itaque ex hac contextus huius resolutione & Petrum peccasse grauiter, & Paulum seriò & vehementer eum obiurgasse, vt non sit nobis cum quibusdam sentiendum, & Petrum non peccasse, & Paulum non seriò cum Petro egisse; sed ex composito hæc inter Petrum, & Paulum transacta fuisse: neque enim placent nobis

nobis glossæ, quæ ipsum textum peruertunt.

15 *Nos natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores.*

16 *Scientes non iustificari hominem ex operibus legis, sed per fidem Iesu Christi: & etiam nos* inquã *in Christum Iesum credidimus, vt iustificaremur ex fide Christi, & non ex operibus legis: propterea quòd non iustificabitur ex operibus legis vlla caro.*

15. NOs *natura Iudæi*] Trãsitio quædã est ad aliã Epistolæ partem, quæ est de modo quo iustificatur homo coram Deo: argumento autem à maiori ad minus ostendit quod dixit in reprehensione Petri, non cogendas Gentes vt Iudaizent, hoc est, sequantur in vita legem Mosaicam. *Nos*, inquit, *qui sumus natura, & genere Iudæi, etiam nos in Christum Iesum credimus vt iustificaremur ex fide Christi*, &c. Quantò minùs igitur cogendæ sunt Gentes, quibus lex non est data, Iudaizare, & quærere iustitiam per legem.

Peccatores] Peccatores peculiariter dicuntur in quibus regnat peccatum. Regnat autem peccatum in iis qui sunt absque Christo, alieni à repub. Israelis, extranei à pactis promissionis, spem non habentes, & Dei expertes in mundo: cuiusmodi olim erant Gentes omnes, excepta vnâ Israelitica Eph. 2. 12. Ideò hoc loco Gentes peculiariter hoc nomine insigniuntur: alioquì

enim omnes ſunt peccatores, etiam regenit' ipſi, & in Chriſto per fidem inſiti. 1. Iohan. 1.10. *Si dixerimus nos non peccaſſe, mendacem facimus eum, & ſermo eius non eſt in nobis.* Poſteà autem cum de regenitis loquitur, *quiſquis*, inquit, *natus eſt ex Deo peccatum non committit* Cap. 3. verſ. 9.

16. *Scientes non*] Inchoatum argumentum interpellat digreſſiuncula & parentheſi, in qua eſt ratio cur Iudæi genere iuſtificentur fide, non ex operibus legis. Ratio autem eſt à forma illa ſiue modo quo Deus hominem iuſtificat. Modus eſt, non ex operibus, ſed per fidem: modum hunc iuſtificationis comprobatum dicit ſcientia, vel potiùs conſcientia Iudæorum.

Scientes, inquit, per fidem Ieſu] Modum hunc iuſtificationis ſolet Apoſtolus variè efferre, aliquando enim dicit nos iuſtificari per fidem Chriſti, vt Rom. 3. 22. & hoc loco aliquando iuſtificari nos dicit per fidem nulla Chriſti mentione facta, vt Rom. 3. 28. aliquando denique iuſtificari nos dicit per Chriſtum, ſuppreſſo fidei vocabulo, vt Rom. 5. 15. & poſteà verſu 17. Cæterùm idem ſunt iſta, ſiue dicas iuſtificari hominé per fidem Chriſti, ſiue dicas hominem iuſtificari per fidem, ſiue denique dicas hominem iuſtificari per Chriſtum: ſignificatur enim omnibus his locutionibus iuſtificationis cauſa meritoria, quæ procurat nobis illam iuſtitiam, népe, Ieſus Chriſtus, ſed fide noſtra apprehéſus.

Etiam nos, inquam] Reſumptio eſt argumenti inchoa-

inchoati & interpellati. Particula καὶ notat quiddam maius, quasi dicat, non tantùm Gentes sed etiam nos Iudæi credimus in Christum &c. Fides est ex hoc loco in ipsum Christum, ac Christi personam primùm: ex fide autem in Christum, siue Christi personam, participes fimus iustitiæ ipsius: qui enim particeps fit ipsius Christi per fidem, is quoque particeps fit omnium beneficiorum eius, vt iustitiæ, vt vitæ æternæ. Quare causa meritoria iustificationis nostræ, est ipsemet Christus crucifixus fide nostra apprehensus. Deus autem vbi videt nos per fidem indutos ipso Christo, è suo tribunali pronuntiat nos iustos in ipsius iustitia & satisfactione. Quamobrem non est existimandum communionem esse aliquam cum aliquo beneficiorum Christi, priusquá communio sit cum ipsomet Christo: primùm enim fides coniungit nobis ipsummet Christum, deinde beneficia eius, & quæ in eo sunt omnia. Deus autem cum è tribunali suo intuetur illam communionem primùm Christi, deinde beneficiorum, in quibus est Christi satisfactio & iustitia, nos in illius iustitia iustos pronuntiat.

Et non ex operibus] Non satis habet veram causam formamque iustificationis exprimere, quin etiam contrariam remouet, nempe, eam iustificandi formam quæ est ex operibus, vt significet nos sola & vnica hac forma iustificandi, quę est per fidem Christi, iustificari. Vide Rô. 3. 28.

Propterea quòd] Repetitur argumentum illud à forma iustificandi, sed à modo quo Deus iustificat hominẽ, quasi dicat, propterea quod non iustificabitur homo ex operibus legis sed ex fide Christi. Argumenti repetiti amplificatio quædam est ex subiecto iustificationis vniuersaliter sumpto. *Non iustificatur*, inquit, *vlla caro*, hoc enim maius est eo quod dictum est priùs, *scientes non iustificari hominem ex operibus legis*, sensus enim est, quasi dicat, in iustificationis modo nullam esse personarum acceptionem. Neque aliter iustificandos Iudæos, aliter Gentes, aliter mares, aliter fœminas, &c. Verùm omnes omnino eodem planè modo iustificandos, sicuti *vnus idémque Deus est qui omnes iustificat* Rom.3.30. & non est distinctio quod ad peccatum attinet, *omnes enim peccauerunt*, Rom.3.

17 *Quod si, dum quærimus iustificari per Christum, reperimur & ipsi peccatores, num Christus peccati minister est? Absit.*

18 *Nam si quæ destruxi, ea rursus ædifico, transgressorem meipsum constituo.*

19 *Ego enim per legem Legi mortuus sum, vt Deo viuerem.*

20 *Vnà cum Christo crucifixus sum. Viuo autẽ, non ampliùs ego, sed viuit in me Christus, & vitam quam nunc viuo in carne, viuo per fidem Filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.*

17. *Quod si, dum*] Propositio disputationis sequentis,proximis verbis fuit: non statim autem eam confirmat,sed priùs occupat quod adúersus propositionem illam iustificationis per fidem,non per opera, à Iudęo aliquo, vel inimico gratiæ Christi obiici poterat. Si,dicat aliquis, qui quærunt iustificari per Christũ; vel iustificantur per Christum, reperiuntur tamen peccatores vel peccant , annon Christus cum gratia sua & iustitia peccati minister est, hoc est,præbet ansam peccandi? Vide similem occupationem Rom.6.1.Illud enim hostes gratiæ & iustitiæ Christi prætexunt impiæ sententiæ de iustitia operum , quo etiam oppugnant iustitiam fidei: quòd si ex fide tantum sit iustitia & non ex operibus, futurum sit vt frænum laxetur malis operibus. Quare ad hoc vt homines benè operentur,dicunt oportere sententiá illam iustificationis per opera penitus animo insidere. Quasi verò nemo alliciatur ad bene operandum,nisi insideat animo eius impia illa opinio iustificationis per opera.

Absit]Obiectionẽ illam occupatam,tanquá blasphemam, & à corrupta humana cogitatione profectam auersatur suo more.

18. *Nam si qua*] Auersationis proximæ siue negationis ratio est per translationem culpæ à Christo in se: nam suam ipsius personam Apostolus hoc loco substituit,quasi dicat, Christus nõ est minister peccati:nam ego,si posteaquam

iam iustificatus sum, ædifico rursum peccatum quod per iustificationē destruxi, ego, inquam transgressorem meipsum constituo, hoc est meaipsius culpa est, non Christi, & reatus ad me pertinet. Metaphora sumpta est ab ædificiis, quæ destruuntur propriè & ædificantur: ita etiam iustificatus per fidem Christi destruit quodammodo ac demolitur extructam illam peccati molem: destruitur autem peccatum per regenerationem & mortificationē quæ iustificationem per fidem sequitur necessariò: ædificatur rursus peccatum si post iustificationem viuat quis in peccato, vt loquitur Rom. 6. 2. Præsupponitur iustificatus destruxisse & mortificasse peccatum, hoc est, regeneratus esse præsupponitur; quòd si igitur rursus peccet, & in eo incipiat peccatum regnare, iam profectò ædificat rursus quod destruxit.

19. *Ego enim per*] Per occupationis quandam speciem ostendit destruxisse se peccatum. Ego enim, inquit, legi mortuus sum, id est, iam iustificatus per fidem Christi, legi & peccato mortuus sum, hoc est, mortificatur in me peccatum hoc inhabitans & originale: nam legi mortuus esse dicitur in quo mortificatur vetus homo, qui, vt loquitur Apostolus Rom. 7.5. per legem viget & vires suas exerit: vnde lex virtus peccati dicitur, quia nimirum per legem existentes affectiones peccatorum vigent in membris nostris ad fructum ferendum morti. Ergo legi

legi mortuus est qui mortificatus est, &, vt loquitur posteà, in quo vetus homo cum Christo crucifixus est, & corpus peccati eneruatum est, Rom. 6. 6. Eodem sensu nos liberos dicit à lege. Rom. 7. 6. *Liberi*, inquit, *sumus à lege, mortuo eo in quo detinebamur*, peccato videlicet. Per legem autem se dicit legi mortuum, non quòd lex causa sit mortificationis peccati proxima, ac immediata. Christus enim ipsiusque Spiritus, hoc est, secundus maritus, vt vocatur Rom. 7. 4. propriè mortificationis causa est proxima: verùm ideò dicimur mortui esse legi per legem, quia, vt ait Apostolus Rom. 7. 9. Legis aduentu peccatum reuiuiscit, per legem enim peccati agnitio est & irritatio. Reuiuiscente autem peccato, ait Paulus, homo moritur, qui priùs viuebat, hoc est, deiicitur conscientiæ terroribus: nam agnitio peccati & mortis simul sunt: ex morte autem inspecta existunt conscientiæ horrores, atque hic effectus est legis proprius, non vt moriatur peccatum, sed vt moriatur ipse homo, hoc est, concutiatur terroribus conscientiæ, iam verò ita concussus ad Christum sese in Euangelio offerentem confugit, apprehenso Christo per fidem, per Christum iustificatur: iustificatus deinde regeneratur, hoc est, crucifigitur in eo vetus homo, nouus autem homo creatur.

Vt Deo viuerem] Mortificatio peccati explicatur suo fine ad quem tendit, nempe viuifica-

tione;nam ideo morimur peccato vt viuamu Deo, & ideò mortificatur vetus homo, vt viui ficetur nouus homo. Sunt enim hæ duæ regenerationis nostræ partes.

20. *Vnà cum Christo*] Declaratio quædam est proximi loci:primùm autem declarat quod dixit,legi se mortuũ esse:exponit autem illud ex eo quod vnà cum Christo crucifixus sit.Crucifigimur autem vnà cum Christo quoad veterem hominem & peccatum inhærens,ideoque Rom.6.6.dicit veterem illum nostrum hominem cum Christo crucifixum esse.Crucifigi autem dicitur vetus homo vnà cum Christo,quia merito & efficacia mortis Christi mortificatur vetus homo:nam Christus morte sua non tantum promeritus est nobis remissionem peccati,vel absolutionem à reatu peccati, verùm etiã eadem illa morte meritus est inhærentis peccati abolitionem, neque tantùm meritus est abolitionem peccati inhærentis, sed etiam per mortem suam efficax est ad peccatum inhærens mortificandum:Efficacia autẽ Christi, vel mortis Christi,est per Christi spiritum operantem in cordibus nostris. Hæc autem quo melius intelligamus,sciendum est Christum efficacem esse in nobis, & per mortem & per vitam suam,siue,quod idem est,& mortem Christi,& vitam in nobis efficacem esse, verùm tum demum mortem Christi efficacem esse in nobis posteaquam resurrexit ac reuixit. A vita enim

nim Christi illa gloriosa procedit Spiritus sanctus, sine quo operante non exeritur virtus illa quæ est in morte Christi. Per Spiritum autem sanctum qui sequitur resurrectionem Christi primum in actum quasi educitur vis illa ac virtus quæ est in Christi morte, & Spiritus sāctus peccatum in nobis inhærens per vim mortis Christi mortificat, deinde eodē Spiritu sancto operante exeritur in nobis vis vitæ Christi gloriosæ, nimirum in nobis viuificandis. Vide Coloss. 2. 14. vbi dicitur Christus *Chirographum rituum quod erat nobis contrarium cruci affixum è medio sustulisse.* Quare quidquid destructum est ac abolitum vi mortis Christi illud dicitur crucifixum esse cum Christo.

Viuo autem non] Declaratio eius quod dixit superiori versu, vt Deo viuerem. Deo enim viuere nihil aliud est quàm ipsum hominem, qui nimirum carnalis est, non viuere, sed Christum in homine viuere. Quid autem illud sit, Christum in aliquo viuere, verba sequentia exponunt, est autem vitam hanc, quam viuit quis in carne, hoc est, in mortali isto corpore, vel vt loquitur 2. Cor. 4. 11. in mortali carne nostra, vitam inquam, illam viuere per fidem filii Dei: nam per fidem habitat quodammodo Christus in cordibus nostris, vt loquitur Eph 3. 17. Cum igitur per fidem habitet Christus in cordibus nostris, profectò, beneficio fidei, Christus viuit in nobis, & in cordibus nostris, vt non sit alia

vita hæc nostra spiritualis ab illa vita Christi in nobis viuentis, sed vna eademque re & numero sit vita nostra & Christi. Quemadmodum enim non est alia, atque alia reipsa & numero, vita corporis & capitis naturalis, sed vna eademque re & numero vtriusque vita: propter arctissimam illam coniunctionem capitis & corporis, ita etiam, & quidem multò magis vna eadéq; re ac numero est vita nostra spiritualis & Christi, quantò arctior & maior est capitis Christi & nostri coniunctio quauis coniũctione naturali, ideoque Apost. Col. 3. 4. vocat Christum vitam nostram, & 2. Cor. 4. 10. dicit Christi vitam in se manifestam esse. Vt verbo dicã, vita nostra spiritualis, nihil aliud est quàm vita Christi viuentis in nobis.

Qui dilexit me] Notat causas fidei suæ in Christum, primùm dilectionem Christi, qua nos prosequitur, deinde ex dilectione voluntariam illam Christi pro nobis mortem: hæc enim duo conciliant fidem nostram in Christum. Nota igitur fidei nostræ obiectum non filium Dei tantùm, sed filium nos diligentem, & dilectionem suam morte tam voluntaria reipsa ostendentem: vnde Rom. 3. 25. dicitur fides in sanguine ipsius.

21. *Non abrogo gratiam Dei. nam si per Legem est iustitia, igitur Christus sine causa mortuus est.*

Non

NOn abrogo]Hactenus digreſſus eſt ab inſtituta propoſitione,de modo quo Deus hominẽ iuſtificat: nunc reuertitur ad inſtitutum, & aggreditur propoſitionis probationem. Primum autem argumẽtum eſt à fine mortis Chriſti in hanc formam. Si per legis opera eſt iuſtitia, Chriſtus fruſtrà mortuus eſt: at Chriſtus non eſt fruſtrà mortuus, ergo per legis opera non eſt iuſtitia. Aſſumptionis ſententia præcedit: nam hæc idem ſunt re ipſa, abrogare Dei gratiam, & dicere fruſtrà vel ſine cauſa mortuum Chriſtum: nam Chriſtum tollere & inutilem reddere, eſt gratiam Dei tollere, quia tota gratia & miſericordia Dei in Chriſto conſtat.Sequuntur autem verba quæ in aſſumptione ſunt ex profunda quadam conſideratione dilectionis illius Chriſti & beneficii de quo proximè. Eruptio autem videtur eſſe in exclamationem quandam,quaſi dicat,hanc ego tantam Dei in Chriſto gratiam nunquam abrogabo, aut irritam faciam.

Nam ſi per] Propoſitio ſyllogiſmi, ex qua illud vides,iuſtitiam per legis opera nullum locum Chriſto relinquere, & irritam eius mortem reddere. Si enim non in eum finem mortuus eſt Chriſtus, vt nos iuſtificaret, profectò fruſtrà mortuus eſt:at ſi per opera legis iuſtificamur,non in eum finem mortuus eſt. Ergo ſi per opera legis iuſtificamur fruſtrà mortuus eſt. Neque verò eſt quòd homines partiantur

iuſtitiam inter legem & Chriſtum: nam anteceדdens hoc connexionis, *Si per legem eſt iuſtitia*, ita accipio, ac ſi dixiſſet, ſi per legem, vel vlla ex parte eſt iuſtitia, aut ſi aliqua pars iuſtitiæ noſtræ operibus legis meritoriis tribuitur. Quòd autem non poſſunt conſiſtere opera legis meritoria, & gratia Dei, ſiue Chriſtus in negotio iuſtificationis, vide Rom. 11. 6. *Quòd ſi per gratiam*, inquit, *non iam ex operibus*. Quòd autem nulla ſit legis potentia ad nos iuſtificandos, vide Rom. 8. 3.

ANALYSIS CAP. III.

ARGVMENTVM.

I. Huius cap partes ſunt varia, primùm digrediens rurſus ab inſtituto, ex indignatione reprehendit defectionem Galatarum ad verſum vſque 6.

II. Deinde partim confirmat iuſtificationem per fidem, partim refutat iuſtificationem per legis opera ad verſum vſque 15.

III. Tertiò, propoſitionem quandam affinem illi ſuperiori quam refutauit pertractat, nempe legem nō abrogare promiſſionem, ad verſum vſque 23.

IV. Quartò, vlteriùs progreſſus abrogationem legis aliqua ex parte oſtendit, ſimul etiam propoſitionis huius, nos omnes filios Dei eſſe, vniuerſalitatē obiter quaſi cōfirmans ad finem capitis.

CAP. III.

1 *Amentes Galatæ, quis vos fascinauit ne obsequeremini veritati, quibus ob oculos Iesus Christus priùs fuerat depictus, inter vos crucifixus?*

2 *Hoc solùm cupio discere ex vobis, Ex operibus Legis Spiritum accepistis, an ex fide per auditum percepta?*

3 *Adeò amentes estis? quum Spiritu inceperitis, nunc carne perficimini?*

4 *Tam multa paßi estis frustrà? si modò etiam frustrà.*

5 *Qui igitur subministrat vobis Spiritum, & efficit virtutes in vobis, ex operibus Legis, an ex fide per auditum percepta* subministrat?

AMentes Galatæ] Prima pars. cap. reprehensio defectionis Galatarum, quasi dicat, ô Galatæ, cur defecistis à veritate agnita? Verùm non tam simplici propositione contentus, primum Galatas *amentes* compellat, ex sancta quadam ira & zelo veritatis. Causam autem notat defectionis eorum internam, nempe, amentiam, & dimotionem quandam à mente, vt loquitur 2. Thess. 2. 2. *Ne citò*, inquit, *à mente demoueamini*, deinde non dicit simpliciter, cur non obsequuti estis veritati, verùm, *quis vos fascinauit*, inquit, designans causam defectionis externam, nempe, fascinationem quandam, ex qua fuit amentia illa & causa defectionis interna. Nam falsi doctores

eos quaſi faſcinantes,& oculo malo intuiti, dimouerunt à mente ſua. Ergo amentia fuit ex faſcinatione quadam. Vocabulum hoc tranſlatum eſt à veneficis, qui vel intuitu ſuo interimunt eas res quibus malè volunt.

Veritati]nempe,agnitæ,& perceptæ.

Quibus ob] Primum argumentum reprehenſionis, à viuâ illa & efficaci prædicatione Euangelij,quâ quaſi ante oculos ipſorum & coràm depictus eſt Chriſtus, qui eſt Euangelii ſubiectum:nam ſermo crucis,vt vocatur ab Apoſtolo 1. Cor.1. 18. euidens eſſe debet,adeò vt oculis quodammodo Chriſtum eumque crucifixum, repræſentet. Atque hæc eſt demonſtratio illa ſpiritualis potentiæ,quam Apoſtolus requirit in oratione & ſermone de cruce 1. Cor. 2.4.Sermo hic proculdubio ſpiritualis eſt, hoc eſt,à dictante Spiritu ſancto eſt, & per nos quaſi loquente, quemadmodum res ipſa (quæ eſt Chriſtus eius crux, eius gloria, eius beneficia)ſpiritualis eſt ac planè cœleſtis:vide 1. Cor. 2.13.

Inter vos]Graphicam hanc deſcriptionem & depictionem Chriſti, de crucifixione ipſius præſertim interpretatur:nam hæc eſt prima ac præcipua prædicationis Chriſti pars, quæ eſt de ipſius cruce, & fides noſtra primum omnium Chriſtum crucifixum pro pecatis noſtris, & è cruce pendentem amplectitur. Quare etiam Euangelij prædicatio fidem noſtram ad Chri-

Christum, eúmque crucifixum, primùm adducit: vnde Paulus 1. Cor. 2.2. Prædicationem suam de Christo crucifixo potissimùm esse admonet. *Decreueram*, inquit, *nihil scire inter vos nisi Iesum Christum, eumque crucifixum.*

2. *Hoc solum cupio*] Secundum argumentum reprehensionis ex effectis fidei in Christum, Spiritu sancto cum ipsius donis: quasi dicat, non accepistis spiritum ex operibus legis, sed ex fide: Ergo malè defecistis à fide ad opera legis. Hoc argumentum, quemadmodum primum illud, & sequentia, tractatur dialogismo: vrget enim Galatas ac pungit interrogationibus, ad hoc vt respondeant, si quid pro se habeant: Consopitis enim & amentibus opus est stimulis, vt ex lethali illo somno excitentur.

Ex operibus legis] Hoc est virtute operum legalium.

Spiritum] Spiritum sanctum intelligo cum donis suis, præsertim extraordinariis illis: nam in primitiua Ecclesia qui Christo nomen dederunt, acceperunt dona illa spiritus extraordinaria, vt donum linguarum, interpretationis, loquutionis, prophetiæ, &c. ad hoc vt testimonium Christi, hoc est, Euangelium in ipsis confirmaretur: Vide 1. Cor. 1.4. & deinceps.

An ex fide] Fidei nomen propriè accipio, vt anteà operum, pro fide illa in Christum Iesum: nam fidem in Christum sequitur Spiritus san-

ctus Ephe. 1. 13. Posteaquam credidistis obsignati estis spiritu illo promissionis sancto: non dicit fidem simpliciter, sed auditionem fidei, quo significat fidem esse ex auditu Rom. 10. 17.

3. *Adeò amentes*] Tertium argumentum reprehensionis, quo reprehendit eorum defectionem ex causa, sua nempe, amentia; nam qui deficiunt à veritate, illi necessario primùm à mente dimouentur, ac amittunt sanam mentem, vt loquitur Apostolus 2. Thess. 2.2. Ergo defectio & apostasia arguit amentiam, ac non immeritò apostatis amentia obiicitur.

Quum Spiritu] Amentiam ostendit ex progressu quodam ipsorum, vt sic dicam, præpostero; est autem quòd à perfectiori ad imperfectius progressum fecerunt, cum qui in aliqua re proficit, ac verè progressum facit, initium facit ab imperfectiori, desinat autem in perfectius. Spiritus nomine intelligo, vt suprà, Spiritum sanctum, & internam illam veritatem, qui ministratur per Euangelium Christi. Carnis autem nomine intelligo externum cultum legalem, non modò vmbras illas legis, sed etiam legis moralis opera, quæ carnis nomine appellantur. Rom. 4. 1. Iudæi quibus lex olim data fuit, progressum fecerunt à lege (quæ erat pædagogus ad Christum Gal. 3. 24.) ad Spiritum & veritatem quæ est in Christo Iesu; & hic quidem verè progressus fuit: at cum Galatæ quibus nulla lex

la lex data eſt exorſi primùm à Chriſto, eiuſque Spiritu ac veritate, progreſſi ſunt ad legem Iudaicam, profectò non tam progreſſi ſunt, aut profecerunt, quàm regreſſi ſunt ac defecerunt.

4. *Tam multa paſſi*] Quartum argumentum reprehenſionis ex effectu quodam alio defectionis ipſorum: defectione enim ſua omnem illam afflictionem quam pro Euangelio perpeſſi ſunt inutilem reddiderunt: Ergo malè defecerunt, nihil enim fruſtrà faciendum, multò minus ferendum aut tolerandum: at verò niſi perſeueremus in veritate ad finem vſque in nihilum redeunt omnes labores, omnes ærumnæ quas perpetimur in hac vita.

Si modò etiam] Correctio eſt qua mitigat aſperitatem præcedentis interrogationis: q.d. quanquam ne hoc quidem mihi perſuadeo vos tam multa perpeſſos eſſe fruſtrà. Vide igitur vt lenitatem ſeueritati admiſcet in reprehendendo.

5. *Qui igitur*] Repetit argumentum reprehenſionis ſecundum, vtpote efficaciſſimum ad Galatas conuincendos, & os eorum quaſi obturandum: vrget enim ſenſibilia, vt ſic dicam, effecta & teſtimonia, quæ ipſi Galatæ experti ſunt ex Euangelio Chriſti, & fide in ipſum ſola procedere. Magis autem explicatum repetitur quàm ſuprà poſitum eſt: nam cauſam ſubminiſtrantem, Spiritum ſubindicat, cum ſu-

prà tantùm dixerit, accepisse eos Spiritum: & spiritum quodammodo definit, per virtutes spiritus: addit enim: & efficit virtutes in vobis.

6 *Sicut Abraham credidit Deo, & imputatum est ei pro iustitia:*

7 Ita *nostis, nempe eos qui ex fide sunt, esse filios Abrahæ.*

8 *Prouidens autem Scriptura Deum ex fide iustificaturum Gentes, ante euangelizauit Abrahæ: Benedicentur,* inquiens, *in te omnes Gentes.*

9 *Itaque qui ex fide* sunt, *benedicuntur cum fideli illo Abraham.*

10 *Nam quotquot ex operibus legis sunt, sub execratione sunt. Scriptum* est *enim, Execrabilis quisquis non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea.*

11 *Nullum autem per legem iustificari apud Deum manifestum* est: *siquidem iustus ex fide viuet.*

12 *Lex autem non est ex fide, sed Qui fecerit ea homo, viuet in ipsis.*

13 At *Christus nos redemit ab execratione Legis, dum pro nobis factus est execratio: scriptum est enim, Execrabilis quisquis pendet in ligno:*

14 *Vt in Gentibus benedictio Abrahæ extet in Christo Iesu,* & *vt promissum illum Spiritum accipiamus per fidem.*

6. SIcut Abraham] Hactenus digressus est ab incepta instituti probatione, in grauem apostasiæ Galatarum reprehensionem.

Nunc

Nunc ſedata quaſi mente, ipſos incipit docere, reditque ad inſtitutam illam probationem, in qua hoc notandum, eum viciſſim refutare ac confirmare: vltimo enim verſu capitis ſuperioris, vno argumento cœpit refutare iuſtitiam ex operibus, hoc verò loco confirmat iuſtitiam ex fide. verſu verò. 10. poſteà refutat iuſtitiam ex operibus. Siue autem refutat iuſtitiam operum ſiue confirmet iuſtitiam fidei, eodem res redit; ea autem docendi ratione ac viciſſitudine, illa doctrina de iuſtificatione manifeſtior euadit: cùm & vera iuſtificandi forma comprobatur, & falſa refutatur.

Hoc itaque loco confirmat iuſtitiam fidei exemplo Abrahami in hanc formam. Quemadmodum iuſtificatus eſt Abraham pater, eodem modo iuſtificantur filii eius. Idem enim eſt fœdus cum Abrahamo ipſiuſque filiis initum, *Ero Deus tuus & seminis tui poſt te*, Gen. 17. 7. At Abraham pater iuſtificatus eſt per fidem: Ergo per fidem quoque iuſtificantur filij. Propoſitio, vt quæ manifeſta ſit, non habetur in textu. Aſſumptio eſt hoc verſu 6. ſic autem videtur ſequi ex proximo loco. *Primùm* intelligenda eſt reſponſio reddenda interrogationi, quæ facta eſt ſuperiori verſu in hunc ſenſum. q. d. non ex operibus legis, ſed ex fide ſubminiſtrat Deus nobis ſpiritum, &c. *Deinde*, illuſtratur reſponſio hæc, tacita quadam Abrahami ſimilitudine. q. d. Quemadmodum Abrahamo

ex fide ſua imputata eſt à Deo iuſtitia, vel iuſtitiæ donum, quod longè maximum eſt omnium & multis partibus vincit dona illa omnia extraordinaria & miraculoſa: atque ita tranſitum ſibi facit ad Inſtitutam illam quam diximus probationem: ex hac enim ſimilitudine Abrahami concludit inſtitutum, nempe nos fide iuſtificari.

Imputatum eſt ei] Nempe id quod credidit vel illud credere ipſius Abrahami: non quidem quòd imputata ſit iuſtitia Abrahamo propter apprehenſionem illam fidei ipſius, verùm imputata eſt ipſi iuſtitia propter Deum in Chriſto quem fide apprehendit, hoc eſt, propter fidei obiectum, fide tamen ipſi applicatum, tanquá cauſa inſtrumentali. Significatur autem hoc loco cauſa meritoria ac procurans virtute & dignitate ſua imputationem illam iuſtitiæ, cùm dicit [*& imputatum eſt illi ad iuſtitiam*] ſenſus enim eſt, quaſi dicat, Deus propter illud credere, hoc eſt, propter alienum meritum quod ipſe fide apprehendit, iuſtum eum cenſuit. Imputandi vocabulum mutuatitium eſt ac ſumptum à rationibus ſubductis, qui enim præeſt rationibus ſubducendis: is propriè dicitur imputare, hoc eſt, vt nos loquimur vulgò, *to giue allo*wan*ce*, nos autem in ſcriptura dicimur reddituri rationem Deo in vltimo illo die 1. Pet. 4. 5. Deus igitur illo die præfuturus eſt quaſi rationibus accipiendis, & ſubductis iam rationibus imputaturus

laturus est iis qui talentum acceptum benè collocârunt, iustitiam, hoc est, ex operibus laturus est ſententiam tanquam totidem teſtimoniis fidei in Christum Ieſum.

Vocabulum autem hoc imputandi commune eſt & operanti, & credenti: Si enim aliqua eſſent opera noſtra meritoria, profectò Deus iuſtitiam ex iis nobis imputaret, verùm, cum nulla ſint, iuſtitiam ex alienis, hoc eſt, Christi operibus imputat. Quòd ſi ex noſtris dicatur imputare iuſtitiam, id fit ideò quòd opera regenerationis teſtentur fidem in Chriſtum, propter quem ſolum imputat iuſtitiam. Quòd autem vocabulum hoc ſit commune, vide Rom. 4.4. *Ei qui operatur*, inquit, *merces non imputatur ex gratia, ſed ex debito*. Ergo etiam ei qui operatur, & qui meretur operibus ſuis, dicitur iuſtitia & merces imputari. Vt autem imputationis vocabulum ſumptum eſt à rationibus quę ſubducuntur, ita iuſtificationis vocabulum traductum eſt à foro & iudiciis.

7. *Ita noſtis*] Infert ex proximo exemplo Abrahami, concluſionem de iuſtitia fidei.

Eſſe filios] Hoc eſt, iuſtificari: nam in eo ſumus filij Abrahæ, quòd quemadmodum ille credidit & iuſtificatus eſt, ita nos quoque credentes iuſtificemur: & ille pater noſter dicitur quòd exemplo imputatæ iuſtitiæ nobis præeat. Vide de hac re Rom. 4.11. & deinceps.

8. *Præuidens autem*] Secundum argumen-

tum quo oſtendit iuſtificationem per fidem. Eſt autem ab exemplo Gentium & iuſtificationis earum, quam teſtimonio & prædictione ſcripturæ confirmat. *Primùm* autem proponit ac admonet Scripturam Gentium iuſtificationem ex fide prædicere. *Deinde*, teſtimonium Scripturæ in medium affert. *Tertiò*, concludit iuſtificationem ex fide. Enthymema eſt. Scriptura antè Euangelizauit Abrahamo Deum ex fide iuſtificaturum Gentes, ergo qui ex fide ſunt benedicuntur ſiue iuſtificantur. Scripturam intelligo Spiritum ſanctum per Moſen ſcribentem; nam propriè ſpiritus hoc præuidit, & antè euangelizauit. Nota ordinem in prædicendis futuris, primùm qui prædicit futura, præuidet ea, vnde etiam Prophetæ dicti ſunt videntes.

Gentes] Prędictionem hanc ac promiſſionem Apoſtolus interpretatur de Gentibus, quæ erant alienæ à repub. Iſraelis: concludit autem, vt videbimus, ex iuſtificatione Gentium per fidem, omnium ſine diſcrimine iuſtificationem per fidem: nam eadem eſt regula atque ratio iuſtificandi omnes, & ſingulos: Quemadmodum vnus idemque Deus eſt. Sic in ſuperiori argumento, ex ſingulari exemplo Abrahæ, & formula qua ipſe iuſtificatus eſt, nempe: ea quæ eſt per fidem, concluſit omnium iuſtificationem per fidem. Vide Rom. 4.23. vbi poſtquam dictum eſt imputatam eſſe fidem Abrahæ pro iuſtitia, ſubiecit, *non ſcriptum eſt propter eum ſolum,*

lum, sed etiam propter nos. Et Rom.3.30. *Siquidem Vnus,*inquit, *Deus est, qui iustificabit circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.*

In te] Adducto in medium testimonio Scripturæ ostendit propositionem suam, nempe Scripturam id prædixisse. Deum ex fide iustificaturum Gentes, q.d. Nam hæc sunt Scripturæ verba, *Benedicentur, in te*, &c. hoc est, vt & verba precedentia & sequentia exponunt, tibi per fidem inserendæ: nam fidem intelligendam esse in hac locutione, *in te*, ostendit primùm quod dixit in prima parte versus, *Deum ex fide iustificaturum Gentes*, deinde quod sequitur versu sequenti. *Qui ex fide sunt benedicuntur.* Porrò in Abrahamo intelligitur eius semen. Nam tum cùm hæc promissio facta est ei, in lumbis eius erat caput illud benedicti seminis Iesus Christus, secundum humanam suam naturam: secus enim non erant inserendæ Gentes per fidem Abrahamo: fides enim nō incumbit nisi Deo, vel homini qui etiam Deus est, hoc est, Christo Iesu. Alibi autem in Genesi vbi hæc ipsa promissio repetitur, expresse mētio fit seminis Abrahami, *Benedicentur*, inquit, *in semine tuo omnes Gentes*, Gen.22.18.

9. *Itaque qui ex*] Ex fide esse, est credere; aut pendere ex conditione fidei in iustificatione, vt versu sequenti. Ex operibus legis esse, est operari aut pendere ex conditione operum.

Benedicuntur] In conclusione retinet verbum

quod in promissione illa fuit citata Gen. 12. 3. Benedictionis autem verbo intelligit iustificationem, de qua quæstio est,& quæ Benedictionis quædam species est. Sic Rom. 4,6. Beatitatis nomine, quam citat ex Dauide, intelligit eandem iustificationem, cum tamen illud nomen Beatitatis commune sit omnibus Dei beneficiis.

Cum fideli illo] Obscurè hoc loco argumentum à simili exemplo Abrahami repetitum, ad illustrationem præsentis complexionis: nam sensus est: q.d. Quemadmodum Abraham iustificatus est per fidem.

10. *Nam quotquot*] Hactenus duobus argumentis ostendit iustificationem per fidem, núc vicissim docet non esse iustitiam per opera legis,estque hoc secundum argumentum,quo id ostenditur: primum enim fuit capite superiori versu 21. Est autem argumentum à contraria execratione,quæ ex operibus legis consequens est : contraria enim sunt execratio & benedictio,siue iustificatio.Syllogismus est. Quotquot sub operibus legis sunt, sub execratione sunt, Ergo ex operibus legis non est benedictio, siue iustificatio.Adducitur autem hoc argumẽtum per occupationem. Nam occasione proximæ conclusionis obiici potuit,annon qui ex operibus legis sunt, benedicuntur? huic occurrit, quasi dicat, qui ex operibus legis sunt, non benedicuntur:nam qui ex operibus legis sunt sub exe-

execratione ſunt. Particula enim γὰρ redit rationem intellectæ illius negationis, per quam reſpondetur obiectioni.

Scriptum eſt] Antecedens confirmat teſtimonio Scripturæ, ex Deut. 27. 26. Porrò hæc eſt illa comminatio quæ coniuncta eſt cum fœdere legali, cuius formula ſequitur verſ. 12. de qua etiam vide Rom. 10. 5. Nam hoc eſt fœdus legale, *Qui fecerit omnia quæ ſcripta ſunt in lege, viuet in ipſis*, huic promiſſioni coniuncta eſt comminatio: *Execrabilis quiſquis non manſerit in omnibus*, &c. In hac comminatione intellige omnia & ſingula. Nam nota hac vniuerſi generis intelligitur obedientia vndequaque perfecta. Lex enim Dei requirit, vt Deum diligamus toto corde, tota anima, totis viribus; adeò vt ſi non præſtetur plena obedientia, iam non ſatisfactum ſit legi; imò, vt inquit Iacobus, *Si quis offenderit in vno iam reus ſit omnium*. Iacob. 2. 10.

11. *Nullum autem*] Hoc tertium eſt argumentum, quo oſtendit iuſtitiam non eſſe per legem. Primùm eſt propoſitio concludenda, deinde eſt ratio à teſtimonio. Notandum quod dicit neminem iuſtificari apud Deum: nam de iuſtificatione non ea quæ eſt apud homines (qui externam operum faciem duntaxat intuentur) ſed ea quæ eſt apud Deum, qui internam cordis ſinceritatem reſpicit, diſputat Paulus, Rom. 4. 2. concedens quodammodo Abrahamo iuſtificationem ex operibus apud homi-

nes:negat tamen illi iustificationem apud Deũ Iustificatio autem apud Deum est senten tia absolutoria ab ipso Deo profecta.

Siquidem iustus] Testimonio ex Propheta A bacuc, de iustitia fidei, confirmat propositio nem suam, cuius sensus est: iustus viuet ex fide nimirum per quam iustus fit: Ergo habemus ir hoc testimonio iustitiam esse per fidem. Porrò citat Apostolus hoc testimonium tanquam ma nifestum de iustitia fidei: ideò ait *manifestum est* Pro iustitia fidei vsurpauit hoc testimoniun Rom.1.17. Videtur Apostolus plurimi semper fecisse testimonium istud prophetæ, vt quod tam apertum fuerit de iustitia fidei.

12. *Lex autem non*] Assumptio est syllogis mi: nam totus syllogismus est. Iustitia est per fi dem; lex non est fides, ergo per legem non est iustitia: nam hanc assumptionem ita intelli go ac si neget fidem de lege, vtpote cum illa pla nè pugnante. Sequitur igitur, quod si legi cum fide conuenire non potest, &, si iustitia est per fidem, sequitur, inquam, iustitiam nullo modo esse per legem: nam hæc duo, lex & fides, adeò pugnant, vt si ex fide sit iustitia, iam non sit ex lege: ac è contra, si ex lege, iam non sit ex fide. Quemadmodum Apostolus Rom.11. 8. dispu tat de gratia & operibus. *Si electio*, inquit, *per gratiam est, non iam est ex operibus*. Possunt qui dem, fateor, consistere fides, & lex, gratia & o pera: verùm, cum quæritur de causa iustifica-

tionis

tionis meritoria & principali efficiente, profectò tum adeò dissiliunt à se inuicem hæc duo, vt si vnum ponas alterum neges necesse sit. Nã gratia Dei in efficiendo & iustificando non patitur vllo pacto societatem meriti humani, vt neque Christus quem fide apprehendimus ad iustificationem: nam vult Deus gratiam suam in Christo solam esse, ad hoc vt soli sit gloria. Inprimis enim quærit Deus gloriam suam ex gratia & misericordia sua.

Sed qui]Legem non esse fidem, vel nihil legi esse commune cum fide ostendit ex formula fœderis legalis, cuius conditio, quæ est operum, cum fide non potest consentire: facere enim & credere non consentiunt, neque concurrunt ad causam vitæ æternæ constituendam: secus consentire possunt vt causa & effectum suum, non autem, vt sic loquar, vt concausæ eiusdem effecti.

13. *At Christus nos*] Occupatio: nam ex comminatione illa legali, de qua suprà vers. 10. conscientiæ Galatarum sic assumere & concludere potuerunt; at nos non mansimus in omnibus quæ scripta sunt in libro legis vt faciamus ea: ergo nos sumus execrabiles. Apostolus non negat quidem execrabiles esse, sed respondet ex effecto Christi, quo omnes homines redemit ab execratione legis.

Dum pro nobis]Redemptionem illam Christi declarat ex forma & modo quodam suo: mo-

dus eſt, redemit nos, dum execrationem illam ſub qua fuimus nos, in ſeſe tranſtulit, & noſtram quaſi vicem ſuppleuit. Similem locutionem vide 2.Cor.5.21. *fecit vt qui non nouit peccatum pro nobis peccatum eſſet, vt nos efficeremur iuſtitia Dei in illo.* Factus eſt, igitur primùm pro nobis *peccatum*, hoc eſt imputatum eſt illi peccatum noſtrum: deinde factus eſt pro nobis *execratio*: execratio enim legalis ſequitur peccatũ, ſiue illud inhæreat, ſiue imputetur; vt è contra benedictio Euangelica ſequitur iuſtitiam, ſiue illa inhæreat ſiue imputetur: vt non ſit quòd Papiſtę irrideant iuſtificationẽ & benedictionẽ eſſe ex aliena, hoc eſt, Chriſti iuſtitia nobis imputata. Irrideant eâdem opera execrationem Chriſti eſſe ex aliena, hoc eſt, noſtro peccato ipſi imputato: neque enim audent dicere Chriſtum propter ſuum & inhærens peccatum execrabilem factum fuiſſe.

Nota hoc loco redemptionem noſtram carè Chriſto conſtitiſſe: ex quo illud apparet, & quantum mali ſit in peccato, & quàm inuiolabilis ſit Dei iuſtitia: Deus enim ne filio quidem ſuo gratificatus eſt peccatorum vitam, ſed vt peccatoribus parceret, filio ſuo non pepercit: neque redemit filius à Patre vitam noſtram minori pretio quàm precioſo ſuo ſãguine. Ex hoc quoque apparet, quàm cara ſit Chriſto Eccleſia ſua, quàm cara etiam eccleſiæ ſingula membra, vtpote tam caro pretio redempta. Paulus

Act.

Act.20.28.dum commendat presbyteris Ephesinis Ecclesiam Dei,dicit *acquisitam esse Dei sanguine*,quo significat Deo caram esse ac pretiosam.

Scriptum est enim] Christum factum pro nobis execrationem docet testimonio Scripturæ, Deut.21.23. Quæ docet quemcunque è ligno suspensum execrationem factum esse. Argumentum est:Execrabilis quisquis pendet in ligno:at Christus pependit in ligno: Ergo factus est execratio.Nota Christum non ideò execrabilem fuisse quia pependit in ligno, verùm ideò pependisse eum in ligno quia execrabilis fuit.Nã suspensio ex ligno mortis & pœnæ genus fuit execrabilibus & maledictis destinatum in lege Dei,& execrationis vera causa est peccatũ:Christus verò priùs fuit maledictus quàm suspensus fuit & crucifixus. Crucifixio autem testimoniũ quoddam fuit externum, quo Deus toti mundo manifestum fieri voluit, quòd Christus factu est pro nobis execratio.

14. *Vt in Gentibus*]Redemptionem nostri ab execratione per Christum illustrat duplici fine,prior est, vt erga gentes execrationi contraria benedictio Abrahæ extaret in eodem Christo Iesu. Nota igitur nos in Christo nõ tantùm redemptionem habere ab execratione legis, sed etiam execrationi contrarium beneficium,nempe, benedictionem Abrahæ promissam, hoc est, vt quod vulgò dicimus, in Chri-

ſto non tantùm remittuntur peccata noſtra, ſed etiam in Chriſto iuſtificamur. Dicit *in Gentibus* nominatim extare benedictionem Abrahæ, non autem in nobis, vt ſuperiori verſu dixit, Chriſtum nos redemiſſe, hoc eſt, tam Iudæos, quàm Gentes: nimirum quia de gentibus tum quæſtio fuit, an etiam ad eas pertineret benedictio Abrahæ, & iuſtificatio: nam de Iudæis, hoc eſt, de naturali ſemine Abrahæ, nulla tum quæſtio fuit. Vocat autem benedictionem Abrahæ, quia vt Abrahæ eiúſque ſemini primùm promiſſa eſt, ita ad Abrahamum eiúſque ſemen propriè & peculiariter pertinebat: ad Gentes autem non primùm aut propriè pertinebat benedictio, verùm quatenus erant inſerendæ Abrahamo eiúſque ſemini: neque enim naturales rami erant, ſed, vt loquitur Apoſtolus Rom. 11.17. oleaſter, & erant inſitæ Abrahamo & eius ſemini, & participes factæ radicis & pinguedinis oleæ.

Et vt promiſſum] Poſterior finis priori ſubordinatus; nam iuſtificationem, quæ benedictionis nomine intelligenda eſt, ſequitur ſanctificatio, de qua in hoc fine, *Quos iuſtificauit, eos glorificauit*, Rom. 8.30. *Poſteaquàm credidiſtis, obſignati eſtis Spiritu illo promiſsionis ſancto*, Eph. 1. 13. *Ex operibus legis ſpiritum accepiſtis, an ex auditione fidei* Gal. 3.2. Nam per fidem, & iuſtificationem fidei purgantur corda noſtra, ac ſanctificantur. Non dicit Spiritum ſimpliciter, ſed *promiſsionem ſpiritus*,

ritus,hoc eſt promiſſum Spiritum;quia Spiritus ſanctus cum donis ſuis promiſſus fuit iam olim per Prophetas:vide Act.2.16.&c. Eodem ſenſu vocat *Spiritum promißionis*,Epheſ.1.13.Vel *promiſſio Spiritus* hoc loco poteſt intelligi; promiſſio illa ſpiritualis benedictionis facta Abrahamo, ſuprà verſu 8.

15 *Fratres,humano more loquor, Hominis licèt pactionem authoritate confirmatam nemo abrogat, aut* ei aliquid *ſuperaddit.*

16 *Abrahæ verò dictæ ſunt promißiones,& ſemini eius.Non dicit,Et ſeminibus,vt de multis:ſed vt de vno,Et ſemini tuo,qui eſt Chriſtus.*

17 *Hoc autem dico,pactionem antè confirmatam à Deo,reſpectu Chriſti, Lex quæ poſt annos quadringentos & triginta cœpit,non facit irritam, vt aboleat promißionem.*

18 *Nam ſi ex Lege eſt hæreditas: non iam ex promißione: Abrahæ verò per promißionem gratificatus eſt Deus* hæreditatem.

19 *Quid igitur Lex?Tranſgreßionum gratia addita eſt, vſquequò veniſſet ſemen illud cui facta eſt promißio:Lex,*inquam, *ordinata per Angelos, per manum internuntij.*

20 *Internuntius autem,vnius non eſt: Deus verò vnus eſt.*

21 Num *igitur Lex* addita eſt *aduerſus* promiſſiones *Dei? Abſit. nam ſi data fuiſſet Lex quæ poſſet viuificare,verè ex Lege eſſet iuſtitia.*

22 *Sed conclusit Scriptura omnia sub peccatum, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.*

15. F*Ratres, humano*] Occasione proximi loci in quo meminit promissionis illius factæ Abrahamo, digreditur in doctrinam de promissionibus, deque earum firmitate. Demonstratur itaque hoc loco hec conclusio, Lex non abrogat promissionem de qua disputatur ad versum vsque 23. Posteà verò à versu 23. ad finem vsque capitis, demonstrat alteram quandam conclusionem, nempe, veniente fide lex non amplius est pædagogus, vel, non sumus amplius sub lege. Est igitur his verbis prioris illius conclusionis primum argumentum cum præfatione quadam. Præfatio est de genere argumenti: est enim sumptum ab humanis negotiis: ideò dicit, *humano more loquor*: quasi dicat, vtor exemplo quod sumam ex medio & promiscuo hominũ vsu. Rom.3.5. in alio quodam sensu vtitur iisdem his verbis, illic enim, *humano more loqui*, est, ex corrupto hominum sensu loqui.

Hominis licet pactionem] Syllogismus est in hanc formam: Si sit hominis pactio autoritate confirmata, nemo eam abrogat, aut aliquid ei superaddit: atqui pactio cum Abrahamo est confirmata à Deo. Ergo lex non abrogat eam. Argumentum est à minori, exemplo humanarum

rum pactionum. Syllogismus est connexus primus: In assumptione assumitur maius quàm quod fuit in antecedente propositionis. [*Autoritate confirmata*] vulgò dicunt authenticam.

Aut aliquid] Hîc intellige omnes eos modos quibus vitiari possit pactio aut corrumpi, siue dematur aliquid de ea, siue addatur ei aliquid, siue denique aliquo modo immutetur ac peruertatur.

16. *Abrahæ vero dictæ*] Assumptio, quasi dicat, dictę promissiones Abrahæ à Deo sunt confirmatæ, sic accipiendum esse hunc locum sequens versus docet, vbi assumptionis sententia repetitur. Porrò promissionem hanc intellige hæreditatis, quam fecit Deus Abrahamo & semini ipsius: promissio enim particularis Abrahamo facta duplex fuit: prima seminis, secunda hæreditatis, quam promisit Abrahamo & semini: de hac vide Gen. 15. 18. Rom. 4. 13. Voco has particulares promissiones, vt distinguam eas à toto fœdere gratuito, quod his verbis conceptum fuit, *Ego Deus tuus & seminis tui post te*, Gen. 17. 7.

Non dicit] Obiter & per digressiunculam annotat quasi in vocabulum seminis, cuiùs mentio fit in promissione: annotat autem quòd non dictū sit pluraliter *seminibus*, verùm singulariter *semini*: idque in eum finem vt designetur vnus Christus.

Qui est Christus] Quasi dicat, atqui hoc quí-

dem ſemen, quod vnum eſt ac ſingulare, eſt Chriſtus. Interpretatur igitur illud ſemen ſingulare de Chriſto capite ſeminis benedicti. Nam ad eum peculiariter ac propriè pertinent omnes promiſſiones benedictionum omnium *qui eſt hæres omnium*, Heb. 1. 2. per quem rurſus ad credentes quoſcunque in ipſum, deriuantur. Quod autem Chriſti nomine, non intelligatur hîc *Chriſtus*, quem vocant myſticum, hoc eſt, Chriſtus cum membris ſuis, hoc eſt, cum Eccleſia ſua, apparet ex ſequẽti verſu in quo Chriſti nomen propriè capitur, cùm dicit, pactionem antè confirmatam à Deo reſpectu Chriſti.

Nota igitur hoc loco: Deum in promiſſione illa facta Abrahæ & ſemini, nomine ſeminis intellexiſſe primum & propriè caput illud benedicti ſeminis Ieſum Chriſtum: deinde in illo ſecundo quaſi loco, reliquum Abrahæ ſemen, ſiue ex Iudæis, ſiue ex Gentibus, etſi non ſine diſcrimine aliquo: nam in promiſſione priùs reſpexit Iudæos & naturale ſemen Abrahæ, quàm Gentes. Experientia enim ſatis docuit non niſi poſtremo loco ad Gentes pertinere Dei promiſſiones, Act. 3. 25. 26. & 13. 46.

17. *Hoc autem dico*] Concluſio per aſſeuerationem quandam quaſi dicat, hoc affirmo atque aſſeuero pactionem, &c. Cum hac concluſione coniuncta eſt aſſumptio repetita.

Ante

Ante]Hoc eſt,multò antequam lex lata eſt, ex temporis enim circumſtantia, & pactionis antiquitate, concluſionem aſſerit atque amplificat: non enim veriſimile eſt, legem ideò datam vt promiſſionem quæ multò antè data eſt, abrogaret: antiquitas igitur commendat promiſſionem Dei, atque eam legi ſuccedenti digniorẽ reddit, neque tamen ſequitur quò quid perpetuò antiquius eſt, eò dignius illud eſſe,etſi in aliquibus rebus prærogatiua ſit, & dignitas, à tempore & antiquitate.

Reſpectu Chriſti]Nempe qui fuit ſemen illud Abrahæ cui promiſſio facta eſt: promiſſio igitur & facta eſt Chriſto, & facta eſt in Chriſto tanquam mediatore, niſi enim ille à principio interceſſiſſet mediator inter Deum & hominem,profectò fœdus illud gratuitum cum homine nõ fuiſſet ictum.Paulus 2.Cor.1.20.*Quotquot*,inquit,*ſunt promiſſiones Dei, in ipſo ſunt Etiam & Amen*; hoc eſt,in ipſo conſtantes ſunt ac inuariabiles,nimirum, quia ipſe eſt fundamentum ſupra quod ſunt quaſi extructæ, & in quo ſtant firmiter in æternum, ac complementum ſuum capiunt.

Lex quæ poſt annos] Vt priùs ab antiquitate commendauit promiſſionem, eiúſque dignitatem amplificauit, ita minuit quodammodò legis authoritatem ac dignitatem præ autoritate illa promiſſionis, à temporis,vt ſic dicam, poſterioritate: nam data eſt lex ex monte Sinai

quadringintos & triginta annos post datam A-brahamo promissionem. Hi fuerunt anni pe-regrinationis populi Israelitici, quibus finit eo ipso die egressi sunt ex Ægypto Exod. 12. 14.

Vt aboleat] Nam facta irrita pactione, abo-letur simul promissio: constat enim pacti promissione cum certa aliqua conditione red-dita.

18. *Nam si ex*]Secundum argumentum e-iusdem conclusionis, à complemento promis-sionis hæreditatis, hoc est, ab ipsa possessione hæ-reditatis quæ promissa fuit: adiit enim hæredi-tatem illam Abraham cum semine suo, non vi legis sed promissionis. Argumentum est: Non cessit Abrahæ hæreditas ex lege: Ergo lex non abrogat promissionem. Probatur antecedens: Cessit Abrahamo hæreditas ex promissione: Er-go non ex lege. Probatur sequela: non potest cedere ex vtroque simul: nulla gratia ex vtro-que, & lege operum, & gratuita promissione contingit.

Hæreditas]Hæreditatis nomine intelligo pri-mùm regionem Canaan, tanquam typum: deinde ipsos cœlos, & cœlestem regionem tan-quam rem significatam. Nam quòd ad Abra-hamum ipsum, nunquam missus est in posses-sionem terræ Canaan, hoc est, Typi, cui tamen dicitur hoc loco Deus gratificatus esse hæredi-tatem per promissionem. Et Rom. 4. 13. dicitur

promissio,

omißio, hoc est, promissa hæreditas, cessisse. [E]rgo hæreditatis nomine precipuè hoc loco in[te]lligenda est cœlestis illa Canaan, in cuius pos[se]ssionem missus est Abraham.

Non iam ex] Posita lege tollitur promissio, er[g]o lex & promissio contraria sunt, neque con[cu]rrere possunt ad nos vel iustificandos vel ser[u]andos. Dico non posse concurrere, tanquam [c]ausam iustificationis & salutis nostræ. Lex e[n]im & legis opera important meritum & debi[tu]m, promissio verò importat meram gratiam [i]n Christo Iesu & eius solo merito. Vide Rom. [c].4.5. *Ei*, inquit, *qui operatur, merces, non impu[t]atur ex gratia, sed ex debito*: Debitum autem & [g]ratia consistere vnà non possunt: Ergo lex & [p]romissio simul esse non possunt. Potest quidē [l]ex cum operibus suis vnà consistere cum pro[m]issione, tanquam effectum gratuitæ promis[si]onis & iustificationis nostræ, arguens nos in [g]ratiam rediisse cum Deo, & iustificatos iam es[s]e; imò dico legis opera necessariò antecedere [s]ententiæ iustificationis plenam executionem, [h]oc est, glorificationem nostram, non tamen vt [g]lorificationis causam aliquam meritoriam sed [m]inistram ac subseruientem, sine qua non sit [g]lorificatio.

Vt hanc rem paulò altiùs repetamus. Iustifi[c]atio, sententia est, non modò iustitiæ, sed & vi[t]æ, ac gloriæ: sententiam hanc nullum bonum [o]pus antecedit, nisi fidem fideique apprehen-

ſionem (quæ eſt in efficaci vocatione) dixeris executionem autem huius ſententiæ, præſertim quod ad gloriam vel glorificationem attinet, neceſſariò antecedunt bona opera, quæ ſunt effecta quidem ſententiæ iuſtificationis causæ autem miniſtræ ac ſubſeruientes executionis, ſententiæ, hoc eſt, glorificationis. Dicam planiùs, & rem explicabo hac ſimilitudine, Nõ ſecus afficiuntur bona opera in hac vita ad metam illam glorificationis, ſiue perfectæ ſanctificationis, quàm afficitur progreſſio per viam aliquam ad terminum ad quem progreſſio fit: niſi quis progreſſum faciat, vel ambulando, vel currendo, vel aliquo ſaltem modo mouendo, non aſſequetur terminum vel metam deſtinatam: ita niſi quis ambulauerit in bonis operibus, vel cucurrerit in ſtadio illo bonorum operum, non perueniet ad metam. Quia verò abutuntur aduerſarij cauſæ nomine, quod nõ priùs audiunt quam meritoriam cauſam intelligant, ideò nos libenter abſtinemus ab illo nomine, ac tutiùs appellabimus bona opera, bonam conuerſationem, vitæ ſanctimoniam, quæ via eſt qua tendimus ad gloriæ perfectionem; appellabimus, inquam, medium, atque illud neceſſarium, quo itur ad perfectionem glorię, & vitam æternam.

19. *Quid igitur*] Occupatio, q.d. Quis igitur eſt legis vſus ſi non hic, vt per legem obtineant homines hæreditatem?

Tranſ-

Transgreßionum] Responsio est ex proprio legis vsu, qui est, vt peccata coerceantur, & inordinati hominum affectus cogãtur in ordinem, ne modum excedant, & externam omnem disciplinam perturbent. Hic proprius fuit finis datæ legis, de quo etiam posteà hoc capite versu 23. & 24. vbi lex primùm præsidio, deinde pædagogo comparatur: vsus autem ille, de quo Rom. 5. 20. qui est vt augeretur offensa, non est per se legis vsus, sed per accidens, vt docet Apost. Rom. 7. 8. *Nam peccatum*, hoc est, caro & corruptio natiua, *occasione sumpta per legem genuit omnem cupiditatem, & per eam euasit summè peccans.*

Vsque quò] Hunc legis vsum circumscribit suo tempore, tempus autem est aduentus Christi, qui fuit semen illud cui facta est promissio. In eandem sententiam dicit posteà versu 23. *Iudæos sub legis præsidio conclusos in eam fidem quæ erat reuelanda.* hoc est, in fidem Christi, & versu 24. dicit *legem pædagogum fuisse in Christum.* Ex quo apparet Christi nomine suprà v. 16. non Christum mysticum quem vocant, sed ipsummet Christum, caput corporis sui, Ecclesiæ intelligendum: nam data est lex vsquequò venisset Christus, & lex pædagogus fuit in Christum, vt ex fide in eum iustificaremur. Nota rursus Christo propriè ac primùm factam esse promissionem hæreditatis.

Lex, inquam, ordinata] Obiter digreditur in le-

gis Mosaicæ commendationem, ne omnem ill authoritatem detrahere videatur, commenda igitur legem ex ministris suis primùm Angelis deinde Mose. Nam quòd ad Angelos, in feren da lege eorum fuisse aliquas partes, constat ex historia, Heb. 12. 18. &c. Nam sine dubio tum co mitati sunt Deum legislatorem, & ille tubæ sonitus, de quo Heb. 12. 19. ab iis certè profectus est.

Per manum] Hic est Moses, qui in ferenda lege, inter Deum & populum intercessit tanquã mediator. Moses enim mediator fuit fœderis legalis, vt Christus Euangelici, & fœderis gratuiti, vnde Iohan. 1. 17. *Lex* dicitur *per Mosem data* esse, nimirum vt mediatorem: *Gratia & Veritas per Iesum Christum.*

20. *Internuncius*] Rursus digreditur in definitionem quandam internuncij siue mediatoris, simúlque in oppositam quãdam Dei ipsius definitionem. Definitio internuncij hæc est, nõ est vnius, scilicet, partis, sed duarum partium dissidentium, nempe Dei & hominis. Huc videtur pertinere hæc descriptio, vt indicet legẽ cuius minister fuit Moses, signum fuisse, non concordiæ & pacis, sed discordiæ.

Deus vero] Descriptio Dei, superiori opposita, quòd Deus sit vnus, sibíque semper similis. Vnitas hæc non tam ad essentiam Dei, quæ vna est, quàm ad consilia & actiones ipsius referenda est.

21. *Num*

21. *Num igitur*]Per proximam illam Dei descriptionem transitum sibi fecisse videtur ad institutam conclusionem , quam ex ea infert, hoc versu; nam sensus est, quasi dicat; cum igitur Deus sit vnus, constans sibi & immutabilis, an igitur legem dedit aduersus promissiones suas? ex eo enim sequeretur Deum varium ac mutabilem esse. Est igitur hoc argumentum institutæ conclusionis tertium , à Dei natura immutabili semperque sibi simili ; Deus est vnus semperque sibi similis: Ergo data lege, non abrogat promissiones suas. hoc enim est id quod hîc dicit, lex addita est aduersus promissiones Dei, quasi dicat, an lex addita est vt aboleat promissionem Dei? promissiones dicit pluraliter, vt & suprà vers. 16. fortasse quòd eadem promissio hæreditatis, facta Abrahamo & semini ipsius, sæpius repetita sit.

Absit] Respondet interrogationi per detestationem.

Nam si data]Argumentum est institutæ conclusionis quartum à legis efficacia, vel potiùs impotentia, in hanc formam. Si data fuisset lex quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia; vel, quod idem est, lex aboleret promissionem: hoc enim ex illo consequens est; atqui lex non potest viuificare : ergo ex lege non est iustitia. Lex non potest viuificare, hoc est , mortuis in peccato, animam indere, quia non habet comitem viuificátem illum Spiritum, hoc est, Spiri-

tum regenerationis. vide 2. Cor. 3. 6. vbi *litera occidens* dicitur, & verſ. 9. *miniſterium condemnationis*. Lex igitur potentia eſt, non ad vitam, ſed ad mortem; vt *Euangelium potentia eſt ad ſalutem* & vitam æternam *cuiuis credenti*. De hac legis impotentia quod ad vitam: vide Rom. 8. 3. *cum enim legis impotentia nihil poſſet in carne*, &c. Porrò connexionis huius veritas ex eo apparet, quòd ſi poſſet lex viuificare perfectéque regenerare hominem, tum profectò homo iuſtus eſſet ex operibus legis.

22. *Sed concluſit*] Aſſumptio ſyllogiſmi: at lex non poteſt viuificare: ſententia enim eſt, quòd tantum abſit lex ab eo vt viuificet, vt è contrà concludat omnia ſub peccatum & mortificet. *Scripturæ* nomine hoc loco intelligo legem, ſiue Scripturam veteris teſtamenti, quæ tota ferè eſt de lege. In eandem ſententiam Rom. 11. 32. dicit *Deum concluſiſſe omnes in contumacia*. Ergo ſenſus eſt hoc loco, quòd Deus in ſcriptura concluſerit omnia ſub peccatum. *Omnia*, hoc eſt, omnes homines, & quicquid ad homines pertinet: nam etiam res creatæ in hominis vſum ſequuntur ſtatum ac conditionem hominis: concluſo homine ſub peccato & miſeria, ſuo quodam modo & ipſæ concluſæ ſunt: vide Rom. 8. 19. & deinceps. Rurſus liberato homine à peccato & miſeria, & ipſę res creatæ ſuo quodam modo liberantur, ibidem: & 2. Cor. 15. 17. *Ecce noua facta ſunt omnia*.

Vt promissio]Hoc est,vt esset iustitia per fidē, & per consequens staret promissio. conclusio est,quæ pendet ex assumptione tanquam finis. Promissionem intelligo beneficia promissa, quæ pendent ex fide Iesu Christi , ac proinde non dantur nisi credentibus.Hæc conclusio æquipollet negatæ : Ergo ex lege non est iustitia: quæ hoc loco inferenda fuit. Nota hoc loco: occasione miseriæ , sub qua conclusi sunt omnes homines, misericordiā datam fuisse : nam hoc illi subiungitur tanquam finis.Atque id est quod in eundem sensum loquitur. Rom. 11. 32. *Conclusit Deus omnes in contumacia vt omnium misereretur.*Atque id est , quod tantopere admiratur eo loco Apostolus,cùm dicit,*O profundas diuitias tum sapientiæ, tum cognitionis Dei* ! admirabilis enim est artifex Deus qui vitam ex morte, lucem ex tenebris , iustitiam & vitam ex peccato & miseria educit.

23 *Antequam autem venisset fides , sub Legis præsidio tenebamur,conclusi in eam fidem qua erat reuelanda.*

24 *Itaque Lex pædagogus noster fuit in Christum* respiciens *vt ex fide iustificaremur.*

25 *At postquam venit fides , non amplius sub pædagogo sumus.*

26 *Omnes enim filij Dei estis, per fidem in Christo Iesu.*

27 *Nā quicunque in Christo baptizati estis, Chri-*

stum induistis.

28 *Non est Iudæus neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus ac fœmina. omnes enim vos vnus estis in Christo Iesu.*

29 *Quòd si vos* estis *Christi, nempe Abrahæ semen estis, & secundum promissionem hæredes.*

23. *ANtequam autem*] Hactenus demonstratum est: legem non abrogare promissionem: nunc demonstrat, nos postquam venit fides non ampliùs sub lege tanquam pædagogo esse, hoc est, ipsam legem quodammodò esse abrogatam. Primùm autem est propositio, in qua proponitur nos non esse ampliùs sub lege tanquam pædagogo. Propositio autem non est nuda, sed explicata dissimili comparatione superioris nostræ conditionis, quæ fuit sub lege ante fidei aduentum: primùm itaque his verbis est dissimilitudinis protasis, q.d. ante aduentum fidei sub lege fuimus.

Fides] Fidei nomine intelligo Christum fide apprehendendum: nam pro fide versu sequente Christum ipsum nominat, dum dicit legem pædagogum nostrum fuisse in Christum.

Sub legis] Legem intelligo non ceremonialem modò, sed & moralem, adeóque totam legem Dei: nam sub totius legis præsidio detenti sunt olim Iudæi, & tota lex post Christi aduentum ipsis abolita fuit, etiam moralis quoad iustificationem & condemnationem; & morali lege tan-

ge tanquam præſidio circumpoſito in ordinem fuerant coacti vel maximè.

Præſidio tenebamur] Iudæorum ſtatum ſub lege, vel potiùs legis dominium in Iudæos, variis modis effert. *Primùm*, exponit ipſum, metaphora ſumpta à præſidio, quo concluſi tenentur captiui, ita vt nulla ex parte pateat iis euaſio, aut effugium. *Deinde*, dominium legis exponit metaphora ſumpta à pædagogo, à quo quaſi manu ducuntur pueri & rudiores, verſu ſequenti. *Tertiò*, exponit ipſum metaphora ſumpta à tutoribus & curatoribus, ſub quibus detinentur infantes, & ætate minores tanquam ſerui totidem, capite ſequenti v. 2. & 3.

Status igitur Iudæorum ſub lege tanquam præſidio olim fuit quaſi captiuorum. Status etiam Iudæorum ſub lege tanquam pædagogo olim fuit quaſi puerorum & rudiorum. Status denique ipſorum Iudæorum ſub lege tanquam tutrice aut curatrice fuit quaſi pupillorum. Hoc igitur loco dicit Iudæos fuiſſe ſub lege tanquam præſidio, non illo quidem quo muniuntur liberi ac ſui iuris homines, præſertim principes, ſed quo concludi ſolent captiui ne effugiant. de præſidio ad muniendum liberos comparato, vide Philip. 4. 7. quo loco dicit, *Et pax Dei quæ ſuperat omnem intellectum præſidium erit cordibus veſtris*, non quidem quo corda noſtra in ſeruitute, & captiuitate quadam detinenda ſunt, ſed quo munienda ſunt aduerſus omnem

tentationem, ad hoc,vt de nulla re ſint ſoliciti.

Concluſi in eam fidem]Hoc effectum eſt eius quod proximè dixit præſidii: præſidio enim vndique concludimur ita vt non poſſimus effugere.

In eam fidem] Hic finis eſt cur legis præſidio concluſi fuerunt Iudæi; vel potiùs tempus eſt quo captiuitas eorũ ſub legis præſidio circumſcripta fuit.Eſt autem tempus ad aduentum vſque Chriſti, quo veniente liberati ſunt ex illa legis ſeruitute. Porrò in eundem ſenſum dicit verſu ſequenti,*in Chriſtum*,quo hîc dicit *in eam fidem*,&c. vt illud intelligamus, de quo ſuprà monuimus, pro eodem ſumi hoc loco, & paſſim apud Paulum, fidẽ & Chriſtum.Nunquam enim legas apud Paulum,fidei vocabulum,cùm ſolùm ſumitur,niſi in hoc ſenſu, nempe, Chriſto fide apprehenſo;niſi fidem dixeris nonnunquam pro doctrina fidei vſurpari, vel pro fidei dono; vt cùm dicitur, cuique ſapiendum eſſe prout Deus partitus eſt menſuram fidei, Rom. 12 3.vel pro perſuaſione quauis,vt Rom.14.22. 23. Dicam verbo, in negotio iuſtificationis non aliter accipitur fidei vocabulum ſeorſim ſumtum,quàm pro Chriſto fide apprehenſo.

24. *Itaque lex*]Eandem protaſin clariùs repetit,& legem pædagogo comparat. *In Chriſtum*]Hoc eſt,vſque ad Chriſtum.*Vt ex fide*]Hoc eſt,vt ex fide Chriſti iuſtificaremur: hic enim vſus eſt fidei in Ieſum Chriſtum, vt per ipſum iuſtifi-

iuſtificemur. Fides enim *primùm* credit Chriſtum pro nobis mortuum eſſe & reſurrexiſſe: atque hæc eſt ea quæ dicitur fides Chriſti. *Deinde* per illam fidem in mortem & reſurrectionem Chriſti iuſtificamur, hoc eſt, beneficiũ iuſtificationis à Deo conſequimur, non quidem virtute fidei, hoc eſt, apprehenſionis noſtræ, verùm Chriſti eiuſque meriti virtute: ita tamen vt fide noſtra apprehendatur in efficaci vocatione iuſtificationem antecedente.

25. *At poſtquam venit*] Hactenus fuit protaſis diſſimilitudinis: ſequitur apodoſis, & præcipua concluſio hoc loco demonſtranda; nempe quòd adueniente Chriſto non ampliùs ſint Iudæi ſub lege tanquam pædagogo, vel quòd iis lex quodammodo abolita ſit.

26. *Omnes enim*] Ratio eſt cur non ſimus ſub lege tanquam pædagogo: eſt autem à contraria conditione qua filij Dei ſumus: pugnant enim iſta, ſub pædagogo eſſe, & filios eſſe: nam qui ſub pædagogo ſunt, ſerui ſunt aliquo modo; qui verò filij ſunt, liberi ſunt. Valet ergo ſequela ab affirmatione filiorum ad negationem pædagogi: filii Dei ſumus: ergo non ſumus ſub pædagogo.

Per fidem] Cauſam notat cur ſimus filij, efficientem & meritoriam, nempe fidem in Chriſto; vel, quod idem eſt, Chriſtum fide apprehenſum: nam quemadmodum, poſtquam in efficaci vocatione Chriſtus fide apprehenſus eſt, cen-

ſemur deinde iuſti in illa fide;ita etiam per eandem illam fidem cenſemur filij. Porrò eodem locó æſtimare ſolet Apoſtolus iuſtificationem & adoptionem noſtri. Nam cùm dicit Rom. 8.30. *Deum quos vocauit eos iuſtificaſſe*, haud dubiè adoptionem iuſtificationis nomine intelligit; idque non immeritò: nam Deus vna eademque opera nos iuſtos in Chriſto cenſet ac pro ſuis filiis nos reputat. Et quemadmodum ex iuſtificatione ſequitur glorificatio, ita ex adoptione, vel eò quòd filij ſumus, Paulus Rom. 8.17. deducit hæreditatem illam æternam, quæ nihil aliud eſt re ipſa quàm noſtra glorificatio. Quòd ſi velis diſtinguere beneficia hæc iuſtificationis, & adoptionis, dicemus adoptionem quaſi amplificationem quandam iuſtificationis. Deus enim quos ſemel iuſtos cenſuit, eos quaſi arctius amplectitur & pro filiis ſuis habet in Chriſto Ieſu.

27. *Nam quicunque*] Filios Dei eſſe eos docet, neque id tantùm, ſed & vniuerſos ſine diſcrimine filios eſſe oſtendit, ex illa cum Chriſto κοινωνίᾳ, qua Chriſti facti ſunt, ipſumque induerunt, in hanc formam. Qui Chriſtum induerunt, ii omnes filij Dei ſunt: at omnes vos Chriſtum induiſtis; ergo omnes filij Dei eſtis. Aſſumptionem probat hoc verſu à ſymbolo baptiſmi: baptiſmus enim ſignum eſt, adeoque organon κοινωνίας & coniunctionis cum Chriſto. Syllogiſmi forma eſt, Quicunque in Chriſto bapti-

baptizati ſunt Chriſtum induerunt: at omnes ſine diſcrimine in Chriſto baptizati eſtis: Ergo omnes ſine diſcrimine Chriſtum induiſtis.

Porrò *Chriſtum induere*, eſt cum eo arctiſſimè coniungi, &, vt loquitur Apoſtolus Rom.6.5. *complantari cum eo ſimilitudine mortis & reſurrectionis ipſius*, cuius coniunctionis ſymbolum eſt baptiſmus, Metaphora ſumpta à veſtibus ac indumentis: coniunctio enim Chriſti & noſtri variarum rerum tam naturalium, quàm artificioſarum, coniunctionibus in ſcriptura figuratur, vt capitis & membrorum, vt vitis & palmitum, vt mariti & vxoris, vt fundamenti & ædificij, vt indumenti & induti. Quarum omnium coniunctionum nulla tam arcta eſt, quàm eſt Chriſti & membrorum ipſius: Id enim quod figuratur perpetuò quiddam maius eſt figura ſua, eſtque quiddam in ſe infinitum & incomprehenſibile, quod Spiritus rebus quibuſdam familiaribus, & comprehenſibilibus pro noſtro captu ſolet adumbrare.

28. *Non eſt Iudæus*] Occupatio, cum homines tam diuerſi ſint natione, conditione, ſexu, quomodo fit vt omnes Chriſtum induerint, & Chriſti ſint? Reſpondet, in Chriſto omne hoc diſcrimen Gentis, conditionis, ſexus ſublatum eſſe; & rationem addit à contrario: *in Chriſto enim omnes ſunt vnus homo*. Simile vide Coloſ.3. 11. *Vbi non eſt Græcus & Iudæus*, &c. Paulus Rom. 3.22. paucis hoc ipſum expreſſit cum dixit, *Non*

enim est distinctio. Nomina igitur omnia hæc, discrimina naturalia & politica, in Christo sublata esse: dico in Christo eiusque respectu, secus enim manent, hoc est, respectu huius vitæ & huius sæculi, quorum respectu necessaria sunt hæc discrimina nationum, cōditionum, sexuū: ideoque à Christo non sunt sublata, sed ab eo sanctificata, cùm aliòqui respectu vocationis, iustificationis, vitæ denique æternæ sublata sint.

Vnus estis] Vnum hominem vocat, & Eph. 2. 15. vnum hominem nouum, idque in Christo Iesu, cuius hominis vnius Christus ipse caput est: nos autem omnes corpus sumus. Ideò ibidem vers. 16. dicit nos *reconciliatos in vno corpore*: nos igitur omnes inter nos efficimus vnum corpus, cum Christo autem simus vnus homo, cuius caput est Christus, nos verò corpus. Summam hanc coniunctionem sic expressit Colos. 3. 11. *Christus est omnia & in omnibus.* Huiusmodi quoque est illa loquutio 1. Cor. 15. 28. *Deus erit omnia in omnibus*, qua significat nostri & Dei summa & ineffabilis quædam coniunctio: eaque ex duabus causis, priori, quòd Christus erit omnia; posteriori, quòd idem ille Christus erit in omnibus, id est, implebit præsentia sua omnes pariter. Cum igitur vnus Christus futurus sit omnia, idque in omnibus; profectò omnes futuri sunt vnus in illo vno, qui omnes impleturus est.

29. *Quòd*

29. *Quòd si vos*]Hæc est propositio illius syllogismi,de quo suprà:nam Abrahæ semen esse, & filios Dei esse,idē sunt reipsa,vide Rom. 9.8. *Non*,inquit,*qui filij carnis sunt,si filij Dei sunt , sed qui filij promißionis sunt,censentur in semine* , nempe,Abrahæ,hoc est,filij Dei sunt : id quod exigit oppositionis ratio. Porrò Christi esse, & Christum induere,idem sunt.*Et secundum*] Amplificatio quædam & commendatio seminis Abrahæ,siue filiorum Dei, ex hæreditate illa cœlesti quam cōsequentur. Nam qui filii sunt, necessitate hæredes sunt:*hæredes quidem Dei,cohæredes autem Christi*,Rom. 8.17. Causam hæreditatis coniungit , nempe, promissionem gratuitam , ne putetur ex lege hæreditatem illam obtineri.

ANALYSIS CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

I. Hoc capite primùm redit ad dißimilitudinem illam conditionis Iudæorum ante aduentum Christi, & conditionis post eius aduentum,quæ fuit cap. superiori uers.23.24. eamque illustrat similitudine conditionis hæredis , quæ quidem alia est ante tempus illud à patre præfinitum alia verò post illud tempus : similitudo hæc est ad versum vsque 8.

II. Hinc digreßiones sunt aliquot ad versum vsque 19.

III. Postremò eandem illam dissimilem conditionem docet per figuram quandam ex ipsa lege desumptã: | *docet, inquam, atque concludit nos nunc non esse sub lege, sed sub promissione, ad finem capitis.*

Cap. IIII.

1 *Hoc autem dico: Quam diu hæres est infans, nihil differt à seruo, quamuis sit Dominus omnium:*

2 *Sed sub tutoribus & curatoribus est vsque ad tempus quod pater præfinierit.*

3 *Ita & nos, quum essemus infantes, sub elementis mundi eramus in seruitutem redacti:*

4 *At postquam venit plenum tempus, emisit Deus filium suum factum ex muliere, factum Legi obnoxium:*

5 *Vt eos qui Legi erant obnoxij, redimeret, vt adoptionem acciperemus.*

6 *Quoniam autem estis filij, emisit Deus Spiritum filij sui in corda vestra, clamantem, Abba,* id est, *Pater.*

7 *Itaque non amplius es seruus, sed filius: quòd si filius, etiam hæres Dei per Christum.*

H*Oc autem dico*] Præfatur se clariùs expositurum dissimilem illam conditionem, de qua superiori cap. 23. 24. q.d. id quod dixi, ante fidei aduentum nos sub lege fuisse, post verò fidei aduentum nos non ampliùs sub lege esse: ego dico illud & expono hac sequenti similitudine magis

gis apertè. *Quandiu hæres*] Protasis similitudinis, continens dissimilem hæredis statum, qui fuit ante præscriptum à patre tempus, & qui est iam post præscriptum à patre tempus. Quamdiu hæres infans est, & cum nondum venit illud tempus à patre præscriptum, manet, tanquam seruus sub tutoribus & curatoribus: at postquàm venit tempus à patre præfinitum, non ampliùs est sub tutoribus & curatoribus. In hac protasi similitudinis primùm est conditio hæredis dum infans est, siue antequam venit tempus à patre præfinitum, ad alteram vsque partem. v. 2. quo deinde loco est conditio hæredis postquam venit tempus à patre præfinitum.

Quamuis sit] Exaggeratio conditionis illius hæredis quam dixit proximè ex diuersis: q.d. quamuis iure sit Dominus, tamen dum infans est nihil differt à seruo.

2. *Sed sub*] Ostendit nihil differre à seruo, ex eo quòd subiiciatur tutoribus & curatoribus tanquam Dominis. Est obnoxius curatoribus & tutoribus tanquam Dominis, ergo seruo similis est. Argumentum est ex relatis, vel potius paribus in relatis. Tutores ac curatores sunt domini eius dum infans est, ergo ipse seruus est.

Vsque ad tempus] In hac temporis limitatione intelligẽda est altera pars protaseos, nempe conditio hæredis post tempus à patre præfinitum superiori dissimilis. q.d. at postquàm venit

tempus à patre præfinitum,& ex infantia excesſit hæres,iam non eſt ſeruus ,neque ſub tutoribus & curatoribus.

3. *Ita & nos*]Redditio ſimilitudinis, continens diſſimilitudinem conditionis noſtræ, partim quæ fuit ante aduentum Chriſti, partim quæ eſt iam poſt aduentum Chriſti. q.d.eodem modo nos, qui hæredes ſumus iure, ante aduentum Chriſti, quo tempore tanquam infantes fuimus,ſub lege eramus in ſeruitutem redacti:at verò poſtquam venit Chriſtus,redempti ſumus à legis ſeruitute ac donati filiorum libertate.

Sub elementis]Elementa dicuntur ritus illi & ceremoniæ legales, adeoque tota lex,ſiue legis doctrina , quæ elementaris duntaxat fuit, reſpectu doctrinæ Euangelij,quæ eſt de Chriſto, & de ipſo corpore,quæ quidem doctrina legalem ac veterem ſubſecuta eſt, & illius ſuperioris reſpectu perfecta quædam & abſoluta doctrina & eſt, & dicitur. Lex ſuperiori capite verſ.20.comparata eſt pædagogo,qui manu ducit puerum, traditque ipſi doctrinæ prima elementa & rudimenta : nunc verò comparatur ipſis elementis & rudimentis quæ traduntur à pædagogo.Hoc nomine vocantur ritus legales, Coloſſ.2.20. *Mundum* opponit ſpirituali regno Chriſti:mundum enim intelligit ſæculum rude ac craſſum, & quaſi terrenum,vel, vt ſic dicam,homines mundanos,& terrena,non autem

cœleſtia,

cœlestia, & spiritualia sapientes. His homini-
us opus fuit primis hisce elementis, ac rudi-
nentis religionis, quibus tum erudirentur, tan-
isper dum ex mundanis & terrestribus fierent
pirituales. Ergo elementa referuntur ad mun-
lum & homines mundanos & terrestres: do-
trina Euangelij, quæ est de Christo refertur
d regnum Christi spirituale & homines spiri-
uales ac cœlestes.

4. *At postquam*] Altera pars redditionis
ōtinens dissimilem superiori conditionē eam,
luæ nunc est post Christi aduentum. Notan-
lum quòd non dicat ieiunè (vt superiori ca-
ite vers. 20.) At postquam venit fides, vel Chri
tus, redempti sumus à lege, verùm dicat, *post-
uam venit plenum tempus, emisit Deus*, &c. Allu-
it autem ad tempus illud præfinitum à patre
liquo terreno, de quo suprà vers. 2. *Plenum* ita-
que *tempus* est, tempus à Deo patre præscrip-
um missioni filij sui in mundum. In genere
empus à Deo alicui rei præstitutum plenum
lici potest: in specie verò tempus illud præsti-
utum à Deo aduentui Christi plenum dicitur,
t hoc loco, & Eph. 1. 10. Præscriptum enim fuit
hoc tempus rei longè maximæ & salutari in-
primis: nam etsi multa sūt respectu rerum mul-
arum, quæ quotidie accidunt, plena tempo-
a; tamen plena tempora dicuntur κατ' ἐξοχὴν
espectu rerum quarumcunque, & euentuum
maximè illustrium, vt respectu legis datæ po-

pulo Iſraelitico, reſpectu primi aduentus Chriſti, reſpectu ſecundi aduentus Chriſti. Dum dicit, *poſtquam venit plenum illud tempus emiſit*, &c. ſignificat non potuiſſe mitti Chriſtum in mundum priuſquam illud tempus à patre præſcriptum omnibus ſuis punctis, & momentis eſſet completum.

Emiſit Deus] Factum eſt Dei in pleno tempore. Non igitur nudè, & ieiunè dicit Chriſtum veniſſe in mundum, ſed vt ipſius aduentus gloria Deo Patri tribuatur, autorem eius narrat Deum patrem & factum ipſi tribuit. vide ſimile Rom. 8. 3.

Factum ex] Modus eſt aduentus ſiue miſſionem filij Dei in mundum. Miſſus enim in mundum eſt ſpeciali quodam modo, dum factus eſt ex muliere: aliocqui enim filius Dei in mundo iam fuit à principio, ſed ſpeciali quodam modo tum manifeſtatus eſt, nempe in carne. vide Ioh. 1. 10. *In mundo erat*, inquit, *& mundus per eum factus eſt*, quo ſignificat in mundo fuiſſe filium Dei ante manifeſtationem ipſius in carne: tum addit, *ad ſuos venit*, quo ſiguificat ſpecialem quendam filii Dei aduentum, cum, nimirum, caro factus eſt, vt expreſſè loquitur eodem capite poſteà verſ. 14. Porrò *factum* dicit *ex muliere* eodem ſenſu, quo Rom. 8. 3. *conformatum* dicit *carni peccato obnoxiæ*. Eodē ſenſu dicit Ioh. 1. 14. Sermonem carnem factum eſſe; factus eſt filius Dei ex muliere, non ſecundum deitatem, ſed ſecun-

ſecundum carnem, vt Apoſtolus circumſcribit hoc locutionis genus Rom. 1.3. *Facto*, inquit, *ex ſemine Dauidis ſecundum carnem.* Cæterùm ipſa locutio indicat filium Dei fuiſſe priuſquam factus eſt, ac proinde Chriſtum Deum eſſe, vel ex hoc locutionis genere colligitur.

Factum legi] Secunda pars narrationis facti patris, prima enim fuit in filio ſuo emittendo & aptando illi corpus, vt loquitur Dauid Pſal. 40.7. Secunda autem eſt in reddendo iam miſſum, legi obnoxium, hoc eſt, legis execrationi, ſuprà 3.13. *factus eſt* autem *ſub lege* quia prius factus eſt ex muliere: neque enim execratio ea ſub qua fuimus competere poteſt niſi in carnē & naturam humanam. Quamobrem oportuit redemptorem noſtrum hominem eſſe. Heb. 2. 14. *Ipſe*, inquit, *conſimiliter particeps factus eſt carnis & ſanguinis, vt per mortem aboleret eum qui mortis imperium habuit.* Tum poſtea verſ. 16. *Non enim*, videlicet, *Angelos aſſumpſit, ſed ſemen Abrahæ* aſſumpſit.

5. *Vt eos qui*] Finis cur filius Dei factus ſit legi obnoxius, nempe, vt eos qui *erant legi obnoxij redimeret*, hoc eſt, eos redimeret qui erant ſub execratione legis, dum pro ipſis factus eſt execratio, ſuprà 3.13. factus enim execratio pro nobis, & ſuſpenſus è ligno, non modo liberauit nos à legis & peccati ſeruitute, ſed etiam morte ſua ſuſtulit è medio peccatum & legem. Vide Rom. 8.3. *Condemnauit*, inquit, *peccatum in carne*,

nempe crucifixa;& Eph.2.15.*Inimicitiis*,inquit, *id est,lege mandatorum quæ in ritibus posita est , per carnem suam abolitis*:& Colos.2.15. *Ac deleto quod aduersum nos erat rituũ chirographo,quod* , inquit, *erat nobis cõtrarium,ipse verò cruci affixum è medio sustulit*.Nam,vt paulò altiùs hoc repetam;Cum quatuor numero sint hostes humani generis, diabolus,peccatum, mors, & lex, vt est virtus peccati;Christus,cùm nos redimeret è seruitute istorum hostium, eadem opera omnes istos hostes peremit,sua nimirum ipsius morte. Liberatio enim per Christum non est nisi interemptis priùs iis à quibus captiui detinebamur: interemptio autem hæc facta est per suam ipsius mortem.

Vt adoptionem]Hic rursus finis est redemptionis à legis seruitute,& execratione, vt nimirum ex seruis filij & liberi euaderemus. In eundem sensum dixit suprà cap.3.13.14.*Nos redemptos esse ex maledictione legis,vt benedictio Abrahæ extaret in Christo Iesu*: cernitur enim benedictio Abrahæ in vocatione,iustificatione,adoptione,denique glorificatione. Ergo in primo Christi aduentu accepimus adoptionem, & manifestatum est quòd filij Dei sumus;verùm plena adoptionis nostræ manifestatio reiicitur in secundum Christi aduentum. Vnde Paulus Rom.8.23.dicit nos etiam adhuc adoptionem, id est, redemptionem corporis nostri exspectare: & 1. Ioh.3.2. dicitur nunc quidem nos filios esse,sed

non-

ıondum patefactum esse quid erimus; scire .utem nos fore vt cum ipse patefactus fuerit imiles ei simus: & Eph. 1. 14. de nobis loquitur ıc si nondum in libertatem essemus vindicati, :um dicit, Spiritum esse Arrhabonem liberta- is nostræ dum in libertatem vindicemur ad audem gloriæ ipsius.

6. *Quoniam autem estis*] Adoptionem nos .ccepisse ostendit ex testimonio Spiritus san- cti, emissi in corda nostra, & clamantis Abba ›ater: quasi dicat, vel hac ratione cognoscetis os adoptionem accepisse, & filios esse, quòd missus in corda vestra spiritus clamet, Abba, ›ater: ideò autem quia estis filii datus est vobis piritus. Nota, adoptionem causam esse Spiri- us sancti, & regenerationis; quia enim adopta- nur à patre in filio, ideò datur nobis Spiritus fi- ij, cuius hoc est officium vt *testetur vnà cum spi- itu nostro nos iam esse filios Dei.* Rom. 8. 16. hoc st, nos censeri in numero filiorum, cùm ta- nen natura simus filij iræ Eph. 2. 3. Vnde *spiri- us adoptionis* vocatur, nimirum quia testatur os adoptatos esse in Christo; *& arrhabo est hæ- editatis nostræ.* Eph. 1. 14. Testatur autem nos lios esse hoc ipso quòd demissus in corda no- tra clamet, *Abba, pater*, hoc est, liberet corda à onscientia seruitutis, cui erant obiecta, ita vt ım liberata cum fiducia deum possunt incla- nare. Liberat autem Spiritus corda, dum ef- undit in ea Dei in Christo charitatẽ Rom. 5. 5.

Emisit Deus]Donum hoc ſpiritus adoptionis non ieiunè quidem effert,ſed deſcribit primùm à primo ipſius autore & efficiente, Deo patre, vt eius doni gloria in patrem redundet. Deinde *ſpiritũ filii* nominat,ad hoc, vt innuat à patre per filium emiſſum eſſe Spiritum,vt gloria quoque huius doni ſit filij : filius enim mittit Spiritum,ſed à patre Ioh.15.26. dicitur autem hoc loco Spiritus filii, non autem patris, quia pater dedit filio ſpiritum ſuum cum omnibus donis ſpiritus, Ioh. 3.34. 35. Eſt tamen etiam ſpiritus Patris:nam hoc quod dicimus, dediſſe patrem filio omnia, intelligimus de communicatione,nempe,quòd pater cum filio ſuo omnia communicauerit. Ergo ita data ſunt filio omnia,vt intereà patri reſeruata ſint. Vnde Ioh.17. 10.mea omnia tua ſunt,& tua mea ſunt.

Clamantem] Eodem ſenſu dicit Rom. 8. 15. *Nos per ſpiritum clamare Abba pater*. Per ſpiritum, inquam, primò efficientem, cum corda duntaxat ſint ſecundariæ cauſæ, & inſtrumentariæ Spiritus ſancti. Ideò motus illos cordium ſpiritui tribuit principaliter,& hoc loco,& Rō. 8.26.cum dicit *ſpiritum interpellare pro nobis ſuſpiriis inenarrabilibus* : hoc enim locutionis genere illud planè ſignificat primum motorem eſſe Spiritum ſanctum ; nos autem inſtrumenta eſſe duntaxat ſpiritus, viua tamen & non mortua, vtpote non tantùm inſtructa naturali hac vita, verùm multò magis per eundem illum ſpiritum

itũ viuificata: viuificati autem ſpiritu συνεργοὶ ſumus & cooperamur cum Spiritu ſancto.

Pater]Vocem Hebræam interpretatur Græcè, quo indicet Spiritum ſanctum non clamare tantùm, eúmque inuocare Hebræo idiomate, ſed etiam Græco, hoc eſt, aliarum gentium quarumcunque idiomate. Nam Græcorum nomine communiter omnes Gentes excepta ſola Iudæorum gente intelliguntur, vt paſſim ad Rom. *Iudæo primum deinde Græco*. Quòd ſi ſpiritus Deum inclamet patrem, etiam gentium quarumcunque idiomate, profectò ſpiritus adoptionis etiam Gentibus datus eſt, vnde Act. 15. 8. *Deus*, inquit, *dedit iis teſtimonium, dato ipſis Sp. S. Sicut & nobis.*

7. *Itaque non*]Concludit ex ſpiritus teſtimonio eos filios eſſe, vel, quod idem eſt, adoptionem accepiſſe, vt ſuprà verſ. 5. illuſtratur conclu ſio à contraria ſerui conditione.

Quod ſi filius]Amplificatio & commendatio quædam conditionis filiorum, à neceſſaria filii relatione ad hæredem: filij enim Dei neceſſariò omnes hęredes ſunt. Hanc ipſam conſequentiam habes Rom. 8. 17.

Per Chriſtum]Pro hoc dicit Rom. 8. ibidem *hæredes Dei, cohæredes autem Chriſti*. Cæterùm vt per Chriſtum & in Chriſto filij Dei ſimus & adoptamur in filios Dei Eph. 1. 5. ita per eundem Chriſtum hæreditatem conſequimur. Chriſtus enim ſolus naturalis eſt Dei filius, ac

proinde hæres propriè: nos autem insiti ipsi per fidem, tanquam fratri primogenito, Dei filij quodammodò, hoc est, per adoptionem euadimus, iuxta promissionem, *In semine tuo benedicentur omnes Gentes*, hoc est, per fidem Christo insiti, ac proinde Christi fratres primogeniti. Euadimus etiam hæredes Dei in eo, ac proinde Christi cohæredes, vt vocamur Rom. 8. 17. Hinc apparet quænam sit coniunctio nostri cum Deo, quæ rursus cum Christo filio. Coniunctio nostri cum Deo, est quasi filij cum patre; cum filio autem coniunctio est, quasi fratris cum fratre, eoque primogenito: atque ideò cum fratre qui primas teneat & caput sit: vnde etiam dicimur cum Christo coniungi, vt membra cum capite coadunantur.

8 *Imò tum quidem ignorantes Deum, seruiebatis iis qui natura non sunt dij.*

9 *At nunc quum cognoscatis Deum, imò potiùs edocti sitis à Deo, quomodo conuertimini retrorsum ad impotentia & egena elementa, quibus retrorsus ab initio seruire vultis?*

10 *Dies obseruatis & menses, & tempora, & annos.*

11 *Metuo de vobis ne frustra fatigatus sim apud vos.*

12 *Estote quasi ego: nam ego* sum *quasi vos: fratres, rogo vos. nihil mihi fecistis iniuria:*

13 *Nostis*

13 *Nostis autem me per infirmitatem carnis vobis priùs euangelizasse.*

14 *Et experimentum mei quod* fiebat *in carne mea, non pro nihilo habuistis, neque respuistis, sed me vt Angelum Dei, vt Christum Iesum, excepistis.*

15 *Quæ igitur erat beatitatis vestræ prædicatio? estimonium enim reddo vobis, vos, si fieri potuisset, oculos vestros effosos daturos mihi fuisse.*

16 *Itaque* num *inimicus factus sum vobis, dum vobis vera loquor?*

17 *Depereunt vos non benè, imò excludere nos volunt, vt se depereatis.*

18 *Sed præclarum est vehementer amare in re bona semper, & non solum dum præsens sum apud vos.*

8. IMò *tum quidem*] Secunda pars capitis, in digressionibus posita, prima digressio est in reprehensionem apostasiæ, & defectionis ipsorum, qualis fuit cap. 1. 6. & deinceps, item cap. 3. vers. 1. & deinceps. Ergo hoc loco iam tertia vice eos reprehendit. Argumentum reprehensionis primum est à Dei cognitione, illa nimirum quæ est per verbum ipsius, non autem ea quæ est per naturam & res creatas, de qua Rom. 1. 21. nam etiam vt ex eo loco discitur, ipsæ Gentes & Idololatræ cognouerunt Deum. Argumentatio est, *Nunc quidem cognoscitis Deum*: ergo quomodo conuertimini retrorsum ad impotentia & egena elementa? q. d. il-

lud non eſt tolerabile, quòd qui cognoſcunt Deum conuertant ſe retrorſum ad res inanes & vacuas gratiæ. Factum hoc ipſorum quod eſt ex cognitione Dei, exaggeratur facto ipſorum præcedente in colendis Idolis, idque ex ignorantia Dei veri. q. d. tolerabile illud fuit, vos ignaros veri Dei aliquando ſeruiuiſſe Idolis: at nunc cùm cognoſcatis Deum, quomodo tolerari poteſt quòd conuertamini retrorſum ad egena elementa?

Tum] Nempe, cum Iudæi eſſent ſub lege, vos tum inſeruiebatis Idolis, & longè deteriori loco fuiſtis quàm Iudæi: longè enim præſtantius fuit ante Chriſti aduentum ſub lege & ritibus legis viuere, quàm Idolis inſeruire.

Ignorantes Deum] Cognouerunt quidem Deũ ex rebus creatis, ſed ignorârunt quatenus ex verbo ſuo Deum non cognouerũt. Ignorarunt etiam, quia, vt dicitur Rom. 1. 28. *Viſum eſt iis Deum non retinere in notitia.* Nam ſua ſponte excæcati ſunt.

Iis qui natura] Naturam & veritatem opponit ſpeciei & figmento. Nam Idola natura & reipſa dii non ſunt, verùm homines fingunt ea ſibi deos eſſe: vnde *εἴδωλα* vocantur: hoc eſt, non res ipſæ, ſed ſpecies quædam & vmbræ rerum inanes. Quare Apoſtolus 1. Cor. 8. 4. dicit, *Idolum nihil eſſe in mundo*; ſignificat nõ eſſe rem, ſed ſpectrum aliquod, & inane figmentum humani cerebri. Exiſtit autem figmentum iſtud

hoc

hoc modo. Primum ex natura eſt aliqua veri Dei notitia, Rom. 1. 19. Deinde homines, qua ſunt malitia, *mutant gloriam incorruptibilis Dei, in efformatam imaginem mortalis hominis*, ibidem 23. mutant autem dum *euaneſcunt in ratiocinationibus ſuis*, vt eſt ibidem verſ. 21. cognoſcunt igitur natura eſſe Deum. Sciunt etiam aliquo modo quis ſit Deus, eumque in rebus creatis intuentur; ſed vix affulſit iis lux illius maieſtatis cum euaneſcit quaſi ex oculis. Illi autem palpitando in tenebris Deum quærunt, vt dicitur Act. 17. 27. non tamen inueniunt; nihilominus non deſiſtunt, verùm pro Deo vero, ſpeciem Dei, hoc eſt, figmentum ſuum apprehendunt & colunt: repræſentant autem ſibi illud figmentum & ſpeciem illam in efformata imagine mortalis hominis, quadrupedum, volucrium, reptilium: nam Idolum quod peperit cerebrum parat manus.

9. *Ac nunc quum*] Quaſi dicat per comparationem præteriti facti & præſentis; præteriti, inquam, tanquam minoris ac minùs deteſtandi: præſentis tanquam maioris & magis deteſtandi: quaſi dicat, multò minus tolerabile eſt illud quòd poſt cognitionem Dei cõuertamini retrorſum ad impotentia, & egena elementa.

Cognoſcatis] Cognitio hæc eſt per verbum.

Imò potiùs] Correctio, qua cognitionis huius excellentiam ſignificat, ex Deo autore & doctore: Erant enim θεοδίδακτοὶ, docti nimirum

per ſpiritum Christi: vide 1.Cor.8.3. *Si quis diligit Deum*, inquit, *hic edoctus fuit à Deo*, &13.12 *Tunc verò cognoſcam prout edoctus fuero.*

Quomodo conuertimini] Concluſio reprehenſionis, qua ſignificatur ἀποστασία & defectio eorum: nam hæc retrogreſſio eſt defectio, vide cap.3.3.

Impotentia & egena] Elementa impotentia & egena opponit Deo; defectio enim eſt à Deo ad ipſa. Porrò *elementa*, hoc eſt, ritus legales, *impotentia & egena* dicuntur, non quidem quòd ante Christi aduentum nullum planè vſum aut etiam vim habuerint (vmbræ enim erant Christi venturi, & vmbræ tum quidem efficaces, propter corpus ipſum quod venturum erat) verùm egena dicuntur & impotentia, quia poſt Christi aduentum nullius iam corporis vmbræ ſunt, ideóque nullam efficaciam habent, nihilque iis ſubeſt.

Ab initio] Hoc eſt, quaſi verò iam initiandi ſitis, cum iam ſpiritu inceperitis, vt dictum eſt ſuprà cap.3.3. hoc eſt, initium ſumpſeritis non ab his elementis, verùm ab ipſo ſpiritu.

10. *Dies obſeruatis &*] Egena illa elementa illuſtrat inductione quadam rituum legalium quorundam, præſertim eorum qui de temporibus præſcripti erant in lege, cuiuſmodi erat obſeruatio dierum, menſium, annorum, ritus de cibis (hoc eſt, de alio quodam adiaphorωn genere) quos Coloſſ.2.12. reijciendos cenſet: nam etſi

:si tum primis illis temporibus propter infir-
ios fratres ciborum vsus, & dierum obserua-
o libera fuit, Rom. 14. tamen simpliciter non
uit in his libertas Christiana, cùm vmbræ fue-
nt, & præsenti iam corpore oporteat cessare
mbras: ideóque Apostolus cùm videret esse a-
quos qui vrgerent obseruationem & vsum i-
arum rerum tanquam simpliciter necessaria
ū, vehementer sese iis opposuit, ac si Christum
ianirent. Ex his quæ dicta sunt ab Apostolo, il-
ud inprimis obseruatione dignum esse duxi-
nus, nempe, meliorem fuisse statum Galata-
um, dum ex ignorantia Dei idolis inseruirent,
uàm cùm ex Dei cognitione ritibus legalibus
ese subiicerent, & vmbras corpori admisce-
ent: quò fit vt ego putem tolerabiliorem con-
litionem Idololatrarum, qui Deum nunquam
ognouerunt, neque verbum ipsius, quàm isto-
um, qui scientes & volentes inuertunt Euan-
elium Christi, & onerant se mandatis & do-
trinis hominum.

11. *Metuo de vobis*] Conclusio reprehen-
ionis mitigata: nam non dicit apertè defecisse
os, sed id se dicit metuere; neque dicit metuere
e ne deficiant, verùm id subobscurè innuit
dum dicit metuere se ne frustrà fatigatus sit a-
pud eos, nam frustratio hæc præsupponit de-
ectionem. Nota quàm graue sit bonis pastori-
bus perdidisse operam, non hoc dico quòd vn-
quam sui respectu perdant operam; nam sem-

per triumphant in Christo, & *Christi bona fr. grantia sunt Deo in iis qui seruantur, & in iis q. pereunt*, 2. Cor. 2.15. verùm id volo quod perd ta sit eorum opera respectu eorum, qui vel no conuertuntur ad ipsorum prædicationem, v conuersi deficiunt.

12. *Estote quasi ego*] Secunda digressio, i qua hortatur ad mutuum amorem, tanquar constantiæ ac perseuerantiæ in veritate funda mentum quoddam: nam non parum facit a fidem & ædificationem amor erga pastores & doctores: quos enim diligimus eos libenter au dimus. Amandi igitur sunt doctores & past res, & in pretio habendi, sed *tanquam minist Christi, & dispensatores mysteriorum Dei*, 1. Cor 4.1. primùm itaque est exhortationis propos tio: Estote quasi egò, q.d. estote alter ego, v ne sim egomet carior mihi quàm vobis: innu it enim hac locutione amorem arctissimum.

Nam ego sum] Primum argumentum à par suo erga ipsos amore: nam par pari referen dum. Argumentatio est, Ego vos diligo, ergo vos pariter & mutuò me diligite. Locutio hæc, vt illa prior significat amoré arctissimum; qua si diceret, non estis vobis ipsi cariores, quàm m ni estis. Nam primus charitatis gradus proxim secundum Deum est, quo quis seipsun diligit: vnde dilectionem sui ipsius statui Deus mensuram dilectionis proximi; *dilige*, in quit, *proximum sicut teipsum*. Matth. 22.39. Ergo cùn

m ſignificare volumus dilectionem proxi-
i non mediocrem, dicimus nos eſſe tanquam
ſos, hoc eſt, nos non minùs ipſos diligere,
ıàm ipſi ſe diligant.

Fratres, rogo] Repetit exhortationem maiori
ım vehementia: prius enim monuit, nunc ve-
ı rogat & obnixè petit. Ex quo illud diſcimus,
ermagni intereſſe, vt quis diligat doctorem &
aſtorem ſuum: non enim ſi res fuiſſet parui
ıomenti, tam ſeriò de ea cum iis egiſſet: facit
aque non mediocriter ad ædificationem & ſa
ıtem noſtram dilectio Paſtorum, & Doctorũ.
ˈæterùm de mutua illa dilectione paſtoris &
regis, vide 2. Cor. 6.11. & deinceps. Quo loco
ıpoſtolus profitetur primùm amorem illum
ıuo ipſos ſit proſecutus; deinde mutuum amo-
em requirit. Vehementem autem illum amo-
em, quo ipſos ſit proſecutus, pluribus expo-
ıit. *Os*, inquit, *noſtrum apertum eſt erga vos, cor no-
ſtrum dilatatum, non habitatis anguſtè in nobis.*

Nihil mihi feciſtis] Occupatio eſt, qua remouet
ſuſpicionem odii erga ipſos. Nam ferè qui no-
bis iniuriam fecerunt eos odio habemus. Quaſi
dicant Paulo, non immemor es iniuriæ in te
noſtræ, quid igitur nos ad dilectionem tui hor-
taris, cùm tu ſis alieno à nobis animo? Reſpon-
det ſe iniuriam illam ſibi factam, quæcunque
demùm illa fuerit, nullo habere: vt igitur con-
ſtet amicitia, iniuriarum perpetuò obliuiſci o-
portet. Non enim facilè coniungemur cum iis

quos ſuſpicamur iniuriarum ſibi factarum nobis recordaturos.

13. *Noſtis autem*]Tranſitio eſt ad ſecundum argumentum exhortationis. In tranſitione præparat eorum animos ad argumentum ipſum. Argumentum eſt *per infirmitatem carnis*, &c. Sic 1. Cor.2.3. *fui ego cum infirmitate & timore ac tremore multo apud vos.* Infirmitatis nomine intelligit mala quæcunque, quibus obnoxius fuit ex infirmitate naturæ humanæ, ſiue ea extra ipſum fuerunt, ſiue ea in ipſo ac naturæ ipſius inhæſerunt. De externis malis vide 2. Cor.11. 23.& deinceps, de internis vide 2. Cor. 12. 7. & deinceps, quo loco infirmitatis nomine intelligit ſurculum illum infixum carni, & Angelum Satanæ qui ipſum colaphis cædebat.1. Cor.2.3. Infirmitatem videtur opponere eminentiæ ſermonis, in qua non eſt verſata ipſius prædicatio.

14. *Et experimentum*] Hoc eſt argumentum ſecundum, à priſtino ipſorum erga ſe officio. q.d. Tum me licèt multis tentationibus & infirmitatibus obnoxium, plurimi feciſtis : Ergo nunc diligite. Quòd ſupra dixit infirmitatem, nunc experimentum ſui *in carne* vocat. Nam infirmitatum & afflictionum omnium hic vſus fuit, vt exploraretur & experimétum ipſius fieret : nomen ab vſu ſumptum eſt.

In carne]Caro hîc eſt humana natura & imbecillis hominis conditio, vt accipitur 2. Cor. 10.2.3.

).2.3. Eodem ſenſu dicitur corpus, mortalis ca
),externus homo 2.Cor.4.10.11.16.

Non pro nihilo] Argumentum illuſtratur ex di-
erſis.

Sed me vt] Hoc eſt argumentum amplifica-
um comparatione ſimili ab Angelis, & ab i-
ſo Chriſto. Non eſt hîc putandum eum Chri-
i loco habitum fuiſſe à Galatis. Æſtimationem
nim eam reprehendit 1. Cor.3. 4.5. 21. verùm
oc tantùm innuit, reputatum ſe vt miniſtrum
Chriſti ac diſpenſatorem Myſteriorum Dei, at-
ue ideò miniſterii ſui cauſa duntaxat, & qua
tione miniſter eſt Chriſti. Nam etiam mini-
rum Chriſti tanquam Chriſtum accipimus,
ed miniſterii cauſa; vnde ſequitur nos Chriſtú
ſum pluris facere; nam vt vulgò dicitur, pro-
ter quod vnumquodque eſt tale, illud ipſum
ſt magis tale.

15. *Quæ igitur erat*] Per exclamationem cō-
endat, imò admiratur potius beatam ipſo-
um conditionem, quæ tum fuerat cum ipſum
anti facerent, & vt Angelum Dei, vt Chriſtum
eſum exciperent. Commendat igitur illud ipſo
um factum à beata illa conditione quæ ex i-
ſo ſequebatur: beatitas enim noſtra, ſiue ſtatus
oſter beatus, eſt ex benefactis noſtris.

Teſtimonium enim] per repetitionem illius eo
um erga ſe beneuolentiæ & officij, beatitatem
llam quam prædicauit, confirmat: beneuolen-
iam autem illam eorum ſuo teſtimonio ob-

ſignat, q.d. vos tum ſi fieri potuiſſet oculos ve
ſtros effoſſos daturi fuiſſetis mihi, cuius rei eg
ipſe teſtis ſum. Hyperbolica iſta loquutior
ſignificat,Galatas impenſè admodum ipſum d
lexiſſe.

Si fieri potuiſſet] Hac hypotheſi & conditic
ne innuit, nefas eſſe teſtari amorem erga ai
quem huiuſmodi corporum noſtrorũ violatic
ne:neque tamen minorem eſſe propterea dil
ctionem animi ſignificat,quòd violatione hu
iuſmodi aliqua corporis eam non teſtemur.N
hil enim imminuitur de amore vel amicitia,
deò quòd amici cauſa nolimus facere indign
& vetita.

16. *Itaque inimicus*]Concluſio exhortatio
nis, in qua expoſtulat cum iis, quòd ipſum pr
inimico habeant, & odio proſequantur imme
ritò,id eſt, veritatis cauſa. Concludendum fui
Ergo vos me ducite amicum,vel me diligite: v
rùm loco illius concluſionis expoſtulat cum i
quòd ipſum pro inimico habeant.Nota hoc lo
co,veritatem odium parere, præſertim auter
veritatem verbi diuini & Euangelii,quæ gign
in animis aduerſariorum & impiorum odiur
acerbiſſimum.

17. *Depereunt vos non*] Occupatio, at quo
tu pſeudoapoſtolos vocas,nos depereunt? Re
pondet deperire quidem,ſed non benè,hoc eſ
non in bonum finem.

Imò excludere] Oſtendit quod dixit,pſeudo:

postolos non benè deperire ipsos, ex fine ipsis proposito, qui est vt, excluso Paulo, tanquam riuali, Galatæ ipsos tantùm depereant. Significat igitur pseudoapostolos non sincerè amare, sed in amando sese quærere, etiam cum pernicie Galatarum: quam necesse fuit sequi ex Paulo, si veritatem Dei ipsis tradiderit: excluso atque contempto: simul enim cum ipso oportuit excludi doctrinam ipsius, adeoque Christum ipsum. Nota igitur, quid sibi propositum habeant falsi quique doctores, nempe, se ac ventrem suum. Vide Philip. 2. 19. Quorum Deus, inquit, est venter.

18. *Sed præclarum*] Nunc è diuerso qui sit ipsius erga Galatas amor edocet. Eius duas conditiones facit: prima est quòd sit in re bona, hoc est, quòd sit bona de causa: secunda est, quòd sit semper, hoc est, vt verba sequentia exponunt, non solùm dum præsens est apud illos, sed etiam dum absens. Primùm amorem hũc suum erga Galatas non tam in specie, quàm in genere effert, idque non sine epiphonemate aliquo. Sed, inquit, præclarum est vehementer amare in re bona semper. q. d. quomodo ego vos amo. In fine versus specialiùs loquitur de amore suo dum dicit, Et non solùm dum præsens sum.

19 *Filioli mei, quos iterum parturio, vsquequò formetur Christus in vobis!*

20 *Velim autem nunc adesse apud vos, & mu-*

tare vocem meam: quoniam hæsito in vobis.
21 *Dicite mihi qui sub Lege vultis esse, Legem*
non auditis?
22 *Scriptum est enim, Abrahamum duos filios*
habuisse: vnum ex ancilla, & vnum ex libera.
23 *Sed is qui ex ancilla* natus est, *secundum*
carnem natus est: qui verò ex libera, per promissio-
nem.
24 *Per quæ aliud figuratur. Nam hæ sunt duæ*
illæ pactiones, vna quidem quæ est Agar, ex monte
Sina, generans prolem *ad seruitutem.*
25 *Istud enim nomen Agar est Sina mons in*
Arabia: eadem autem serie respōdet ei Hierusalem
quæ nunc est, *seruitque cum filiis suis.*
26 *Illa verò quæ sursum est Hierusalem, libe-*
ra est, quæ est mater omnium nostrûm.
27 *Scriptum est enim, Lætare sterilis quæ non*
paris: erumpe & clama quæ non parturis, quoniam
plures sunt liberi desertæ, quàm eius quæ habet vi-
rum.
28 *Nos igitur, fratres, secundum Isaac, promis-*
sionis filij sumus.
29 *Sed quemadmodum tunc is qui secundum car*
nem genitus fuerat, persequebatur eum qui natus e-
rat secundum Spiritum: ita & nunc.
30 *Sed quid dicit Scriptura? Eiice ancillam &*
filium eius: non enim hæres erit filius ancillæ cum fi-
lio liberæ.
31 *Nempe, fratres, non sumus ancillæ filij, sed*
liberæ.

19 *Filiol*

19 *Filioli mei*]Tertia pars capitis, in quo ostendit tertio loco nõ eſſe eos ſub lege, ſed ſub promiſſione. Argumentum autem eſt à ſeruili eorum conditione qui ſunt ſub lege,& à libertate eorum qui ſunt ſub promiſſione. Argumentatio eſt: Qui ſunt ſub lege,ſerui ſunt; qui qui verò ſunt ſub promiſſione,liberi:Ergo non ſumus ſub lege ſed ſub promiſſione. Atque hæc ſumma eſt eorum quæ dicuntur ad finem vſque capitis.Primùm autem eſt præfatio conſtans primùm εὐχῇ ſiue optatione, qua ſignificat velle ſe adeſſe apud eos vt coràm loquatur. Deinde loco quodam attentionis, quo excitat eos qui volunt eſſe ſub lege ad legem audiendam. In εὐχῇ ſiue optatione eſt blanda ipſorum compellatio, qualis ſolet eſſe patrum, dum filios ſuos alloquuntur;filioli mei,inquit: tum cauſam addit cur filiolos vocet, ab actu parturiendi,vel potiùs denuò parturiendi.

Quos,inquit,iterum parturio]Quibus verbis innuit ſummam moleſtiam & dolores quaſi partus, & eos quidem iteratos in Galatis Chriſto lucrifaciendis.

Vſquequo formetur] Circumſcribit actum illum denuò parturiendi ipſos,ſuo tempore:Eſt autem, quoad Chriſtus formetur in ipſis, hoc eſt,quoad ipſi fiant perfectus quaſi ac maturus fœtus in Chriſto. Nam hæc idem ſunt, Chriſtum formari in nobis, & nos formari in Chriſto, Chriſtum adoleſcere in nobis, & nos ado-

lescere in ipso; Christum viuere in nobis, &
nos viuere in illo. Oriuntur autem hæ phrase
ex summa illa Christi & nostri κοινωνία. ex ha
circumscriptione actus parturiendi, illud vide
mus: Non tum demum parturitionem esse
cum mulier enititur fœtum iam maturú pe
fectúmque, verùm parturitionem esse toto i
lo tempore quo formatur fœtus in vtero: nar
toto illo tempore dolor aliquis est & deside
rium aliquod enitendi fœtum.

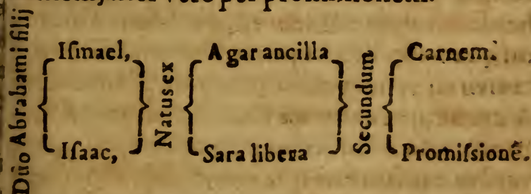
20. *Velim autem*] Hæc est εὐχὴ siue optatic
duo autem sunt quæ optat, primum est vt pra
sens sit apud ipsos: alterum est vt mutet vocei
suam, hoc est, vt aliis quasi verbis, & alio voc
sono vtatur apud eos quàm antea vsus est. Nai
verba quibus vsus est anteà, spreta sunt ab i
ac contempta. Nota igitur optandum esse v
omnibus modis mutemur, & quasi transfoi
memur, ad hoc vt homines lucrifaciamus.

Quoniam hæsito in vobis] Hæc ratio est mut
tionis optatæ, quòd de ipsis hæsitet, ac dubite
de ipsorum erga se animo: dubitat enim ne, n
si mutatum quodammodò & alium factui
videant, satis libenter vocem ipsius auditu
sint.

21. *Dicite mihi*] Secunda pars præfationi
locus attentionis, per correctionem quandan
vt videtur, subiectus. q. d. verùm, cum coràı
loqui non possim, absens hoc à vobis peto, vt
catis mihi vos qui vultis esse sub lege, an vel

tis legem audire. Significat absurdũ esse quòd nolint audire legem, cùm velint esse sub lege: q.d. vos non rectè facietis si non audiatis eam legem quam tanti facitis, & cui tam arctè adhęretis.

22. *Scriptum est*] Nunc aggreditur argumẽtationem, ac antecedens argumentationis declarat. Declarat autem ex historia quadam filiorum Abrahami ex Genesi, quę pars legis est repetita & in medium adducta. Primùm autem est ipsa historia duobus versibus: deinde est allegorica eius interpretatio à versu 24. ad versum 28. In historia primùm narratur ac proponitur, Abrahamum habuisse duos filios: deinde describuntur filij duo ex matribus suis, inter se conditione pugnantibus: vna enim erat ancilla ac serua, altera libera. Deinde describuntur duo filij ex nascendi modis planè à se inuicem discrepantibus: vnus enim natus est secundum carnem, alter verò per promissionem.

23. *Secundum carnem*] Hic modus est, quo natus est Ismaël ex ancilla Agar, nempe, secundum naturæ vim. *Caro* enim hoc loco est natura vel naturæ vis, quæ est in carne, h.e. in ho-

mine ψυχικῷ & animali.

Per promissionē]modus est quo natus est Isaa ex Sara, superiori planè contrarius, nempe, vi gratuitæ promissionis factæ Abrahamo; ve quod idem est, vis gratiæ diuinæ ex qua fuit illa promissio: gratia autem & natura pugnant inter se quàm maximè. Oportuit autem Abrahamum fide amplecti gratuitam promissionem ad hoc vt ipsi efficax esset ad generationē Isaaci. De hac fide qua amplexus est promissionē, vide Rom. 4. à versu 18. ad 22. Quo loco videbis generationem hanc adscribi fidei Abrahæ, quā hîc attribuit promissioni; verùm non pugnant ista, siue dicas Isaacum natum per promissionem, siue dicas natum per fidem. Nam in vocabulo fidei intelligenda est promissio quam fide apprehendit; & in vocabulo promissionis intelligenda est fides quæ promissionem apprehendit. Quare, vt verbo dicam, natus est Isaacus per promissionem fide Abrahami apprehensam; vel, quod idem est, per fidem Abrahami quæ apprehendit promissionem. Sciendum tamen est principalem vim fuisse promissionis & gratiæ, qua natus est Isaac: fidem autē Abrahami causam fuisse non principalem aliquam, verùm causam sine qua non, & subseruientem ac instrumentariam.

24 *Per quæ*]Hactenus fuit historia filiorum Abrahami ex lege adducta; sequitur nunc allegorica ipsius interpretatio. Primùm autem est

praefatio

præfatio ad interpretationem, qua innuit interpretationis genus, non quidem propriè sed impropriè ac allegoricè. Nam huius historiæ interpretatio est duplex, vna per propriam verborum significationem, qua nimirum nomen Ismaelis propriè accipitur, item nomen Isaaci, item nomen Hagaris, item nomen Saræ; &c. Altera qua hæc nomina impropriè accipiũtur & transferuntur tropicῶs ad res alias. hoc modo Ismael significat seruos quoscũque qui sub lege sunt; Isaac liberos sub Euangelio; Agar veterem & Legalem pactionem: Sara nouam & gratuitam pactionem. Prefatur itaque Apostolus secuturum se interpretationem verborum impropriam & allegoricam; q. d. quæ sunt si allegorizentur, vt sic dicã, hoc est, si alieno & nõ suo ac proprio sensu interpretétur: nam ἀλληγορεῖσθαι, est prædicare aliud quàm verba ipsa propriè significant.

Nam hæ sunt] Interpretationem allegoricam exorditur à duabus matribus, Agare & Sarâ: duas autem matres interpretatur duas pactiones siue testamenta duo. Locutio enim ista modificata est, & metonymicῶs res significata signo tribuitur, vt in formula illa cœnæ dominicæ, *hoc est corpus meum*. Est autem metonymia subiecti, in qua vocabulum subiecti attribuitur adiuncto suo.

Vna quidem] Duarum pactionum descriptiones sequuntur. ac primùm quidem est descri-

ptio veteris pactionis: describitur autem ex loco primùm ex quo facta est, nempe, monte Sina. Deinde describitur ex generatione sua, vel potiùs generationis fine. *Generans*, inquit, *prolem ad seruitutem*. Tertio loco describitur ex figura sua, quæ fuit Agar ancilla (ordinem seruo contextus Græci) sensus enim est, ac si dicat, atque hęc quidem pactio significata est per Agarem ancillam.

25. *Sina enim mons*] Rationem obiter reddit cur vetus pactio, quæ nimirum ex monte Sina data est, figurata sit per Agarem ancillam. Est autem ratio ex descriptione Sinæ, quòd sit mons in Arabia: hoc est, in meridiano tractu ex quo fuit Agar. quasi dicat, cùm Sina sit mons in Arabia & meridiano tractu, vnde fuit Agar, profectò non immeritò vetus pactio, quæ fuit ex monte Sina, per Agarem figuratur. Quare ideò Agar figura fuit veteris pactionis, vel vetus pactio per Agarem figurata est, quia Sina mons vnde fuit vetus pactio, ibi fuit, vnde Agar fuerat.

Pari autem] Obiter in eadem serie cum Sina collocat pręsentem ac terrestrem Hierusalem. q.d: eodem planè loco habeo Hierusalem pręsentem cum Sina monte, ex quo fuit prior illa pactio, cum & ex ea quoque sonet lex & pactio vetus, siue legalis.

Seruitque] Hæc ratio est cur eodem loco sit terrestris Hierusalem cum Sina: est autem à conditione

ditione Hieruſalem, & filiorum ipſius: conditio ſeruitutis eſt. Notandum autem hîc indifferenter accipi pactiones & loca ex quibus pactiones factæ ſunt. Nam & hoc loco Hieruſalẽ terreſtris pro veteri pactione capitur, & ſequẽti verſu, cæleſtis Hieruſalem pro noua. Atque ita tranſitum ſibi fecit ad alterius pactionis deſcriptionem.

26. *Sublimis vero*] Hactenus de priori & legali pactione; ſequitur nunc poſterior & Euangelica pactio, eiuſque deſcriptio quædam, alluſione quadam ad pręſentem & terreſtrem Hierusalem, de qua proximè facta eſt mentio. Vocat eam ſublimen ac cæleſtem Hieruſalem, nimirum à loco vnde facta eſt pactio Euangelica. Nota autem hîc phaſeos mutationem: antitheſis enim & oppoſitionis ratio exigebat, vt diceretur, altera verò pactio, cùm dictum ſit verſ. 24. *Vna quidẽ.* Verùm occaſione proximæ digreſſionis in explicationem terreſtris Hieruſalem, quam comparauit in paribus cũ monte Sina, nouam & gratuitam pactionem nominè ſublimis Hieruſalem appellauit, & loquendi genus mutauit.

27. *Libera eſt*] Deſcriptio eſt cæleſtis Hieruſalem, primùm à conditione libertatis: deinde à filiis ſuis, quæ eſt, inquit, *mater omniũ noſtrũm.* Poſteriorem deſcriptionis partem & multitudinem filiorum cõfirmat teſtimonio Iſaiæ, cap. 54. in quo prædicit Propheta, complures fore

liberos Ecclesiæ Christianæ & Euangelicæ; hác comparat cum Ecclesia (vt sic dicam) Legali, hoc est, cum Synagoga Iudæorum. Atque hactenus interpretatio fuit allegorica historiæ illius ex Lege repetita, in qua videmus duarum dũtaxat matrum interpretationem expressam; ná primùm duas matres interpretatus est duas pactiones: inde duas illas pactiones descripsit & ordine explicauit. Habemus tamen in descriptionibus duarum pactionum interpretationem duorum filiorum, Ismaelis, & Isaaci, etsi non expressam. Nam Ismael figura fuit omniũ quos vetus pactio generat: ad seruitutem, hoc est, omnium seruorum Legis, & peccati: Isaac verò typus fuit omnium filiorum Dei, & liberorum sub Euangelio seu in libertate viuentiũ sub Euangelio. Habes quoque in iisdem illis descriptionibus (etsi obscuram) interpretationem allegoricam duorum modorum illorum quibus duo filij nati sunt. Nam pactio Legalis generat filios naturaliter, & natura homines se subiiciunt Legali pactioni: Pactio verò gratuita generat filios supernaturaliter, & vi gratiæ, non naturæ.

His itaque expositis, relinquitur intelligendum illud antecedens argumentationis illius quam diximus haberi toto hoc loco, nempe, qui sub Lege sunt, serui sunt; qui verò sub promissione, liberi. Nam & historia recitata ex Genesi, & historiæ interpretatio, vt facilè apparet, huc

huc pertinent, vt videamus eos qui ſub veteri pactione & Lege ſunt, ſeruos eſſe; eos verò qui ſub noua pactione & Euangelio ſunt, liberos eſſe; ideoque ſic concludit ex præcedentibus, *Nos igitur fratres ſecundum Iſaac promiſsionis filij ſumus*, quaſi dicat, non ſumus igitur ſub Lege, ſed ſub promiſsione.

28. *Secundum Iſaac*] hoc eſt, exemplo Iſaaci qui typus fuit omnium filiorum promiſsionis, & quaſi primogenitus cæleſtis Hieruſalem. *Secundum* enim hoc loco eſt ſimiliter. q. d. Quemadmodũ Iſaac promiſſionis filius fuit & is quidem primogenitus. *Promiſsionis filij*, hoc eſt genitiui pactionis gratuitæ, quemadmodum & Iſaac genitus eſt.

29. *Sed quemadmodum*] Occupatio, at filij promiſsionis obnoxij ſunt perſecutionibus variis: Reſpondet id quidem ita eſſe, & reſponſionem ſuá ſimilitudine perſecutionis quam paſſus eſt Iſaac aliquando ab Iſmaële illuſtrat.

30. *Sed quid dicit*] prior pars reſponſionis fuit per conceſsionem: Hæc verò eſt per correctionem, in qua ſimilitudine eiectionis Agaris & Iſmaëlis è domo Abrahami, ſignificat tádem ſeruos iſtos in Eccleſia, qui filios perſequũtur, tandem ex Eccleſia & domo Dei eiiciendos.

31. *Nempe fratres*] Redit ad concluſionem, concludítque non affirmationem modò, vt ſuprà, ſed & negationem. Non ſumus, inquit, filij ancillæ, ſed liberæ.

CAPITIS QVARTI TABVLÆ.

Vetus pactio siue Hierusalẽ terrestris Noua pactio siue Hierusalem cælestis	generat	seruos liberos	secundũ	naturę vires. gratiã.

Vel, vt tabula interpretationis respondeat historiæ & tabulæ historiæ:

Serui Liberi	nati ex	pactione veteri siue terrestri Hierusalem pactione noua siue cœlesti Hierusalem	secũdũ	naturæ vires & opera. gratiam & Christum.

Ex hac tabula colligitur hæc propositio, filij veteris pactionis siue qui sub Lege sunt, serui sunt; contrà verò, filij nouæ pactionis siue qui sub Euangelio sunt, liberi sunt. Ad hanc propositionem assumitur, At nos non sumus serui, sed liberi. Assumptio hæc, vt quæ pro confesso accipiatur, omissa est; conclusio verò expressa est; Ergo non sumus filij veteris pactionis siue ancillæ, vt ipse loquitur; sed nouæ pactionis & liberæ: siue, quod idem est, non sumus sub Lege, sed sub promisione. Estque hoc argumentum tertium quo ostendit Galatas non esse sub Lege, sed sub promisione. Argumentum est à cõditione tam eorum qui sub Lege sunt, quàm qui sub promisione, nimirum horum libertate, illorum seruitute.

ANA-

ANALYSIS CAP. V.

ARGVMENTVM.

Huius capitis partes ſunt tres.

I. Primùm hortatur ad perſeuerantiam in libertate ad verſ.7.

II. Deinde iam quarta vice reprehendit Galatarum apoſtaſiã ad verſ.13.

III. Hinc ſequitur doctrina paranetica de Chriſtianis moribus ad finem capitis.

CAP. V.

1 *In libertate igitur qua Chriſtus nos liberauit, perſtate, & ne è contrario implicamini ſeruitutis iugo.*

2 *Ecce, ego Paulus dico vobis, ſi circumcidamini, Chriſtum nihil vobis profuturum.*

3 *Teſtor enim rurſum omni homini qui circumciditur, eum eſſe debitorem totius Legis ſeruandæ.*

4 *Facti eſtis inanes, ſeparati à Chriſto, quicunque per legem iuſtificamini, & à gratia excidiſtis.*

5 *Nos enim Spiritu ex fide ſpem iuſtitiæ expectamus.*

6 *Nam in Chriſto Ieſu neque circumciſio quicquam valet, neque præputium: ſed fides per charitatem agens.*

I*N libertate*] Superiori capite conclu ſit Galatas ſub promiſſione eſſe, nõ autem ſub lege: nunc autem hortatur vt perſeuerent ſub promiſſione;

nec, è contrario, implicent se legis iugo. Doctrinam igitur ipsam satis prolixam de legis abrogatione, inde à versu. 23. capitis tertij, sequitur exhortatio ista ad perseuerantiam *Libertate*, hoc est, perstate sub promissione, sub qua liberi estis: nam hæc verba exponenda sunt per relationem ad vltimum versum præcedentis capitis, in quo dictum est, *Non sumus ancillæ filij, sed liberæ*, hoc est, non sumus sub lege, sed sub promissione: Hinc est exhortatio. Ergo manete filij liberę, & ne vos ex filiis liberæ efficiatis ipsi filios ancillæ. Verùm Apostolus pro filiis liberæ dixit liberos, & pro filiis ancillæ, dixit seruos: & hortatus est ad perseuerantiam in libertate, dehortatus autem est à defectione in seruitutem legis. Dixit *iugum seruitutis*, quia seruitus legalis ceruicibus hominum imponitur tãquam iugum graue, quod ferre ipsi non possunt: vide Act. 15. 10. Vbi legem vocat iugum ceruici impositum, quod neque partes, neque ipsi portare potuerunt. vide Matthæum. 23. 4.

2. *Ecce ego Paulus*] Ratio dehortationis proximæ ab incommodo, quod sequitur legis iugum. Tractatur per occupationem: dici enim ab iis potuit, nos circumcisionem duntaxat amplectimur, & cum Euangelio Christi coniungimus: huic respondet, *si circumcidamini Christus nihil vobis prodest*. Responsionem hanc effert cũ obtestatione quadam, quasi diceret, hoc certò futurum experiemini quod ego dico: Ergo in-

com-

ommodum eſt, quòd Chriſtus nihil iis profuurus ſit.

3. Reſponſionem hanc deinde reſoluit in uam cauſam, quæ ſyllogiſmi aſſumptio eſt. *Teor enim*: quaſi diceret, Ego Paulus rurſum hoc lico; Quemadmodum dixi circumciſo Chritum nihil profuturum, ita rurſum dico circumciſum aſtrictum eſſe obſeruationi totius egis. Ergo quemadmodum concluſio cum tetificatione quadam Pauli propoſita eſt, ita & ſſumptio. His teſtificationibus innuitur veri as & certitudo harum ſententiarum, quas hîc uo teſtimonio confirmatas effert, & ſic aſſeueat veras eſſe.

Eum eſſe debitorem] Ratio cur circumciſus atringatur ad totius legis obſeruationẽ eſt, quia ircumciſio initiatio quædã fuit, vt ſic loquar, d legem vniuerſam; & qui circumcidebatur, labat nomen ſuum quaſi Moſi legiſlatori, ſeēque obligauit ad totius legis Moſaicæ obſeruationem. Quemadmodum nunc qui baptizantur, dant nomen ſuum Chriſto, ſeſéque obigãt ad omnes partes Chriſtianiſmi: fuit enim ircumciſio initiationis ſacramentum Iudæis lim, vt nunc Chriſtianis eſt Baptiſmus.

4. *Facti eſtis*] Hæc ratio eſt cur ex hac aſumptione ſequatur illa concluſio, ſiue ſyllogiſmi propoſitio. Eſt autem ſyllogiſmi propoſiio; Quicunque per Legem iuſtificantur, ſiue, uod idem eſt, debitores ſunt totius legis ſer-

uandæ, illi facti sunt inanes Christi, & à grati[a] exciderunt. Assumptio est, Atqui qui circum[ci]ciditur, iustificatur per Legem, siue debitor es[t] totius Legis seruandæ, vnde sequitur conclusio; Ergo ei qui circumciditur inanis factus es[t] Christus, siue Christus ei nihil prodest.

Quicunque per] Sensus est, qui quæritis per le[gem] iustificari, vel, vt loquitur Rom. 9. 31. *Qu[i] sectamini legem iustitiæ*: nam reipsa *nulla caro iustificatur per legem*, Rom. 3. 20. Porrò pro eodem sumit ista, iustificari per legem, & debitorem esse totius Legis seruandæ: nam qui debitorem se facit Legis obseruandæ, is quærit iustitiam per Legem. Hoc igitur est illius consequens: & sæpe antecedens & consequens indifferente[r] sumuntur.

Et à gratia] hæc coniuncta sunt, inanes fieri Christi, & à gratia excidere; vt & Christus & Dei gratia simul sunt, séque mutuò ponunt & tollunt. Nam Dei gratia & misericordia est in solo Christo; & si Christus sit, Dei gratia est, & misericordia. Nota hoc loco Christum & Legem, gratiam & opera, vnà consistere non posse, quorum vnum si ponatur, alterum tollatur necesse est. vide huiusmodi oppositionē Rom. 4. 4. & 11. 6. Gal. 2. 21. Item 3. 12. Neque est quòd isti obiiciant opera συναιτία siue concausas esse in nobis iustificandis; neq; quo minus συναιτία sint in nobis iustificandis impedire hanc, aut huiusmodi aliquam Pauli propositionem,

cùm

ìm Paulus ex ſolis operibus Legis affirmatis
eget Chriſtum, non autem ex operibus, tan-
uam concauſa cum Chriſto, Chriſtum neget.
loc enim planè falſum eſſe quod aſſerunt, vel
x eo videmus, quòd Paulo negotium fuit cum
s qui Legem & Legis opera cum Chriſto tan-
uam concauſas coniunxerunt in re iuſtifica-
onis. Aduerſus hos autem ſic argumentatur:
Qui iuſtificatur per Legem, inanis factus eſt
Chriſti.

5. *Nos enim*] Ratio propoſitionis ſyllo-
iſmi, à modo iuſtificandi, quo qui Chriſti par-
icipes fiunt iuſtificantur, ſuperiori illi per Le-
em iuſtificandi modo planè contrario. Eſt au-
em quòd qui Chriſti participes fiūt per fidem
uſtificētur: Nam quod dicit, *Nos*, intelligit eos
ui Chriſti fiunt participes, qui oppoſiti ſunt
is qui Chriſti inanes facti ſunt.

Spiritu] Cauſam fidei notat, vt & expectatio-
nis ſiue ſpei, in fine verſus; non naturam, aut na
uræ inſtinctum, ſed Spiritum Dei ſanctum.

Ex fide] dixiſſet quidem vno verbo, fide iuſti-
icamur, ſed ad maiorem fidei qua iuſtificamur
commendationem, coniungit cum fide ſpem
vitæ æternæ, quæ fidem iuſtificantem ſequitur
neceſſariò. Nam ſenſus eſt, quaſi diceret ex fi-
de, qua nimirum iuſtificamur expectamus ſpē
(hoc eſt, vitam æternam ſperatam) Iuſtitiæ, hoc
eſt, quæ vita æterna iuſtificationem noſtram ſe-
quitur. Nota igitur hoc loco ex fide iuſtifican-

te ſpem ſiue expectationem ſequi: vnde dicit *ex fide expectamus*. Præterea ex iuſtitia vitam ſequi: vnde ſpes iuſtitiæ vocatur, hoc eſt; vita æterna, quæ iuſtitiam ſequitur.

6. *Nam in Chriſto*] Rationẽ reddit cur Chriſtiani ex fide iuſtificentur, hoc eſt, cur hoc modo iuſtificentur, ex abnegatione modorum iuſtificationis contrariorum. Duo ſunt autem iuſtificationis modi quos abnegat, & remouet ab iis qui in Chriſto ſunt, nempe, præputium & circumciſio: quaſi diceret, Chriſtianos, neque præputium, neque circumciſio, iuſtificat; ſiue, quod idem eſt, neque præputium, neque circumciſio valent quicquam iis qui in Chriſto ſunt ad iuſtificationem: Ergo fides eſt qua Chriſtiani iuſtificantur.

Per charitatem] Hac quaſi differentia diſtinguitur vera & non ſimulata fides, ab hypocritica & ſimulata. Et Paulus eam adiecit, vt oſtendat ſe loqui de vera illa & nõ ſimulata fide. Nõ igitur ex hac differentia fidei adiecta, dicẽdum eſt charitatem & opera charitatis συναιτία eſſe cum fide in nobis iuſtificandis. Manifeſta enim captio eſt quæ ita concluditur: fides per charitatem operans nos iuſtificat, ergo opera charitatis nos iuſtificant. Captio eſt à coniunctis ad diuiſa.

7 *Currebatis pulchrè, quis vos inhibuit, vt non obſequeremini veritati?*

8 *Hac*

8 *Hæc persuasio non* eſt *ex eo qui vocat vos.*

9 *Paulùm fermenti totam maſſam fermentat.*

10 *Ego confido de vobis in Domino, vos nihil aliud eſſe ſenſuros: ſed qui turbat vos, auferet condemnationem, quiſquis fuerit.*

11 *Ego autem, fratres, ſi circumciſionem etiam prædico, quid adhuc perſequutionem patior? nempe abolitum eſt offendiculum crucis.*

12 *Vtinam etiam abſcindantur qui vos inquietant.*

7. C*Vrrebatis*] Secunda pars capitis, in qua iam quarta vice Galatas reprehendit: nam incertum eſt ex hac Epiſtola, magíſne ex inſtituto doceat, an reprehendat: reprehendit autem ob apoſtaſiam & defectionem. Argumentum hoc loco eſt, à pulchro illo progreſſu, quem fecerunt in veritate: *Currebatis*, inquit, *pulchrè.* Metaphora eſt ab iis qui in ſtadio currunt, cuiuſmodi frequens apud Paulum 1. Cor. 9.24. Item. 2. Tim. 4.7.

Quis vos] conſequens argumentationis tractatur dialogiſmo, in interrogatione & reſponſione poſito. Senſus eſt, ergo malè defeciſtis à veritate.

8. *Hæc perſuaſio*] Occupat eorum reſponſionem, in qua Deo qui ipſos vocauit, perſuaſioné hanc de lege coniungenda cum Euangelio fortaſſe tribuerent. Reſpõdet, eos nõ ita doctos eſſe à Deo, qui eſt veritatis dũtaxat doctor.

9. *Paulum fermenti*]altera occupatio, at agitur de re parui momenti; de circumcisione & ritibus,nescio quibus? Respōdet,vniuersam puram & sinceram doctrinam corrumpi ac peruerti admistione alicuius partis, vel minimæ,doctrinæ impuræ: hoc autem significat similitudine quadam & parabola à fermento: qua etiam ipse Christus vsus est. Alibi autem, vt 2.Tim.2.16.apertè loquitur, dicitq; eos qui cœperunt semel à scopo aberrare ad maiorem procedere impietatem, & sermoné eorum depascere vt gangrænam.

10. *Ego confido*] Correctio & mitigatio superioris reprehensionis, in qua primùm significat se de Galatis meliora sperare:deinde iudicium denunciat in pseudoapostolos. De Galatis ergo dicit, confidere se eos nihil aliud esse sensuros,hoc est,aliud à veritate ea quam acceperunt.Atqui iam aliud senserunt,cùm passim in hac Epistola defectionem & apostasiam iis obiiciat? Respondeo, Apostolum in futurum respicere, innueréque eos nihil aliud finaliter,vt sic dicam,sensuros:& si quid aliter nunc sentiant, hoc Deum iis postea retecturum, vt loquitur Paulus Phil.3.15.

Sed qui turbat]E diuerso denunciat iudicium in pseudoapostolos: turbabant autem eos,ideò quod volebant inuertere Euangelium Christi, vt ipse turbandi verbum exposuit, suprà 1.7. quo loco sequitur talis qualis hîc est iudicij

dicij denunciatio.

Quisquis fuerit] Significat turbatores istos citra exceptionem omnem condemnationem ablaturos. Quemadmodum cap.1.8.ne se quidem, ne angelum etiam è cœlo excepit,& exemit ab hoc iudicio & anathemate.

11. *Ego autem fratres*] Dixit proximè turbatorem quemcunque citra exceptionem iudicium ablaturum; nunc se purgat ab hoc facto & turbatione, ne videatur ad eum iudiciũ hoc pertinere.Se autem adeò purum esse significat ab hoc facto & turbatione ipsorum, vt è cõtrà quòd non turbet ipsos,& circumcisionem prædicet (hinc enim illa turbatio) significet se persecutionem pati.Sensus igitur est,*Si ego circumcisionem prædico*, id est, si vos turbo, *quid adhuc persecutionem patior?* hoc est,non persecutionem paterer. Ratio subiecta est,quia circumcisio, vel doctrina circumcisionis, coniuncta cum doctrina Euangelij & crucis Christi, tollit omnem offensionem illam,qua Iudęi offenduntur cruce Christi. Argumentatio itaque hoc loco, qua demonstrat se purum esse ab hoc facto,séque non eos turbare, hæc est: Ego persecutionem patior, quia non vt alij, vos turbo, & vnà cum cruce Christi circumcisionem prædico: Ergo, ego non is sum qui vos turbo. Probatur sequela; ná si,inquit, vos turbarem,& circumcisionem prædicarem, profectò non offenderentur in me Iudæi: Atqui nulla existente of

fensione, nulla esset persecutio: Ergo hæc ipsa persecutio quam patior, arguit me non esse ex iis qui vos turbant. Vel syllogismus est connexus, cuius propositio hîc tantùm habetur: Si vos turbarem, non paterer persecutionem: atqui patior: ergo non turbo. Probatur connexio propositionis, quia si vos turbarem doctrinâ circumcisionis nulla esset Iudæorum in me offensio, & proinde nulla persecutio.

Nota igitur, sinceritatem doctrinæ parere offensionem; offensionem rursus gignere persecutionem. Ergo necesse est quicunque sinceram doctrinam volũt tradere offendiculo sint & persecutionem patiantur. Quod cùm vident pseudodoctores, veritati admiscent mendacia ac sinceritatem doctrinæ Christi peruertunt, tantùm ne ob crucem Christi persecutionem patiantur, sicut illius temporis pseudoapostoli, vt loquitur Paulus posteà 6.12.

12. *Vtinam etiam*] Redit ad denũciationem; postquam se ipsum purgauit, neque denunciat modò aut pronunciat iudicium in falsos Apostolos, sed zelo quodã Christi ac veritatis ipsius optat & imprecatur turbatoribus iudicium.

Abscindantur] Hoc est quod dixit capite primo, *anathema sint*, & Rom. 9.3. Anathema separatum à Christo, nã abscisio hæc est separatio à Christo, & ab ea quæ in ipso est gratia.

Inquietant] Suprà dixit *turbant* eodem sensu. Inquietatio autem hæc nihil est aliud, quàm

dimotio

dimotio quædam ipſorum à ſana mente. Ideò Apoſtolus 2.Theſ.2.2.pro eodem hæc ſumpſit, à mente dimoueri & turbari: *Ne citò*, inquit, *à mente dimoueamini, neque turbemini.* De zelo vnde proficiſcuntur huiuſmodi denunciationes, & imprecationes diximus in caput primum.

13 *Vos enim ad libertatem vocati eſtis, fratres: tantùm ne libertatem* arripite vt datam *carni occaſionem, ſed ex charitate ſeruite alij aliis.*

14 *Nam tota Lex vno verbo completur, iſto* videlicet, *Diliges proximum tuum vt teipſum.*

15 *Quòd ſi alij alios mordetis & deuoratis, videte ne viciſsim alij ab aliis conſumamini.*

16 Hoc *autem dico, ſpiritu incedite, & quod cõcupiſcit caro ne perficite.*

17 *Nam caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus carnem: hæc autem inter ſe oppoſita ſunt, vt non quæcunque volueritis, eadem faciatis.*

18 *Quòd ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege.*

19 *Porro manifeſta ſunt opera carnis: quæ ſunt, adulterium, ſcortatio, impuritas, proteruia,*

20 *Idololatria, veneficium: inimicitiæ, lis, æmulationes, iræ, contentiones, diſsidia, hæreſes,*

21 *Inuidiæ, cædes, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia: quæ prædico vobis, ſicut prædixi: eos* videlicet *qui talia agunt, regni Dei non fore hæredes.*

22 *At fructus Spiritus eſt charitas, gaudium,*

pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia.

23 *Aduersus eos qui sunt eiusmodi, non est lex.*

24 *Qui enim* sunt *Christi, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiscentiis.*

25 *Si viuimus spiritu, spiritu etiam incedamus.*

26 *Ne simus inanis gloriæ cupidi, alij alios prouocantes, alij aliis inuidentes.*

13. *Vos enim*] Ratio est tam diræ imprecationis, qua transitum sibi facit ad aliam Epistolæ partem, quæ est de Christianis moribus. Est autem à præsenti eorum conditione, & beata illa libertate ad quam sunt vocati in Christo Iesu: nam hæc conditio libertatis, quò beatior est, eò grauius iudicium incidit in eos, qui conditionem tam beatam perturbant.

Tantum ne libertatem] Hîc incipit doctrina parænetica, & quæ est de moribus. Estque hæc *prima paranesis* siue admonitio, ne libertatem Christianam & spiritualem commutēt in carnalem. *Carnis* nomine hîc intellige naturæ corruptelam; hæc omnes occasiones peccandi auidè arripit: audito igitur semel libertatis nomine, eam interpretatur licentiam ad peccádum. Quamobrem cauendum nobis perpetuò est, ne etiam ex rebus bonis, cuiusmodi est Christiana ista libertas, reliquiæ istæ corruptionis

quæ

quæ adhuc aliquot in nobis reſident, occaſionem peccandi arripiant. Neque enim rebus tantùm in ſe malis vtitur caro ad malum, ſed etiam rebus in ſe bonis ad peccádum abutitur. Auidè enim captat omnes peccádi occaſiones, Rom. 6.1. Videmus eam ex gratia Dei ſuperabundante, & gratuita iuſtificatione, arripere peccandi occaſionem. Poſtquàm enim Paulus de gratia ſatis multa dixiſſet, tum occipit caro, *Quid igitur, in peccato permanebimus?* Simile quid etiam vidimus ſuprà in hac Epiſtola 2.17.

Sed ex charitate] Hactenus prohibuit abuſum libertatis Chriſtianæ; nunc è diuerſo verum eius vſum præcipit, qui eſt in officiis charitatis: éſtque hæc ſecunda parænеſis à ſuperiori diuerſa. Officium charitatis quodcunque ſeruiédi verbo complectitur: Omne enim officium charitatis conſiſtit in ſeruiendo; & qui diligit ſeruit, &, vt loquitur poſteà. 6.2. portat onus quaſi eius quem diligit. Charitas enim perpetuò eſt cùm humilitate, & modeſtia, qua fit vt quiſque alium ſe præſtantiorem exiſtimet Philip. 2.3. & quiſquis ſincerè amat, is profectò humili ſit animo ac modeſto neceſſe eſt, quo ſeſe libenter omnibus aliis ſubmittat. Vnde charitatis proprietatem hanc inter reliquas aſſignauit Apoſtolus 1. Cor. 13.4. Quòd non infletur, hoc eſt, quòd humilis ſit. Eſt itaque humilitas virtus cum charitate, tanquam omnium christianarum virtutum radice, coniuncta, & e-

ius quædam proprietas.

14. *Nam tota lex*] Aliquot argumentis ad charitatem mutuam hortatur: primum eſt ex charitatis quadam definitione, hac nimirum, quòd Charitas ſit totius legis complementum. Eodem argumento ad charitatem exhortatus eſt Rom.13.8. Nam *qui diligit alterum*, inquit, *legem impleuit*: & ibidem v.10. concluſit; *Expletio legis eſt charitas*: legem intellige hîc, vel ſecũdam legis tabulam (eſt enim hæc ſententia quæ ſequitur ſecundæ tabulæ ſumma) vel, ſi lubet, primam etiam intellige, totam enim dicit. Nã etiam dilectio Dei ad dilectionem proximi reducitur aliquo modo, & ſub ea intelligitur: dilectio enim proximi oritur neceſſariò ex dilectione Dei, & dilectio Dei manifeſtatur dilectione proximi. Quare qui præcipit dilectionem proximi, is eadem opera præcipit dilectionem Dei; & hoc tantùm requirit vt arguamus dilectionem Dei, ex dilectione proximi, tanquam effecto manifeſtiori.

15. *Quod ſi alij alios*] Argumentum *ſecundum* mutuæ dilectionis, à contrarij mutui odij & iniuriæ conſequente: quaſi dicat, Si vos non mutuò dilexeritis, ſed è contrà mutuò vos oderitis, profectò futurum eſt iuſto Dei iudicio, vt tandem alij alios planè conſumatis. Conſumendi enim verbum hoc loco plus videtur ſignificare quàm mordendi & deuorandi: eſtque conſumptio perditionis, cum in ſuperioribus verbis

bis intelligatur duntaxat perditionis principiū: nam mutuum odium,& mutuæ iniuriæ tádem cedunt in mutuam perniciem.Cauenda igitur initia odiorum, & iniuriarum : desinunt enim tandem in cōsumptionem, extremámque perniciem.

16.. *Hoc autem dico*] Paræneſis *tertia*, qua in ſumma comprehendit omnem ſpiritualem conuerſationem, & quodcunque Chriſtiani officium.hoc dico,inquit,hoc eſt, vt in ſumma dicam:correctionis quędam ſpecies eſt.Eodem ſenſu alibi dicit,*Incedere ſecūdum ſpiritum*, Rom. 8.1.Simul dehortatur à conuerſatione ſecundū carnem, vel potiùs carnis concupiſcentiam, ideò dicit, ne perficite quod concupiſcit caro. *Concupiſcentia* hîc, eſt motus carnis impurus quicunque:hic motus, dicit Iacobus 1.15.parit peccatum, nempe actuale & externum, quod, nimirum exequitur, per externa corporis organa & membra.

17. *Nam caro*] Ratio hæc eſt à contrariis concupiſcentiis ſpiritus & carnis.Neque enim ſpiritus & caro res duntaxat alias atque alias ſiue diuerſas concupiſcunt, verùm planè contrarias;neque enim lucta exiſtit ex diuerſis concupiſcentiis,verùm ex contrariis & inter ſe pugnantibus. Argumentatio itaque eſt,Contrariæ ſunt concupiſcentiæ ſpiritus & carnis. Ergo ne perficite quod concupiſcit caro.Ratio enim hæc pertinet ad diſſuaſionem ſiue dehor-

tationem ab executione concupiſcentię carni de qua proximè, vt ipſa concluſio in fine verſus ſatis indicat.

Hæc autem inter ſe] Concluſio cum repetita aſumptionis ſententia: quaſi dicat, Ea, quam dixi, oppoſitio & pugna concupiſcentiæ ſpiritu & carnis, eò pertinet, vt non obſequamini concupiſcentiæ carnis. Quare argumento hoc à contrariis ſuadet potiſſimum ne conuerſatio ipſorum ſit ſecundum carnem.

Volueritis] Nempe, ſecundum carnem: Nam voluntas hîc eſt carnis concupiſcentia.

Eadem faciatis] Hoc eſt, exequamini re ipſa & opere, quo ſignificat Apoſtolus, non obediendum eſſe concupiſcentiæ & interno motui carnis, quod etiam peccatum eſt & mortem promeretur, ſi fieri non poſſit vt ipſi motus interni, &, vt vocat Rom. 7.5. affectiones peccatorũ, cohibeantur. Eo ſenſu videtur dicere. Eph. 4 26. Iraſcimini & ne peccate: quaſi dicat, Si contingat aliquando vt caro erumpat in motum iræ perturbatum, ne exequimini quod ſuadet ira, hoc eſt, ne vlciſcimini, aut re ipſa iniuriam facite. Quàm autẽ difficile ſit non facere quod nolumus malum, contraque quàm facile ſit non facere quod volumus bonum: vide Rom. 7.15. & deinceps; quo loco videbis etiam quàm difficile ſit facere quod volumus bonum: non enim, inquit, facio bonum quod volo; contraq; quàm facile ſit facere malum quod nolumus.

Quò fit vt tristi experientia discamus in lucta hac spiritus & carnis ferè superiorem esse carnem,& nos abripere ad executionem voluntatis suæ, adeò vt nisi daret Deus resipiscentiam, & confugeremus per fidem ad Christum, id quod ibidem facit Apostolus post opus carnis perfectum,de nobis actum esset.

18. *Quod si spiritu*]Nunc vicissim suadet conuersationem secundum spiritum: Argumentum est ab eorum conditione qui incedunt secundum spiritum,Non sunt sub lege, hoc est, non sunt sub execratione legis.Nam apud Paulum hæc idem sunt, esse sub lege, esse sub peccato,& esse sub damnatione : vide Rom.7.& 8. capitibus. Quòd autem regenitis & iustis lex non sit imposita:vide 1.Tim.1.9. *Sciens*, inquit, *legem non esse positam iusto*,hoc est,spiritu sancto imbuto , & vltrò facienti quæ lex mandat, huiusmodi,inquam, homini non est imposita lex, vt iugum aliquod,& mandatum vrgens ac cogens sub pœna maledictionis: alioqui enim etiam iusto & regenito viuendum est secundum legem:iustus autem vltrò & sua sponte viuit secundum legem,non coactè.

19. *Porrò manifesta*]Vicissim dehortatur ab operibus carnis. argumentum est, Qui opera carnis faciunt,regni Dei non sunt futuri hæredes;ergo ne facite opera carnis: probatur antecedens inductione operum carnis. Opera carnis sunt adulterium, scortatio, impuritas, pro-

teruia,&c.at qui talia agunt, regni Dei nō sun futuri hæredes: Ergo qui faciunt opera carni regni Dei non ſunt futuri hæredes.

Manifeſta] Ante inductionem præfatur opera carnis manifeſta eſſe, ídque non tantùm ex lege ſcripta, ſed etiam ex lege naturæ.

Quæ ſunt] In hac enumeratione quatuor prima vitia impingunt in ſecũdam legis tabulam. & tertiam eius tabulæ legem.

20. *Idololatria, Veneficium*] Duo hæc vitia pugnant aduerſus primam legis tabulam.

Inimicitiæ] Hæc quæ in tertio ordine ſunt vitia, excepto vno, quod hæreſis eſt, pugnant aduerſus ſecundam legis tabulam, & legem ſecũdam: numerantur autem octo.

Ebrietates, comeſſationes] In quarto ordine duo hæc vitia pugnant aduerſus tertiam legem ſecundæ tabulæ.

21. *Quæ prædico*] Hæc aſſumptio eſt proſyllogiſmi: Nam enthymema quod huius loci pręcipuum eſt, non expreſſè habetur in textu; eius antecedens intelligitur, concludendum ex hac proſyllogiſmi aſſumptione, hoc nimirum, Qui faciunt opera carnis non ſunt futuri regni Dei hæredes. Porrò reſipiſcentiæ exceptio hîc intelligenda eſt: excludũtur enim è regno cœlorum non qui his modis peccant ſimpliciter, ſed qui peccant citra reſipiſcentiam.

22. 23. *At fructus*] Viciſſim hortatur ad opera ſpiritus. Qui opera ſpiritus faciunt, aduerſus

ſus eos non eſt lex, hoc eſt, vt dicit 1.Tim.1.9. Lex iis non eſt poſita, quia nimirum ſeſe legi ſponte ſubiiciunt: lex autem poſita eſt iis,qui, vt illic dicitur, ſubiici neſciunt, & refractariis, quia nimirum lex eos cogit in ordinem denunciando maledictionem, iuxta illud, *Maledictus omnis qui non manſerit*,&c. Hinc ſequitur concluſio exhortationis,Ergo opera ſpiritus facite. Antecedens probatur:hæc ſunt opera ſpiritus, charitas,gaudium,pax,&c.at aduerſus eiuſmodi non eſt lex: Ergo qui opera ſpiritus faciunt aduerſus eos non eſt lex.

Charitas]Fons virtutum, ac officiorum aliorum omnium primo loco numeratur charitas. In primo ordine opera ſpiritus,quæ hîc ſex numerantur, opponuntur operibus carnis in tertio ordine;fides opponitur vitiis in ſecundo ordine.

Temperantia] Opponitur vitiis in primo & vltimo ordine.

24. *Qui enim*]Ratio aſſumptionis proſyllogiſmi:ſunt enim Chriſti:ergo aduerſus eos non eſt lex.Ratio ſequelæ,quia qui Chriſti ſunt carnem crucifixerunt,id eſt, non habent in ſe materiam legis,quæ eſt caro cum concupiſcentiis & affectibus. Affectiones enim carnis per legem exiſtunt Rom.7.5.

25. *Si viuimus*]Hoc aliud argumentum eſt, quo ſuadet ad ambulandum ſecundum ſpiritum. Eſt autem à regeneratione: nam viuere

ſpiritu hoc loco eſt regenerari.

26. *Ne ſimus*] Hactenus in genere partim hortatus eſt ad incedendum ſecundum ſpiritum, partim dehortatus eſt à vita & conuerſatione ſecundum carnem. Nunc ſpecialiter dehortatur à ſpecialibus vitiis ac carnis operibus. ac primùm dehortatur ab ambitione: diſſuadet autem ab ambitione à duobus ipſius effectis, primum eſt in prouocando ſe viciſſim; alterum eſt in inuidendo ſibi inuicem. Ex his effectis primum eſt manifeſta iniuria; ſecundum verò occulta inuidia.

ANALYSIS CAP. VI.

ARGVMENTVM.

I. Hoc capite Primùm pergit in ſpecialibus admonitionibus, verſu vltimo præcedentis capitis inchoatis, in iiſq; immoratur ad verſ. 11.

II. Deinde præmiſſa tranſitione eſt concluſio Epiſtola ad verſum 18.

III. Tertiò, eſt valedictio verſu vltimo.

Cap. VI.

1 *Fratres, etiamſi præoccupatus fuerit homo in aliqua offenſa, vos ſpirituales inſtaurate huiuſmodi hominem cum ſpiritu manſuetudinis: conſiderans temetipſum, ne & tu tenteris.*

2 *Aly*

2 *Alij aliorum onera portate: & ita complete Legem Christi.*

3 *Nam si quis sibi videtur aliquid, quum nihil sit, hunc suus ipsius animus fallit.*

4 *Opus autem suum probet vnusquisque: & tunc in semetipso gloriationem habebit, & non in alio.*

5 *Nam vnusquisque suum onus portabit.*

6 *Communicet autem qui instituitur in sermone, ei qui se instituit, omnia bona.*

7 *Ne fallimini: Deus non irridetur. quicquid enim seminauerit homo, hoc & metet.*

8 *Nam qui seminat carni suæ, ex carne metet interitum: qui verò seminat spiritui, ex spiritu metet vitam æternam.*

9 *Porro ne benefaciendo segnescamus. tempore enim suo metemus, si non elanguerimus.*

10 *Nempe igitur dum tempus habemus, simus benefici erga omnes, maximè verò erga domesticos fidei.*

F*Ratres etiamsi*] Secunda admonitio specialis, vt fratrem præoccupatum in aliqua offensa instaurent cum mansuetudine. Fratres cõpellat benigna compellatione, cum hortatur ad fratrem benignè instaurandum.

Præoccupatus] Hoc est, incautus per imprudentiam oppressus fuerit insidiis Satanæ, *Qui tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret*

1. Petr. 5.8. & carnis infirmitate Matth. 26. 41. Vnde & παράπτωμα offensa siue delictum hoc loco intelligitur, non quodcunque peccatum, sed peccatum ex infirmitate admissum, non ex malitia aut obstinato Dei contemptu.

Spirituales] Spirituales eos vocat qui spiritu Dei ducuntur Gal. 5. 18. eiúsque efficaci potentia sustentantur. Hos Rom. 15. 1. δυνατοὺς firmos appellauit, & opposuit ἀδυνατοῖς, infirmis.

Cum spiritu] Modus instaurationis, cum spiritu mansuetudinis, hoc est, cum mansuetudine & lenitate. Nota spiritum & omnia eius dona dari nobis non propter nos tantùm, sed & propter alios, præsertim autem propter fratres infirmos, vt etiam illi per dona quæ dedit nobis Deus instaurentur: & quò insigniora dona quis à Deo consecutus est, eò magis obligatum esse vt infirmos instauret & ad Christum reducat.

Considerans] Ratio modi huius sumpta ab infirmitate etiam ipsius spiritualis, cui instaurationem alterius præcipit; quasi dicat. Tu quoque infirmus es, & potes tentari à carne & Satana, quemadmodum ille: Ergo, consideratio infirmitatis tuæ debet te excitare ad lapsi fratris instaurationem. Mutat numerum, priùs enim vsus est numero plurali; nunc vtitur singulari, vt vnicuique sigillatim, etiam maximè spirituali commendet hanc infirmitatis

suæ

ſuæ conſiderationem.

2. *Alij aliorum*] Tertium ſpeciale præceptum, quo commendat mūtuum leuamen, & charitatis officium quod eſt in portandis aliorum oneribus, hoc eſt, in tolerandis fratrum infirmitatibus, & imbecillitatibus iiſque corrigendis. Simile eſt præceptum Rom. 15. verſ.1.

Et ita completa]Ratio præceptionis à fine ſiue vſu officij huius charitatis, nempe, cōpletione legis Chriſti, cui implendæ obſtringuntur quicunque Chriſto nomen dederunt. Lex hæc Chriſti eſt præceptum charitatis, quod Chriſtus ſuum vocat Iohan.15.12. *Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis alij alios*; & Iohan.15.34.mandatum nouum appellat. *Mandatum nouum do vobis, vt alij alios diligatis.* Charitatis autem lex completur ex charitatis officiis, vt docet Iohan. *Filioli mei, ne diligamus verbo, neque lingua ſolùm, ſed opere & veritate.* 1. Epiſt. cap. 3. v.18.

3. *Nam ſi quis*]Per occupationem remouet impedimentum quoddam huius officij charitatis: præcipuum impedimentum eſt φιλαυτία, & nimia æſtimatio ſui præ aliis: nam φιλαυτὸς apud ſe ſtatuit, minimè ſe aliis eſſe obligatum, & nullam eorum curam ſibi ſuſcipiendam, quum ſe aliis multò præſtantiorem & excellentioribus donis præditum exiſtimet: hanc hominis de ſe opinionem conatur Apoſtolus

deprimere, quòd qui ita de se existimet animo fallatur.

Cum nihil sit] Ratio cur fallatur à vera ipsius conditione, quia reuera nihil est, & nihil in se habet præ aliis æstimandum: nam reuera nihil sunt omnia dona, etiam alioqui præstantissima sine modestia, qua alium quisque se præstantiorem existimat, Philip.2.vers.3.

4. *Opus autem suum*] Huic impedimento φιλαυτίας verum affert remedium, nempe probationem operis sui, vt nimirum quisq; probet opus suum seorsim apud semetipsum, non attendendo ad opus alterius, aut opus suum ex alterius opere æstimando. Sunt enim qui alioqui per se infirmi facta comparatione cum aliis quos vident se inferiores, materiam aliquã sese efferendi inde arripiant.

Et tunc in] Probationem operis sui, nõ aliam suadet vnicuique duobus argumẽtis, primum argumentum est à gloriatione, quam in semetipso habebit, & non in alio, si opus suum probet nulla comparatione habita cum alterius opere. Qui enim se ex aliis æstimat, & opus suũ confert cum opere alterius, totam gloriationis materiam extra se habet in alio; simpliciter verò nihil habet in quo iure gloriari possit. Gloriatio autem hæc est bonæ conscientiæ in iis, quæ officij nostri sunt & vocationis, per gratiã Dei fideliter & sincerè abeũdis, cuius exemplũ habemus in Paulo Act.23.vers.1. & 2. Cor.1.12.

5. *Nam*

5. *Nam vnusquisque*]Secundum argumentum à iusta compensatione operis cuiusque, quæ futura est vltimo illo die, vt quisque operatus est, ita mercedem reportabit suorum nō alienorum operum: vndē sequitur examinanda nobis esse opera nostra,non aliena. *Portare onus* aliter hic accipitur quàm versu 2.etsi vtrobique allegoricè sumatur. Nam nihil aliud est hoc loco quàm suorum factorum rationē reddere, & recipere mercedē sui operis pro ipsius operis ratione,gloriā quidem,& honorē & pacē, si opus bonū; oppressionē verò,& angustiā si opus malum fuerit,Rom.2.9.10.

6. *Communicet autem*]Quartum præceptum speciale,de beneficentia erga pastores: quibus tenetur grex communicare res omnes ad hanc vitam sustentandam necessarias. *Sermonis* nomine κατ' ἐξοχὴν intellige,vt sæpe aliàs,doctrinamEuangelij,pro qua communicata compensationem postulat bonorum huius vitæ: non quòd aliqua sit inter ista proportio (nam quæ potest esse æqualitas inter victum corporalem, quo naturalis hæc vita sustentatur, & spiritualem quo animæ pascuntur ad vitam æternam, inter bona terrena & cœlestia?)sed vt à maiori ostendat indignum esse si minister res cœlestes gregi communicans corporalibus hisce bonis à grege fraudetur. Sic enim apertissimè argumentatur 1.Cor.9.11.*Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum fuerit si nos vestra carnalia mes-*

fuerimus.Similis ratio eſt Rom.15.27. Porrò de officiis gregis erga paſtorem,vide 1.Cor.9.6.& deinceps,1.Theſſ.5.12.13.1.Tim.5.17.Heb.13.17. & alibi paſſim.

7. *Ne fallimini*] Occupat prætextus quibus excuſare poſſent auaritiam ſuam, vt ſunt ingenioſi admodum homines in quærendis ſubterfugiis, quibus Euangelij præcones debita bonorum communicatione fraudent. His omnibus prætextibus opponit Deum, qui cum omnia intueatur nullis hominum quantumuis ſpecioſis prætextibus poteſt irrideri. Ad hanc reſponſionem accedit, admonendo eos ne fallantur. Senſus igitur eſt, putatis vos ſpecioſis veſtris prætextibus poſſe excuſare auaritiam veſtram,ſed fallimini. Res enim vobis eſt cum Deo,cuius legati ſunt Euangelij doctores. Verbum *μυκτηρίζεται* irridentis geſtum exprimit, quaſi nares attrahentis.

Quicquid enim]Probat Deum non irrideri, à iuſta compenſatione quam rependit operibus hominum, quam exprimit per allegoriam Apoſtolo ſatis frequentē,vt 1.Cor.9.11.& 2.Cor. 9.6. vbi ſumptus comparat ſementi, lucrum autem meſſi, quam pro ſementis ratione Dominus ſuo tempore redditurus eſt.

8. *Nam qui ſeminat*]Proximam allegoriam diſtributione explicat. Qui ſeminat carni,metit interitum. Qui verò ſeminat ſpiritui,metit vitam æternam.*Seminare carni* hoc loco eſt,præ

ſentis

ſentis huius & perituræ vitæ commoditatibus inſeruire, in eáſque tantùm opes ſuas omnes impendere nullo futuræ vitæ reſpectu; quod quicunque faciunt metunt interitum, & mortem æternam. *Seminare ſpiritui* eſt, ſumptus facere in eas res quæ ad pietatem & religionem pertinent, eóque in iis faciendis, ad cœleſtem illam & ſpiritualem vitam inprimis reſpicere; quod quicunque faciunt, metent gloriam & vitam æternam. Obſerua igitur, minimè nobis perire quod in miniſtros Euangelij impenditur, vt vulgò homines putant, quum inde nobis in cœlis æternæ vitæ theſaurum recondamus.

9. *Porrò ne benefaciendo*] Quintum ſpeciale præceptum, quo proximè ſuperius quodammodò extendit, ab hypotheſi tranſiens ad theſin. Nam proximè beneficentiam erga miniſtros Euangelij commendauit; nunc verò eam erga omnes commendat, vt quantum in nobis eſt, aliorum omnium neceſſitatibus communicemus, impertiendo ei cui opus fuerit, vt loquitur Eph. 4.28. Verùm Apoſtolus non ſimpliciter dicit benefaciendum, ſed, non ſegneſcendum in benefaciendo: qua loquendi forma non tantùm innuit torporem illum in quem omnes natura propenſi ſumus (natura enim omnes in benefaciendo ſegneſcimus) ſed etiam ſignificat multa eſſe extra nos in aliis quibuſcum nobis res eſt, quæ nos reddere poſſunt ad

benefaciendum segnes & tardos, quæ est aliorum ingratitudo, cuius solius si ratio à nobis habeatur, necesse est in benefaciendo segnes euadamus. Apostolus tamen monet, non propterea nobis in benefaciendo segnescendum.

Tempore enim] Ratio est à compensatione beneficentiæ, quam etsi iam non videamus, suo tamen tempore recipiemus à Domino vt non sit quod mouere nos debeat, aut à benefaciendo deterrere hominum erga quos benefici sumus, ingratitudo. Persistit autem in eadem allegoria quæ fuit versibus præcedentibus.

Si non elanguerimus] Vt beneficentiæ nostræ fructum suo tempore metamus, requirit perseuerantiæ conditionem: nisi enim perstiterimus in finem, nihil prodest quantacunque anteactæ vitæ beneficentia.

10. *Nempe igitur*] Ex proximo argumento concludit benefaciendum esse, & cōclusionem tum temporis restrictione, tum beneficentiæ obiectis illustrat.

Dum tempus] Significat constitutum esse certum tempus à Deo quo benefaciendum nobis sit; quod si beneficentię operibus vacuum sinamus præterire, non ampliùs benefaciendi locus relinquitur. Superiori versu metendi tempus quoddam proprium assignauit, quod quidem futurum est in altera illa & gloriosa vita. Nunc autem tempus serendi, hoc est, benefaciendi definit, quod huius vitæ terminis includen-

dendum est; cùm post hanc vitam cessatura sint omnia charitatis officia omnisque benefaciendi facultas auferenda sit. Similem restrictionem vide Heb. 3.13. *Exhortamini alij alios quotidie, quoad appellatur dies hodiernus.*

Erga omnes] Ostendit quibus sit benefaciendum: benefaciendum est in genere omnibus, etiam inimicis nostris qui nos oderunt, vt præcipit Christus Matth. 6.44. Sed inprimis obligati sumus ad beneficentiam erga fideles & sanctos, quibus arctissimis quibuscunque coniunctionis vinculis vniti sumus. Nam quò maior est coniunctio siue naturalis siue spiritualis, eò maior obligatio est ad benefaciendum. Vocantur autem fideles hoc loco *domestici fidei*, quòd omnes versentur in eadē Dei domo, hoc est, ecclesia quæ Dei domus vocatur 1. Tim. 3. 15. Heb. 3.2. In quam nemini patet aditus, nisi per fidem, qua omnia ecclesiæ membra inter se coadunantur.

11 *Videtis quàm longis literis vobis scripserim mea manu.*

12 *Quicunque volunt speciosi apparere in carne, ij cogunt vos circuncidi, tantùm ne ob crucem Christi persecutionem patiantur.*

13 *Nam ne ipsi quidem qui circunciduntur Legem seruant: sed volunt vos circuncidi, vt de vestra carne glorientur.*

14 *A me verò absit gloriari nisi in cruce Domi-*

ni nostri Iesu Christi: per quem mundus mihi crucifixus est, & ego mundo.

15 *Nam in Christo Iesu neque circumcisio quicquam valet, neque præputium, sed noua creatio.*

16 *Et quicunque secundum hanc regulam incedent, pax* erit *super eos & misericordia, & super Israëlem Dei.*

17 *De cætero nequis mihi molestias exhibeto: ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto*

11. V*idetis quam*]Conclusio epistolę huius, in qua ad detegendum pseudoapostolorum fucum, & Galatarum animos à falsa ipsorum doctrina auocandos, se cum iis comparat. Ad hanc conclusionem transit per locum attentionis, quo excitat Galatas ad inspiciendum laborem suum in scribendo ad ipsos, quem amplificat primum à literarum prolixitate, deinde à scribendi instrumento, quòd sua manu scripserit. Sensus igitur est quasi diceret: hæc hactenus tam prolixè scripta sunt mea manu, quod reliquum est sic habete.

Mea manu] Solebat Paulus vt plurimum in scribendis epistolis suis amanuensis opera vti, & salutationem postremam sua manu exarare, vt verisimile est ex 2. Thess. 3.17. & Coloss. 4. 18. & Rom. 16.22. Tertius apertè dicitur descriptor epistolæ ad Romanos. Hanc tamen epistolam profitetur Apostolus se sua manu scripsisse, vt inde Galatis constaret quàm seriò pro ipsorum

ipſorum conſtantia in veritate Euangelij laborauerit.

12 *Quicunque volunt*]Concluſio ipſa:in qua comparatione facta quaſi in tabula depingit ante oculos Galatarum, pſeudoapoſtolorum ingenium & ſuum. In protaſi comparationis habes factum pſeudoapoſtolorum & facti finem. Cogebant Galatas circumcidi,& circumciſionem ad ſalutem neceſſariam eſſe docebát in eum tantùm finem,ne perſecutionem paterentur ob crucem Chriſti,hoc eſt,ſinceram doctrinam Euangelij de ſalute per ſolam Chriſti crucem obtinenda, non admixtis ceremoniis legis. Nam circumciſionis & rituum Moſaicorum doctrina, coniuncta cum doctrina Euangelij & crucis Chriſti, tollebat offenſionem illam omnem qua offendebantur Iudæi prædicatione crucis Chriſti. Ideoque Iudæi neminẽ perſequebantur, niſi eos tantùm qui, ſublatis prorſus legis ceremoniis,ſolam Chriſti crucem prædicabant, vt Apoſtolus ſuprà docuit, 5.11. Ego autẽ, inquit fratres, *ſi circumciſionem etiam prædico,quid adhuc perſecutionem patior?* quaſi diceret, Si circumciſionem vnà cum Chriſto prædicarem,non paterer perſecutionem, cum Iudæi neminem perſequantur qui quouis modo legis ceremonias prædicat, ſiue cum Chriſto, ſiue ſine Chriſto.

Obſerua igitur hanc falſorum doctorum notam eſſe, velle Chriſtum docere ſine perſe-

cutione;ac proinde paratos esse potius quouis modo sinceram Euangelij doctrinam adulterare & veritati quæuis mendacia admiscere, quàm vt aliquam persecutionem ferant. Nam docendi finem proponunt sibi, non Christum, sed seipsos & commoda sua, quibus vel reiecto Christo semper volunt frui. Ideoque de iis sic loquitur Apostolus Phili. 2. 21. *Quæ sua ipsorum sunt quærunt, non quæ sunt Christi Iesu* & postea 3. 19. *Quorum Deus est venter.* εὐπροσωπῆσαι est pulchram speciem ostêtare ad hominum gratiam aucupandum, quod quidem fecerunt pseudoapostoli prædicâdo externas legis ceremonias, quæ hoc loco *carnis* nomine significantur.

13. *Nam ne ipsi*] Probat pseudoapostolorum hunc tantùm finem esse, dum cogunt Galatas circumcidi, vt ne persequutionem patiantur, per remotionem illius finis quem ipsi Galatis prætendebant per occupationem: poterant Galatæ obiecisse, at volunt nos circumcidi vt seruemus legem (hoc enim pseudoapostoli doctrinæ circumcisionis prætexebant:) Ergo non hic eorum finis est, ne persecutioné patiantur. Respondet Apostolus, tollendo hunc finem ex eo quòd ne ipsi quidem qui circumcidûtur legem seruent. Argumentum potest esse in hanc formam, Si cogerent vos circumcidi vt legem seruetis, ipsi qui circumciduntur legem seruarent: at ne ipsi quidem qui circumciduntur legem seruant: Ergo nô eo fine volût vos circumcidi

cidi vt legem ſeruetis. Fuit quidem circumci-ſionis finis in ſe obligatio ad totius legis obſeruationem, cuius baſis erat circũciſio, id quod docet Apoſtolus ſuprà 5.3. *Teſtor omni homini qui circumciditur eum debitorem eſſe totius legis ſeruandæ*, quia vt eo loco oſtendimus, circumciſio initiatio quædam fuit ad legem vniuerſam, & circumciſus quaſi nomen ſuum dabat Moſi legiſlatori ad legis Moſaicæ obſeruationẽ ſeſe obligans: Verùm pſeudoapoſtoli hunc finem neque in ſua, neque in aliorum perſona reſpiciebant, ſed id tantum in doctrina circumciſionis ante oculos habuerunt, vt inita cum Iudæis gratia perſecutionem vitarent.

Sed volunt vos] Remoto circumciſionis fine quem prætexebant pſeudoapoſtoli, redit ad verum finem, nempe, vt ipſi de carne Galatarum glorientur, hoc eſt, vt ex mutilata per circumciſionem carne veſtra vẽditent ſe Iudæis, quaſi totidem proſelytos ad Iudaiſmum adduxiſſent. Porrò hic finis nõ tam idem eſt cum eo qui fuit verſu ſuperiori, quàm cũ eo coniunctus: nã per circumciſionis doctrinã gratiã cũ Iudæis ineuntes, non tantũ perſecutionẽ effugiebãt, ſed etiam gloriationis materiã apud Iudæos captabant ex aucto circũciſorũ numero.

14. *A me verò*] Antapodoſis diſſimilitudinis, in qua Paulus ſe deſcribit auerſando, & remouendo à ſe illum docendi finem quem ſibi proponebant pſeudoapoſtoli, & aliam quam-

cunque similem gloriationis materiam: assumit autem vnam crucem Christi tanquam idoneam materiam in qua glorietur. Per *crucem Christi* hîc intellige Christum crucifixum & mortuum pro nobis, qui vnica est materia gloriationis omnium fidelium, 1.Cor.1.vers.31. 2.Cor 10.17.Philip.3.3. propter quem alia omnia etiam quæ alioqui lucra sunt, ducunt esse damnum & stercora Philip.3.8. Quem solum sibi statuunt cognoscendum.1.Cor.2.2. *Nam decreueram quicquam scire inter vos, nisi Iesum Christum, eúmque crucifixum.* Sensus igitur huius loci est, quasi diceret, illi gloriantur de carne vestra recusantes persecutionem pati ob crucem Christi: ego in solo Christo glorior, ipsiúsque cruce, cuius causa omnia ferre sum paratus. Ideo Rom.5.3. Profitetur se gloriari etiam in oppressionibus, quæ cum Christi cruce coniunctæ sunt.

Obserua hanc sinceri doctoris notam esse, semper habere sibi Christum ante oculos, in eius cruce gloriari, non quærere quæ sua sunt, sed præ Christo omnes huius vitæ commoditates pro nihilo habere, afflictiones quascunque pro Euangelio patienter perpeti, eiúsque veritatem libenter vel sanguine suo obsignare. Philip.2.17. *Quinetiam si pro libamento offerar super hostia sacrificióque fidei vestræ, gaudeo, & gratulor omnibus vobis.*

Per quem] Ratio cur in solo Christo crucifixo siue

to siue Christi cruce glorietur, ab effectis ipsius in se, quòd crucis huius virtute mundus ipsi crucifixus sit,& ipse mundo. Mundus hîc significat omnia mundana & externa quæ ad veterem hominem pertinét,& efficaciam Spiritus in nobis sanctificãdis impediunt, aut nos in Christi apprehensione remorantur, cuiusmodi fuerunt omnes ritus Mosaici,& alia omnia in quibus homines extra Christum gloriantur. Quorum duæ species sequenti versu enumerantur, circumcisio in qua tantopere gloriabantur Iudæi, & præputium quod Gentium erat peculiare.

15. *Nam in Christo*]Ratio qua probat se mũdo crucifixum & mundum sibi, virtute Christi crucifixi:In Christo sola prodest noua creatura: Ergo in Christo mundus mihi crucifixus est, & ego mundo. Antecedens ostenditur ex remotione rerum quæ nouæ creaturæ contrariæ sunt,tanquam inutilium in Christo,quales sunt circumcisio & præputium, quibus duabus speciebus intelligũtur omnia externa quæ pugnát cum noua creatura. *Noua creatura* hoc loco sumitur pro imagine Dei quam reparat in nobis spiritus Christi, dum creat in mentibus nostris nouam ac cœlestem lucem, in volũtate rectitudinem, & in omnibus affectibus sanctitatem, eodem nomine appellatur etiam 2.Corin.5.17.& Eph.4.24.vocatur *nouus homo*, qui secundum Deum conditus est ad iustitiam

& ſanctimoniam veram.

16. *Et quicunque*] Commendat aliis hanc gloriationem in ſola cruce Chriſti, tanquam canonem & regulam, ſecundum quam Apoſtolis ipſis in miniſterio exemplo ſuo incedendum ſit. Argumentum commendationis eſt à beneficiis quæ conſecuturi ſunt à Deo, quicunque hanc regulam tenent, quę duo hîç nominantur, pax & miſericordia. *Pacis* nomine intellige finem omnium Dei in Chriſto beneficiorum adeóque fœlicitatem ipſam, & ſummum hominis bonum quò referuntur præcedẽtia omnia in Chriſto beneficia: nam ad eam tendit prædeſtinatio noſtra, vocatio noſtra, iuſtificatio noſtra. *Iuſtificati per fidem pacem habemus erga Deũ*, Rom.5.1. Phil.4.7. dicitur *pax Dei quæ ſuperat omnem intellectum*, quǽque prę̨ſidio eſt cordibus noſtris & mentibus noſtris per Ieſum Chriſtum. *Miſericordia* autem hîc ſignificat omnes ſpirituales benedictiones, quæ ex Dei erga nos miſericordia in Chriſto proueniunt: cuiuſmodi ſunt remiſſio peccatorum, iuſtificatio, ſanctificatio, vita æterna, eſtque cauſa pacis huius de qua diximus: vtraque autem exiſtit ex Chriſti cruce, Rom.3.25. Coloſſ. 1.verſ.20.

Et ſuper] Beneficia hæc inceſſuris iuxta regulam illá promiſſa nominatim applicat ad Iſraëlem Dei, hoc eſt, totam Chriſti Eccleſiam, cuius Iſraël iam olim typus fuit. Iſraëlem Dei vocat, vt

cat, vt

cat, vt distinguat ab Israële secundum carnem tantùm, qui etsi erat ex patre Israële, non tamen fuit verus Israël, Rom.9.6.qui solus censetur Israël Dei, cuius laus non est ex hominibus sed ex Deo, vt Apostolus verum Iudæum definiuit Rom.2.29.

17. *De cætero ne quis*] Comparationem hâc sui & pseudoapostolorum epiphonematicῶs concludit, quasi cum authoritate grauiter interdicens ne quis sibi molestias exhibeat. *Molestias* hîc intellige non de corporis afflictionibus, quas libenter omnes obiuit Paulus, & obiturus erat, verùm de inuertenda doctrina Euangelij, eáque adulteranda, importunè accersitis ad eam legis ceremoniis.

Ego enim stigmata] Ratio interdicti ab adiunctis stigmatis quæ gerebat in corpore suo. Stigmatum nomine intellige vulnera, carceres, lapidationes, plagarum vibices, denique omne genus ærumnas & persecutiones quas pro euangelio sustinuit Apostolus, quæ fusè enumerantur 2.Cor.11.23.& deinceps. Metaphora est à seruis fugitiuis & maleficis, quibus inurebantur certè aliquæ notæ non sine magna eorũ infamia: verùm hæc stigmata Christi, vtvt mundo ignominiosa videantur, adeò tamen sunt pretiosa coram Deo, vt ea non dubitet Apostolus omni pseudoapostolorum gloriæ opponere, eorumque, quasi insignium Christi, fiducia authoritatem sibi sumat interdicendi

ipsis ne sibi molestias exhibeant. *Stigmata* hæc vocat *Domini Iesu*, quia propter Dominum Iesum erant inflicta. Non enim quæuis stigmata tantam pariunt fiduciam & audaciam; verùm multum refert quæ & cuius sint stigmata quæ gerit quis in corpore suo (*Martyrem* enim, vt rectè ait Cyprianus, *non facit pœna, sed causa*) sola Iesu Christi stigmata quibus doctor verus & sincerus esse agnoscitur, eam habent vim vt molestias quascunque falsorum doctorum arcere possint.

18 *Gratia Domini nostri Iesu Christi* sit *cum spiritu vestro, fratres, Amen.*

Gratia Domini] Valedicens Galatis concludit epistolam, eandem iis gratiam Domini Iesu Christi comprecatus quam in salutatione epistolæ exoptauit. Id enim Apostolo nostro solenne est in omnibus epistolis suis, vt à gratia exorsus in gratiam desinat; vt nobis eius exemplo discendum sit & salutationes nostras omnes & valedictiones positas esse in Christi gratia, à qua & in primis nostris congressibus sermonis initium sumendum est, & in quam dum alij ab aliis digredimur sermonem nostrum oportet desinere, vt Christo perpetuò sit gloria gratiæ suæ.

Cum spiritu] Sedem gratiæ propriam desinat, spiritum nimirum siue animum: gratia enim

enim Christi res interna est ſpiritualis, ideóque interiorem & ſpiritualem hominis partem primùm omnium occupat: poſtquam autem in animo & ſpiritu hominis ſedem ſibi delegit, tum diffundit ſe per totum hominem, per corpus, per membra corporis; egreditur denique foras in ipſas actiones externas. Vt autem ſedes, ita ſenſus gratiæ primùm ac præcipuè eſt in animo: in anima enim ſentitur fides, in anima ſentitur iuſtificatio & peccatorum remiſſio, ſentitur pax Dei quæ ſuperat omnem intellectum, ſentitur denique glorificatio per Ieſum Chriſtum, cui cum patre & Spiritu ſancto, ſit omnis honor & gloria in ſeculum. Amen.

FINIS.

